

VIGILIA

1975
október

FERENCZY BÉNI MUNKÁJA
(Vattay Elemér reprodukciója)

10

NYÍRI TAMÁS	Jézus él — — — — — — — — — —	649
SZÉL MARGIT	Joseph Maréchal transzcendentalizmusa — — — —	658
GUY GAUCHER	A hit próbatétele. Lisieux-i Szent Teréz és a szervenés (Kis Mónika fordítása) — — — — —	665
BÁLINT SÁNDOR	Szent Ferenc ismeretlen ábrázolása — — — — —	677
DOMONKOS LÁSZLÓ	Az óbudai egyetem — — — — — — — — — —	680
TŰZ TAMÁS	Versei — — — — — — — — — — — — — —	687
HEGYI BÉLA	Vastagh Mária (elbeszélés) — — — — — — — —	689
GYURKOVICS TIBOR	A másik élet, Idővel (versek) — — — — — — — —	695, 711
DÉNES GIZELLA	Emlékeztető emlékezés — — — — — — — — — —	696
TOLDALAGI PÁL	A legjobbnak találom, Tovább is ketten, Fekete kátrány (versek) — — — — — — — — — —	701

NAPLÓ

Erdő Péter: Egyházi Munkaügyi Döntőbizottság? — 702; *Siki Géza*: Zsoltároskönyv — 704; *Számunk írói* — 706; *Tóth Sándor*: 30 éves a Kapisztrán kórus; Kamarakoncertek; A felújított Fidelio — 707; *Bozóky Mária*: Az új egy régi templomban — 710; *R. L.*: Réti József emléke lemezen — 712; *D. I.*: Kassák, Czöbel és mások — 713; *Possonyi László*: Az „Árva Bethlen Kata” a budavári Királypincében — 715; *Tájékozódás* — 717; Idegen nyelvű tartalomjegyzék — 719.

Felelős szerkesztő: RÓRAY GYÖRGY

Felelős kiadó: VARKONYI IMRE

Laptulajdonos: *Actio Catholica*

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 188-098, 185-414. Postacím: 1384. Budapest, Pf. 111. Terjeszti, előfizetés és templomi árusítás: *Vigilia* kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A *Vigilia* csekkszámja száma: OTP 37.343-VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlapiroda. Budapest, V., József Nádor tér 1. Postacím: 1900 Budapest. Külföldön terjeszti a Kultúra Könyv- és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, H-1389 Bpest, Pf. 149. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 11,80 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Atutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1850 Budapest) a Kultúra 024-7. sz. csekkszámjára, feltüntetve, hogy az előfizetés a *Vigilia* című lapra vonatkozik. A szocialista országokban előfizethető a helyi postahivatalokban is. Egyes szám ára: 12,— Ft. Előfizetés: egy évre: 140,— Ft, félévre: 70,— Ft, negyedévre: 35,— Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921.

JÉZUS ÉL

Miután a katolikus teológia hosszú évekig jóformán semmit sem törődött a feltámadás kérdésével, most egyszerre rá irányult figyelme. Végre elfoglalta méltó helyét vallási tudatunkban, hiszen a keresztény egzisztencia elképzelhetetlen a húsvéti tapasztalatok nélkül. Fölfedeztük, hogy az ember sohasem túl öreg ahhoz, hogy fejlődjék, hogy nemcsak az egyén, hanem az emberiség életének kibontakozása is a halálon és feltámadáson át vezet; az emberi értelemben vett teljes élet csak úgy valósulhat meg, ha szakítunk félelmeinkkel, ha lebontjuk védekező berendezéseinket és folyton-folyvást új életbe kezdünk. Kiderült, hogy nagyon egészséges pszichológiában gyökerezik *Szent Pál* arra vonatkozó biztatása, hogy vessük le a régi embert, s öltük magunkra az újat (*Ef* 4,23). Gyakran felemlgetett panasza, hogy a mai embernek azért nehéz elfogadnia a feltámadás eszméjét, mert nincs semmiféle idevágó tapasztalata, holott életünk mellözhetetlen dimenziója a megújulás: a régi ember halála és az új születése. Naponta átéljük, hogy valami meghal bennünk, nem azért, hogy végképp megszűnjön, hanem, hogy új életre támadjon. A goethei „stirb und werde” ma még időszzerűbb, mint valaha. Csak azt kellene megkérdeznünk magunktól, hogy az élet két szorosan egybefonódó oldala közül melyiket tekintjük alapvetőnek.

Abból azonban, hogy a feltámadás a katolikus gondolkodás középpontjába került, nem következik, hogy megfelelően beszélünk is róla. Egyesek olyan mértékben hangsúlyozzák a feltámadást, hogy már-már megfélekednek a keresztéről. Nagyon gyakori az *egyéni* örök élet jelentőségének az eltűzése az új élet közösségi vonatkozásainak rovására. Mások a húsvéti beszámoló tényközléseire összpontosítják figyelmüket az események értelme, jelentése helyett. Azok is megrövidítik az evangéliumot, akik a feltámadás kényszerképzetszerű ismételtetése következtében megfélekednek Isten országának átfogó és egyetemes üzenetéről.

Feltámadás és kereszt

E. Käsemann a keresztény szabadságról szóló könyvének egyik ragyogó fejezetében elemzi *Szent Pál* tanítását a feltámadásról. Kimutatja, hogy a korintusi egyházközösség életében tapasztalható felfordulás és entuziazmus a feltámadásról szóló szentpáli tanítás félreértésében gyökerezik. A korintusiak azt hitték, hogy vége a küzdelemnek. A megkeresztelt a mennyei világ polgára, sőt, mivel Jézus dicsőségéből részesült, már fel is támadt. Ennek következtében hallani sem akarnak a jövődi feltámadásról. Ez szerintük már megtörtént, s nem kell mást tenniük, csak élvezni gyümölcseit. „Aki mennyei polgárnak érzi magát és úgy tudja, hogy mennyei erő járja át testét, annak nem kell többé komolyan vennie a Földet. Még kevésbé, ha már előzetesen belevonták a misztérium-vallások túlnyomóan kicsapongó szokásaiba, s nincstelenségében hozzászokott a sors és a véletlen fordulataihoz; a rendet tehát előbbi életében sem szokta meg. A túlszorduló vallási vitalitás átszakítja a gátakat, s nem tartóztatja föl semmiféle polgári tabu” — írja *Käsemann*. A feltámadás illetően való szemléletben természetesen feledkeznek meg a keresztéről. Jézus megfeszítése megelőzte ugyan a feltámadást, de a jelen helyzetben, amikor végre megtalálták önmagukat, nincs közelebbi jelentése, mondanivalója számukra. A korlátok leomlottak; az égbolt az egyetlen határ. „Ugyan miért hallgasson a nő, ha elnyerte a Szentlelket? Miért ismerje el a rabszolga függését keresztény urától? Ha sugallatot nyertek, miért ne szólhatnának a próféták és a nyelveken beszélők annyiszor, ahányszor csak akarnak? Miért ne kötelezhetné el magát az egyik az aszkézis mellett, s miért ne élhetne együtt a másik a mostohaanyjával annak bizonyosságául, hogy a polgári világ erkölcsi előítéleteitől is megszabadított Krisztus? A szabadság vált az egyház és a keresztények egyetlen minősítő jelévé. Nem tagadjuk-e meg kegyelmi adományukat, ha nem élünk vele szüntelen és mindenkiel kapcsolatosan?” — fogalmazza meg *Käsemann* a korintusi keresztények kérdését.

Nem véletlen, hogy bizonyos keresztény körök napjainkban is hajlanak hasonló entuziazmusra. A föltámadás teológiai nyomatékositása következtében sok katolikus megfélekedeztet a keresztől, s néha olyan végletes érzelmi tobzódásról tesz bizonyosságot, amelyért *Szent Pál* megróttá a korintusiakat. 1970-ben, a brüsszeli teológiai kongresszuson — jó néhány műkedvelő teológus megrökönyödésére — nem győzte hangoztatni *R. Brown*, hogy a föltámadás nem választható el a keresztől. *Käsemann* ugyanerre hívja fel a figyelmet. *Szent Pál* szemében Jézus mindenekelőtt a Megfeszített. „Ez nem történetileg értendő, nem abban az értelemben, hogy a megdicsőüléshez vivő út a kereszt, noha természetesen így történt. Ez inkább azt jelenti, hogy teljesen félreérténénk a kereszt fölé magasztaltatott Krisztus fönségét, ha elválasztanánk dicsőségét a keresztől, ha e kettőt merőben időbeli egymásutánra szűkítenénk. Az igazság továbbra is az, hogy a Föltámadott és Fölmagasztaltatott a Megfeszített. Nem fogjuk föl és nem ismerjük el uralmát, ha mindössze élete utolsó állomásának tekintjük a keresztet, mint az entuziaszták.” A küzdelem nem ért véget. A halál hatalma még mindig kétségbe vonja Krisztus uralmát. Még nem jött el teljességgel az Ország. Még nem ismerik el fenntartás nélkül az örömhirt. Bár a föltámadás fényesen igazolja Jézust, még ez sem bír rá mindenkit, hogy elmenjen a menyegzőre. A szolgálatnak, amint az Úr Szolgája elénk élte, folytatódnia kell — legalább az egyházban. A kereszt hirdetése nem választható el a föltámadásától, mert végeredményben nem az számít, hogy elfogadjá-e valaki a feltámadás örömhírét. „Csupán az számít, hogy vállaljuk a föltámadás hirdetésében rejlő felhívást Jézus követésére, tehát halálának elfogadására is” — írja *Käsemann*. Majd hozzáfűzi, hogy a hívő „csak annyiban tekinthető a kereszt szerelmesének, amennyiben annak tövén könnyebben tisztába jön magával és másokkal, a világ hatalmával és csábításaival. A kereszt lábánál valósul meg az ember emberré válása, mert ott nyilatkoztatja ki magát Isten annak, ami: Teremtőnknek. Mivel Krisztus győzelme szívünkben kezdődik, még nem szűnt meg a bennünket körülvevő démoniség hatalma. Ha azonban megtörik szívünkben a varázslat ereje, akkor szerteszét sugárzik belőle Krisztus világossága. Az egyház, mely méltó nevére, azoknak a gyülekezete, akikben Isten szeretete legyőzte a démonok és idegen istenek bűvöletét, s most utat tör magának a világba”.

A föltámadás elkezdődött Jézussal, de nekünk előbb végig kell járnunk Jézus keresztútját. Aki a Fölmagasztaltat ismeri csak, azt, aki maga mögött hagyta a keresztet, az nem a názáreti Jézusról beszél. Egyetlen teológia sem érdemli meg a keresztény elnevezést, ha nem vezet bennünket Jézushoz. A föltámadás teológiája nem csorbíthatatlan a kereszt teológiája nélkül, s amint a korintusi példa mutatja, enélkül elvakult rajongást szül. Csak úgy részesülhetünk az Úr feltámadásának dicsőségéből, hogy követjük keresztútját. Nagyon érzékletesen fejezi ki *Käsemann*: „Ott, ahol Lázárt feltámasztotta, negyednapos hullaszag terjengett a levegőben”. Persze megkérdézhethetné valaki, hogy egyáltalán miért beszélünk ezekről a dolgokról? Mégha az Újszövetség nem is látott egészen világosan ezen a téren, nekünk elegendő egy pillantást vetnünk életünkre, s megállapíthatjuk, hogy fájdalmasan nehéz a keresztény szolgálat. Nem, az Ország csakugyan nem érkezett el teljesen, a menyegző éppen hogy elkezdődött, s a feltámadás inkább előleg, mint kézzelfogható valóság. S bár igaz, hogy vidám lakodalom áll és nevetés cseng, a tánc csak most kezdődik, és csak most teszik a bort az asztalra. Ennek ellenére szüntelenül félreértik a keresztények a feltámadás és a kereszt kapcsolatát. S nem a korintusi entuziaszták az utolsók, akik így gondolkodnak.

Az ember föltámadása

Szolgálaton — fájdalmas, terhes, nyomasztó szolgálaton — át vezetett Jézus útja a megdicsőüléshez, és mi sem remélhetünk egyebet. Az entuziaszták, akik megkísérelték kiküszöbölni a keresztet a kereszténységből, erőteljes elfojtó mechanizmusokat hoztak működésbe; a reményt összetévesztették az eufóriával, a hitet az entuziazmussal, a szeretetet az agresszivitással. A haditerv azonban továbbra is a szolgálat, úgy, ahogyan írva áll *Márk* 10. fejezetében. Természetesen olyan szolgálat, melynek elválaszthatatlan társa az öröm. Ez másképpen azt jelenti, hogy összegyülekeztünk a menyegzőre, de éppen csak elkezdődött az ünnepség; a hangulat még nem emelkedett tetőpontjára.

A kereszt nélküli feltámadás téveszméjénél jóval nagyobb hagyománya van a keresztények körében a lélek merőben egyéni örök életéről vallott felfogásnak. A feltámadás szentírási fogalma viszont semmiben sem hasonlítható a görög halhatatlanság-eszméhez. Amint a Biblikus Teológiai Szótár írja, a hellén nézet szerint az ember lelke természeténél fogva romolhatatlan, és miután a halál megszabadítja a test kötelékeitől, visszatér az isteni halhatatlanságba. A szentírási felfogás alapján az emberi személy jelenlegi, bukott állapotában mindenestül a halál hatalma alá kerül. A lélek a *seol* foglya lesz, a test pedig elporlad a sírban. Ez azonban átmeneti állapot, mert Isten kegyelméből új életre támad az ember, ahogyan fölkel a földről, ahová lefeküdt, ahogyan fölébred az álmóból, amelyben elmerült. Ebben a szemléletben a halál nem az utolsó életjelenség, nem pusztán biológiai esemény. A halál totális, helyesebben emberi jelentése szerint olyan megdöbbentő, természetellenes pusztulás, amelyet nem lehet másként megérteni, csak a bűn büntetéseként. A halálban nemcsak a test pusztul el, hanem szétesik az emberi szubjektum, fölbomlik a személyiség legbenső magva. Ebben az összefüggésben igazán nincs helye a lélek platóni halhatatlanságának. A keresztény remény tartalma az egész ember beteljesedett élete, amellyel — a halálban átélt mindenre kiterjedő pusztulás miatt — egyedül Isten ajándékozhatja meg. Az átlagos keresztény tudatban azonban a feltámadás reménye helyett a lélek halál utáni életének gondolata uralkodik.

Jézus mást tanított. A szaduceusok és farizeusok vitájában a farizeusok pártját fogja. Az égő csipkebokor történetére hivatkozik. „A halottak feltámadásáról pedig nem olvastátok, amit Isten mondott nektek: Én vagyok Ábrahám Istene, Izsák Istene és Jákob Istene. Isten nem a holtak Istene, hanem az élőké” (Mt 22,31). Ezzel azt akarja mondani, hogy bár Ábrahám valóban meghalt, valóban élni fog. A fizikai halál sem akadály az isteni élet útjában: Isten kiszabadítja az emberek lelkét a *seol*ból, és visszaadja teljes életüket. Az egyéni feltámadás a történelem célba érésének, az ember és a világ eszkatológiai beteljesedésének egyik fázisa csupán. A korai egyházak sokféle és egymástól eltérő teológiájuk ellenére egyöntetűen hiszik, hogy Jézus feltámadása vezetí be a halottak eszkatológiai beteljesedését, „és Jézus példájával a halálból való feltámadást hirdetik” (Csel 4,2). Jézus az elsősülött. Feltámadása kihirdeti az élet győzelmét a halál ereje fölött. Mint a halottak zsongója (1Kor 15,20) elsőként lép az új világba, a megváltott világmindenségbe. Feltámadása új korszak kezdete a megújult világban. Jézusban nyilvánvaló az „új teremtés”, nemcsak az egyének, hanem az egész emberiség örökké tartó élete, sőt az anyagi világ megdicsőülése is: „A sóvárgással eltelt természet Isten fiainak megnyilvánulását várja. Hiszen a természet is hiábavalóságnak van alávetve... De megmarad a reménye, hogy a múlandóság szolgai állapotából felszabadul Isten fiainak dicsőséges szabadságára” (Róm 8,18—21).

Az eszkatológiai beteljesedés testben valósul meg. Amint M. Carrez írja, a test Szent Pálnál (1Kor 6, 13—14; 12,12—27; 15,35—44) elsősorban nem biológiai, hanem antropológiai fogalom. Nem szűkíthető az ember nevet viselő élőlény anyagi összetevőjére. A test teszi lehetővé az Isten-akarta emberi egzisztenciát: az emberi élet lehetőségeinek kifejeződéseiként igénybe veszi az egész lényt, ami és amit megjelenít; a szexuális kapcsolatot eszközlője, a személyi összjátéka, azonossága, tevékenységeinek és értékeinek realizálása. Egyszóval: nemcsak egy kellék a többi között. A test szó inkább az ember helyzetét írja le, a vonatkozásokban és kapcsolatokban megvalósuló konkrét embert, és nem az önmagára korlátozó, összefüggéseiből kiragadott egyént. Inkább a másokkal együtt élő, dinamikus struktúrákban megvalósuló lényt, inkább az ember társadalmi létezését, nyitott lehetőségeit és aktualitását fejezi ki, semmint valamilyen statikus mennyiséget. Az embert jelenti, aki felelős azért, amit tesz és ahogyan él; a test az ember általános helyzetének, totalitásának, személyességének a megjelölése. Földi életünkben a *pszükhé* (a biológiai-pszichikai törvények) hatása alatt áll. A feltámadás után a *pneuma*, Isten Lelkének éltető ereje uralkodik rajta. A test akkor nyeri el végérvényes alkatát, mikor létrejön a személy teljes azonossága. A test és a lélek a legbensőségesebben tartozik össze, vagyis csak a testben élő ember nevezhető tulajdonképpen embernek; Isten pedig az élőké és nem a holtaké. A holtak — mondja U. Wilckens — elerőtlenedett, eltűnő, egykoron volt élők, az élet valóságából kiszakadtan magukra maradtak, egyedülvalók. Ezt a végtelen magányt jelenti a halál Jób könyvében:

*nem hagysz semmi reményt az embernek.
Végleg földre vered, ott leli halálát,
arcát elmásítod, aztán elbocsátod.
Nem tudja, ha fiait tisztesség éri,
gyalázatukról sem szerez tudomást.
Saját fájdalmait érzi csak teste,
lelke csak a maga életét gyászolja (Jób 14,20—22).*

Aki így gondolkozik az életről és halálról, az nem elvont, testetlen üdvösséget remél: bár a transzcendens beteljesedés — éppen transzcendens volta miatt — aligha képzelhető el, mégis a kézzelfogható ember hiánytalan beteljesedése. Ez pedig kapcsolatokban és összefüggésekben valósul meg. A test föltámadása tehát az ember kapcsolatát jelenti: mindenekelőtt az élet forrásával, Istennel és az élet szerzőjével, Jézussal, egyszersmind valamennyi üdvözülttel. Nem különíthetjük el sorsunkat a többiekétől, sem az emberiség rendeltetését a világ-egyetemétől. Természetesen élni fog az egyén, de nem egyedül. Örökké tartó életet csak az emberi közösség tagjaként nyerhet, csak az egész teremtett világ ölén. Bár a Vulgata fordítása nem pontos, mégis híven fejezi ki Isten akaratát, „hogy Krisztusban állítson helyre mindent” (Ef 1,10). A befele, mindössze egyéni üdvösségéért élő ember Jézus tanításának lényeges vonását torzítja el, másítja meg.

Információ vagy interpretáció?

A feltámadás szélsőségesen individualista értelmezésénél sokkal régebbi és sokkal végzetesebb szemlélet az, mely véget nem érően vitatja a húsvéti események részleteit, s mellőzi azok jelentését. A Föltámadott nem tartozik tapasztalásvilágunkba: súlya nem mérhető mérleggel, nem fényképezhető le, nem készíthető Vele televíziós riport. Még azt sem tudjuk, hogy van-e feje vagy lába — írja K. Rahner. Csak annyit tudunk, hogy él, hogy mennyei Atyja igazolta ellenségeivel szemben, hogy eljutott az Isten készítette dicsőségbe. A részletek érdektelenek. Amint a zsidók nem ismerték a pusztai vándorlás pontos menetrendjét, nekünk is elegendő tudnunk, hogy az Atya eljárása sikeres volt. Akik elítélték és kivégezték Fiát, abban a hiszemben tették, hogy örökre megszabadulnak tőle, hogy véglegesen kivonják a forgalomból, s még a neve sem marad fenn. Bizonyosra vették, hogy Jézus nem fog többé „zavart kelteni”. Hiteles történelmi adatok tanúsítják végzetes tévedésüket, s még annak is el kell ismernie Jézus győzelmét, aki egyáltalán nem fogadja el, hogy halála után új életre kelt. Ellenségeit elfelejtette a világ, Jézus fölforgató egyénisége viszont továbbra is nyugtalanítja az embereket.

Amint G. Bornkamm nyomatékosan hangoztatja, a húsvéti üzenet nem azonos a húsvéti eseményekkel. Az üzenet tartalma és jelentése egyértelmű és világos, a tudósítások homályosak és telve vannak bizonytalansággal. A húsvéti beszámoló elsősorban a hit tanúságai, és nem krónikák vagy a történeteket kínos pontossággal rögzítő jegyzőkönyvek. „Jézus Krisztus feltámadásának eseménye, életre kelése és véget nem ismerő uralma nem tartozik a történettudomány illetékességi körébe. Ezek a történések nem mutathatók ki és nem érthetők tetten úgy, mint egyes múltbeli tények. A legrégebbi történetileg elérhető adat az első tanítványok húsvéti hite. Az Újszövetség nem hallgatja el az üzenet jelentését, sem a tapasztalatokat, amiken alapul. Ez a hit nem néhány entuziaszta magánügye, nem egy-két apostol egyéni teológiai véleménye, amely az idők folyamán kivételes szerencsével általános elismerésre tett szert. Akármennyire különbözött az őskeresztény tanúk és egyházak teológiája, bármennyire eltérő üzenetük, teljes egyetértésben hitték és vallották Jézus feltámadását... Ugyanakkor, amilyen bizonyos — mégpedig szigorú, történelmi értelemben —, hogy Jézus Krisztus feltámadásának üzenete nélkül nem léteznék egyetlen evangélium, beszámoló, újszövetségi levél; sem hit nem lenne, sem egyház, sem keresztény istentisztelet, sem imádság; ugyanolyan nehéz és lehetetlen a húsvéti történések hogyanjáról megfelelő képet alkotnunk. A üzenet egyértelműsége és az elbeszélések homálya s történelmi bizonytalansága között tagadhatatlan a feszültség” — írja Bornkamm. Bár az elbeszélések részleteit nem szabad függet-

lenítenünk annak a misztériumnak az egészétől, melynek különböző oldalait akarják jelezni, mégis inkább a beszámolók kiragadott és ezért félreérthető részleteire koncentrálunk, mint az egyértelmű üzenetre. Lehet, hogy ez a dolog könnyebb vége, mert amíg beleveszünk a híradások ellentmondó részleteibe, addig nem kell szembenzúnnunk az üzenet tényével, azzal, hogy az Atya igazolta Jézust — pontosan úgy, ahogyan Ő előre megmondta.

Amint a Biblikus Teológiai Szótárban olvasható, az elbeszélők nem akarták a Föltámadott megjelenéseinek krónikáját, időrendben rögzített történetét nyújtani. Beszámolóikat lehetetlen időben vagy térben rendszerbe foglalni. A jelek ténye kívül esik életünk keretein és kifejezéseink kategóriáin, vagyis önmagában véve elmondhatatlan. Ugyanakkor azonban a tanítványok valóságos tapasztalatáról van szó, mely földi időben történt, és történelmi megismerés tárgya. Jogosan állítja tehát *van Jersel*, hogy az evangéliumi leírások elsősorban a Föltámadott megjelenéseit magyarázó interpretációk, és nem tényközlő információk. Amint megállapítja, a szinoptikus elbeszélések közül csak *Lk 24, 36—43* fogadható el információnak, azaz a történeteket tartalmazó tájékoztatósi anyagoknak. „Úgy látszik, hogy éppen ez a hagyomány tudósít egy kézzelfogható, megfigyelhető, feltámadott személyről, akinek nemcsak húsa és csontja van, hanem a jelenlévők szeme láttára tüntetően eszik is, s mindazonáltal azonosítható Jézussal. Úgy látszik, hitet sem tételez föl Jézus fölismerése. Éppen ellenkezőleg, az egész részlet azt a benyomást kelti, hogy az érzéki látás és tapintás oszlatja el a megzavarodottságot, rémületet, iszonyatot, a kételyt és a hitetlenkedést. Minden szempontból megalapozottnak látszik erre a hagyományra hivatkozni a tétel ellen, amely szerint a feltámadott Urat csak a hívő szem képes észlelni.” *Van Jersel* megjegyzi, hogy ebben a szakaszban is több az interpretáció, mint az információ, minthogy szemlátomást polemizál a kezdődő doketizmussal, azzal az eretnek felfogással, amely szerint Jézus csak látszólag öltött testet. Hozzáfűzi azonban, hogy a szinoptikus beszámolóiban a legrégebbi keresztény közösség tudata tükröződik. Ha értelmezések, akkor a tanítványoktól erednek, azoktól, akik saját tapasztalataik alapján győződtek meg arról, hogy Jézus él. Olyan értelmezések, amelyek éles ellentétben állnak a korabeli zsidó felfogással, amely ismerte ugyan a halottak föltámadását, de csak az idők végezetén, és akkor kivétel nélkül minden emberét. Ezzel szemben egyetlen ember föltámadása, anélkül, hogy a történelem lezárult volna, fölöttébb egyedülálló és meglehetősen különös gondolat. Annýira kivételes, hogy szükségképpen tényeken kell alapulnia. Ha tehát jobbra értelmezésnek is kell tekintenünk a húsvéti tudósításokat, olyan értelmezés ez, amit valóságos események váltottak ki.

A húsvéti tudósításoknál régebbi a húsvéti üzenet, amely nagyon különböző módon nyert megfogalmazást. Éppen ezért, az evangéliumokat olvasva húsvéti üzenetét kell keresnünk bennük: a tanítványok benyomásainak kifejeződését, és nem az események tényközlő leírását. Az ilyen és ehhez hasonló felelősségteljes, józan megállapítások még mindig mélységes megbotránkozást szülnek bizonyos katolikus körökben, mintha azon múlték a feltámadás hite, hogy az Újszövetség helyszíni tudósítást közöl-e a történetekről vagy nem. Az Újszövetség nem képmagnó, mely a televíziós adást újabb előadás céljára rögzíti. Ez esetben történelmileg megismerhető adatokat tartalmazna, s fölösleges lenne a hit. Az a tény, hogy *Hunyadi János* Nándorfehérvárnál fényes győzelmet aratott a törökön, semmiképpen sem a hit tárgya. Olyan adat, amelyet a történettudomány eszközeivel kimutathatunk. A feltámadás valóságát viszont nem bizonyíthatjuk a történettudomány eszközeivel. Az értelmezésről még akkor sem mondhatnánk le, ha az evangéliumi elbeszélések kizárólag tényszerű információkat tartalmaznának. Még akkor is szükség lenne a hit döntésére, avégett, hogy ezeket az eseményeket keresztény hitünknek megfelelően értelmezzük: úgy, hogy egy meghalt feltámadásáról szólnak, Akivel együtt mi is föltámadunk a halálból. Ugyanúgy nem mondhatunk le az értelmezésről, mint ahogy az egyik leg-egzaktabb tudomány, a fizika sem nélkülözheti azt. Nem az a kérdés, hogy sikerül-e rendszerbe foglalnunk a húsvéti eseményeket, hanem az, hogy hiszünk-e a húsvéti örömhírben? A kritikus kérdés, amin minden eldől, az üzenet, bár ez utóbbi nyilvánvalóan föltételezi az eseményeket.

Szemmel láthatóan nem vonhatók kétségbe bizonyos tények. A korai keresztények röviddel Jézus halála után azt tapasztalták, hogy a Megfeszített él. Világossá vált számukra és megbizonyosodtak afelől, hogy Isten a názareti Jé-

zuz érdekében közbeavatkozott a világ bűnös üzelmeibe, kiragadta Őt az ellene támadó bűn és halál hatalmából, és a világ Urává tette. A lelkükben megtapadó hatás nem független a hittől, de a húsvéti élmény valósága történeti tény. Nem belőlük indult ki, hanem kívülről tört be életükbe: nem könnyelhető el csel-szövésnek, összeesküvésnek vagy huzamosabb történeti fejlődés eredményének. Jézus halála után csakhamar szert tettek a fantasztikus tapasztalatra, hogy Jézus él. Ismét felhangzott Jézus üzenete Isten országaról és közeli eljövételéről. A haláláról és föltámadásáról szóló üzenet az örömhír velejének és lényegének bizonyult — írja *Bornkamm*. Mégis a hitünkön múlik, miképpen ítéljük meg ezt a tapasztalatot, hogy elfogadjuk-e a legelső tanúk értelmezését, amely a húsvéti beszámolóknak nyert irodalmi formát, noha a tapasztalat ténye kétségbe nem vonható. Végzetes tévedés volt-e, vagy csakugyan igaz, hogy Isten azonosult Jézussal, akit megtagadott a világ? Valóban történt-e valami térben és időben, ami a továbbiakban meghatározza és beteljesíti a teret és időt? Erre a kérdésre kell válaszolnunk, de mindaddig kitérünk az egyenes felelet elől, amíg a beszámolók részleteit csűrjük-csavarjuk. A húsvéti elbeszélések közös vonása Isten és az emberek tetteinek kirívó ellentéte. A tanítványok ott álltak tanácstalanul; Jézus halála megrendítette és rémületbe ejtette őket. Céltalanul bolyongtak sírja körül, nyomorúságos eszközeikkel akarták föltartóztatni az enyészetet. Úgy bújtak össze félelmükben, mint birkák a viharban. Ugyanilyen leverték azok is, akik húsvét napjának estején Emmausz felé bándukoltak. A reménység szikrája sincs bennük. Nincs igaza Faustnak, nem azért ünneplik a feltámadást, mert ők maguk támadtak föl. Ők bizony a régiek, félelemben és rettegségekben élnek, és bár magukon viselik még a halál bélyegét, éppen az kelti életre szívüket húsvétkor, hogy a Megfeszített él. Akik túlélték Őt, halottak, és a Megholt él.

A feltámadás valósága, a húsvéti esemény nem vezethető vissza a tanítványok lelkiállapotára, sem a természet örök körforgásának és megújulásának a Bibliától teljesen idegen gondolatára. Maga a Föltámadott érteti meg történetének és személyének titkát, mindenekelőtt halálának és szenvedésének az értelmét. Megindítóan ábrázolja ezt az emmauszi tanítványok története. Jézus csatlakozik hozzájuk az úton, ők azonban nem ismerik föl, mert szemük „el volt takarva”. De azért belékapaszkodnak ebbe az Idegenbe, örülnek, hogy elmondhatják valakinek a Jeruzsálemben történetüket. Úgy látszik, Ő az egyetlen, aki nem ismeri a kiábrándító dolgokat. Vagy másképpen ismeri: „Ti oktalanok, milyen nehezen hiszitek mindazt, amit a próféták jóvendöltek! Hát nem ezeket kellett elszenvednie a Messiásnak, hogy bemehessen dicsőségébe?” (*Lk 24, 25*). Jézus szítja fel szívünkben a kihunyt lángot. Ő ajándékozza meg új élettel a tanítványokat, nem a tanítványok Őt. Nem a tanítványok keltik életre Jézust, nem ők tartják életben azzal, hogy visszaemlékeznek rá. Jézus a kezdeményező és nem az összetört tanítványok, akiket a közös étkezés győz meg végérvényesen. Amikor fölismerik, megértik, hogy nem tartóztathatják; hogy nem földi ember többé, már nem olyan, mint ők. De jelenlétének zálogaként itt hagyja szavát és a lakomát, amit velük ünnepelet. Ettől kezdve vallja az első jeruzsálemi közösség, hogy amikor örömben és testvéri közösségben (*Csel 2, 42, 46*) megújítja a kenyértörést, újra részt vesz a Föltámadott lakomáján (*Csel 1, 4*). A két tanítvány mindenesetre úgy tér vissza társaikhoz, mint akit kicseréltek; azok örömujjongással fogadják őket: „Az Úr valóban föltámadt és megjelent Simonnak” (*Lk 24, 34*).

A tények megszállottjai vagyunk, az apologetikus módszer és a történelmi részletek szenvedélyének rabjai. Valószínűleg azért keressük olyan hevesen, hogy pontosan mi történt húsvét reggelén, mert amíg ezzel vagyunk elfoglalva, elfogadhatónak látszik, hogy kitérjünk a válasz elől. Nagy kár, hogy nem állították fel a tv-kamerákat a sír körül, és nem közvetítették élőben a föltámadást, mint például a svéd televízió a stockholmi nyugatnémet követség drámáját. A tények nem hoznak létre hitet. Nem televíziót nézünk, hanem egy alapvető kihívásra kell válaszolnunk: elhiszük-e, hogy Jézus személyében Isten avatkozott közbe a történelembe, és jó irányba terelte menetét? Elhiszük-e, hogy Isten országa érvényesült ellenségeivel szemben? Bízunk-e abban, hogy a világegyetem szívében, a dolgok legmélyén szenvedélyes szeretet lüktet? Ha nem vagyunk hajlandók erre a döntésre, még ha a képernyőn látnánk is a kő elhengeredését a sírkamra bejáratából és Jézus távozását a sírból, akkor sem hinnénk. A dolog lé-

nyege tulajdonképpen nem a feltámadás, hanem Isten országa. A föltámadás Isten országának igazolása, végleges ígéret, hogy teljességéből valamennyien részesülünk. Aki azt mondja: „Nem vagyok bizonyos benne, hogy el tudom-e fogadni Jézus fizikai-testi föltámadását” — nem az érdemleges újról beszél. Vagy elfogadja valaki az Ország örömhírét, vagy nem. Vagy hiszi, hogy Isten közbelépett a történelemben, hogy szolgálatával igazolta szeretetének az erejét, vagy nem. Erről kell döntenünk köntörfalazás és mellébeszélés nélkül. A föltámadás szimbólum, abban az értelemben, ahogyan például *K. Rahner* használja a szót a Teológiai Kislexikonban. Nem önkényesen választott jel, nem az eseményekbe belemagyarázott értelem, hanem olyan történés, amely valami nagyobbra utal. A legelső keresztények tapasztalatai a meghalt és föltámadt Jézusról, a húsvét, Isten országának és végleges győzelmének a szimbóluma: annak a jele, hogy semmiféle hatalom nem tudja feltartóztatni a szeretet és az öröm uralmának eljövételét. Teljesen félreismeri a lényegét, aki megreked az egyik valóságnál, és nem figyel arra a nagyobbra és legvégsőre, az Isten országára, aminek jelképe a föltámadás.

Jézus föltámadása

Említettük, hogy a feltámadás szentírási fogalma nem hasonlítható a görög halhatatlanság-eszméhez. Mondottuk, hogy a Jézus feltámasztásába vetett hit nem vezethető vissza a tanítványok egyéni helyzetére sem; a pszichológiai magyarázat ellene mond a lélektan legegységesebb törvényeinek. De vajon nem magyarázható-e történelmi úton? A kérdés ez: visszavezethető-e Jézus föltámadásának hite a korabeli zsidóság vallási eszméire?

U. Wilckens alapos vizsgálatnak veti alá a kortársi zsidóság gondolkodását, és arra a megállapításra jut, hogy bár a föltámadás reménye ebben a felfogásban gyökerezik, Jézus feltámasztása nem érthető meg a zsidó vallási képek és fogalmak alapján. Jézus idejében sokan hitték az igazak közösségi feltámadását a történelem végezetén. A tanítványok viszont nem így értelmezték élményeiket. Azt hirdették, hogy már most elkezdődött Jézussal a halottak eszkatológiai feltámadása. Meglehetősen merész állítás ez a megszokott, mindennapos életét zavartalanul folytató világban! Abban is eltérnek hagyományaiktól, hogy csak Jézusról hirdetik a végső események kezdetét. Aki a társadalmi-kulturális háttér hatásával akarja megokolni a húsvéti hit tényét, annak válaszolnia kellene arra a kérdésre, hogy miért út el ez a hit ilyen kirívó módon az általános zsidó felfogástól. Látunk bizonyos fogódzópontokat, amelyekhez kapcsolhatták élményeiket, ismerjük a rendelkezésükre álló nyelvi-fogalmi készletet, melynek segítségével szóba foglalhatták élményeiket. Mindez azonban nem hidalja át a zsidók feltámadás-reménye és a keresztény feltámadás-hit közötti szakadékot; ettől a reménytől nem vezet közvetlen út a Messiás föltámadásához, ezzel a bizalommal nem magyarázható meg a keresztények Krisztus-hite. A zsidó és a keresztény felfogás abban is különbözik egymástól, hogy a zsidók az igazak föltámadását földi életük jutalmaként képelték el, a keresztények pedig a Jézus Krisztusba vetett hit alapján, teljességgel meg nem szolgált adományként várták. A húsvéti kérégmának természetesen van előzetes története a zsidóság gondolatvilágában. Az igehirdetés lényege ellenben semmiképpen sem egyezik meg a zsidó hagyománnyal. Jézus feltámadása és népének vallási tanítása között minőségi különbség van; nem állapítható meg fokozatos átmenet, hanem hirtelen ugrás. Bár kimutathatók az őskeresztény krisztológiát láptól különböző források, bár a keresztény hit hazája a zsidók hite volt, a kereszténység zsidó illetősége nem válaszolja meg hiánytalanul az eredet kérdését. A zsidó hagyománytörténet nem okolja meg a húsvéti hit keletkezését: ez más választ követel.

Hogyan magyarázható meg történelmileg Jézus feltámadása, helyesebben a keresztények húsvéti hite? A válasz egyszerű: sehogy. Nem magyarázat az üres sír, mert ez nagyon sokféleképpen értelmezhető. A történelem folyamán gyártottak is jó néhány elméletet, melyek azonban kölcsönösen megcáfolják egymást. „Amint az üres sír nem történelmi bizonyíték Jézus föltámadására, ugyanúgy nem cáfolat arra az üres sír tényének bármiféle más magyarázata” — írja *Wilckens*. Ezen a ponton meg kell állnia a történésznek. Olyan eseménnyel áll szemben, amit saját módszereivel nem tud átvilágítani, és ami a legrégebbi keresztények hagyománya szerint ésszel föl nem érhető. A föltámadásban eszkatológiai eseményt látnak, azaz olyant, ami mindenestül felülmúlja a világ addigi menetét. Új ég és új föld kez-

detét hirdetik, s az „új teremtés” ugyanúgy nem esik emberi tapasztalataink körébe, mint a régi. Az üres sír a feltámadás nyoma volt számukra, amit Jézus hagyott a világon, de nem a feltámadás bizonyítéka.

Ha Jézus feltámadása nem magyarázható meg történelmi úton, még kevésbé magyarázható meg az őskeresztény kerigma Jézus föltámadásának ténye nélkül. Szent Pál igehirdetésének gyújtópontjában a kereszt áll:

*A zsidók csodákat követelnek.
A görögök bölcsességet keresnek.
Mi azonban a megfeszített Krisztust hirdetjük:
Aki a zsidóknak ugyan botrány,
A pogányoknak meg oktalanság,
De a meghívottaknak, akár zsidók, akár görögök:
Krisztus, Isten ereje és Isten bölcsessége (1Kor 2,22—24).*

Jézus feltámasztása nélkül viszont erőtlen lenne a keresztről mondott összes szó. Éppen a feltámadás hatására tudja a hívő megvalósítani az igazságosság és a szeretet tetteit (Róm 6,4,12; Gal 5,6). Évégett szenvedést is kell vállalnia, s állandóan le kell győznie önmagát. Krisztus követése azonban nem merül ki a kereszthordozásban. Életem nem akkor felel meg Jézus felhívásának, amikor lemondok egyéni érvényesülesemről vagy a személyes elismerésről, hanem amikor a Megfeszített föltámadása, Isten szeretetének a győzelme a szeretet tetteit váltja ki belőlem. A feltámadás őskeresztény hirdetői arról beszélnek, hogy érvényesült Isten teremtő mindenhatósága. A Krisztus-hit tartalma, az, hogy Isten feltámasztotta a Megfeszítettet, a legmagasabb hőfokú hit Istenben, aki magához emelte képviselőjét a halálból. Hogyan képviseli Jézus Istent? Odaadásával, sokakért vállalt halálával. A szeretet a Szentírásban elsősorban másokért végzett cselekedet. Akkor teljesedik be, ha valaki életét adja barátaiért (Gal 2,20; Jn 15,13), még inkább, ha ellenségeiért (Róm 5, 6—8). Miközben Jézus meghal a bűnösökért, hitetlenekért, Isten ellenségeiért, az Isten szeretetét mutatja meg nekik. Jézus feltámasztásának értelmét abban kell látnunk, hogy a hatalom szeretetével szemben a szeretet hatalmát jelenti ki. Azt mondja, hogy a szeretet a legerősebb, és győzedelmeskedik a világon. A kereszt így lesz a keresztény valóság szimbóluma. A keresztbe vetett bizalom, a belőle merített erő és lendület a Megfeszített feltámasztásából fakad. A názáreti Jézus keresztje nem időtlen mítosz, sem csupán vallási szimbólum, hanem kegyetlenül kemény történelmi tény. Senkinek, egyetlen zsidónak vagy pogánynak sem juthatott eszébe, hogy a lázadók és rabszolgák szégyenletes halálát vallási eszménnyé magasztosítsa. Ezt csak Isten tehette meg, aki Fiát feltámasztotta halottai-ból.

A keresztény igehirdetés nem magyarázható meg a föltámadás ténye nélkül. De mi a magyarázat a történelmileg megmagyarázhatatlan föltámadásra? Történelmi rejtély? Ez az utolsó szó? Nem. Tudatosítanunk kell, hogy Isten a názáreti Jézust keltette életre, s ezzel visszavonhatatlanul elismerte. Mivel a korabeli zsidóság csak az igazak világvégi feltámadását ismerte, nem tételezhető fel, hogy Jézus tanítványai könnyen, maguktól jutottak volna arra a meggyőződésre, hogy Mesterüket nem tudta fogva tartani a halál, és hogy a megjelenések az általános zsidó felfogásból táplálkozó látomások lennének. Amint már többször is hangsúlyoztuk, a zsidóság vallási eszmevilága legfeljebb a megértés mankóját adta Jézus tanítványainak kezébe, lehetővé tette, hogy értelmezzék élményeiket, de ezek nem vezethetők vissza a kortársak reményeire és várakozásaira. Az apostolokban olyan tudatformálódás ment végbe, amelyre semmiképpen sem találunk kielégítő magyarázatot az előzetes történelmi-társadalmi föltételekben. Ha azonban Isten föltámasztotta Jézust, akkor eszkatológiailag igazolta Jézus mozgalmát, igehirdetését és tanítását: jóváhagyta Isten országának üzenetét, helyesli, hogy Abbanak, édes jó atyánknak szólítsuk. Úgy jellemezhetjük Jézus örömhírét Isten országáról, mint a szeretet győzelmének ígérését és zálogát. Ha mármost a tanítványok Jézus halála után azt látták, hogy Isten végérvényesen behelyezi Őt eszkatológiai jogaiba, akkor ez a szeretet félre nem érthető, örök igazolása előttünk. Jézus annyira egy volt üzenetével, hogy személyének elismerése üzenetének jóváhagyását is jelenti. A per eldőlt. Isten magához emelte Jézust, elérkezett a szeretet uralma, beköszöntött az abszolút jövő.

Az ember beteljesedése

A föltámadás hitünk lényeges elemei közé tartozik, de nem feledkezhetünk meg arról, hogy mégiscsak rész és nem az egész. A hűsvéti nagyobb és átfogóbb üzenetbe tartozik bele; Isten emberszeretetének örömhírébe. Jézus feltámasztása az az esemény, amely igazolja és visszavonhatatlanul érvényre juttatja a szeretet jó hírét. Ez — mindent számításba véve — arról beszél, hogy Isten szeretetéből örökké fogunk élni. Vagy elfogadjuk az életet, vagy elvetjük, vagy bízunk a szeretetben, vagy nem. Ezen múlik minden, és nem a részleteken. Miközben tanakodunk, kijön a bankettől egy férfi, szemünkbe néz, és így szól: „Meghaltam és mégis élek. Atyám azért támasztott föl a halálból, hogy megerősítse a meghívást. Jöjjetek mindnyájan, és élni fogtok.” A kritikus pont most is az, mint mindig: elfogadjuk-e a meghívást a bankettre, vállaljuk-e, kockáztatjuk-e a szeretetet, mely erősebb a halálnál? Furcsa paradoxon rejlik a meghívásban; föltételezi ugyanis, hogy az ember maga döntheti el, hogy legyőzi-e a halált. Ha elfogadjuk Isten királyi uralmát, ha bízunk a szeretetben, akkor élni fogunk. Aki a szeretetet választja, az életet választja, aki viszont elutasítja a szeretet hatalmát, szükségképpen elutasítja az ember eszkatológiai beteljesedését is.

Az eszkatológia a vallás kulcsa, tartalma a vég nélküli boldogság Isten országában. Az utópia a felvilágosodás nyitja, tartalma a véges, földi boldogság. *M. Horkheimer*, *T. W. Adorno*, *H. Marcuse* és a többi „kritikus szociológus” meg van győződve arról, hogy az örök boldogság eszkatologikus álma soha nem valósul meg. A történelem sötét éjszakáját nem tudja megvilágítani sem az emberi, sem az isteni értelem fénye. A vallási eszkatológia ugyanúgy nélkülöz minden alapot, mint az abszolút bizalom, vagy a végtelen szeretet. Az, hogy ez valami félelmetesen rettenetes jelent az embernek, nem csökkenti a kijelentés igazságtartalmát. Valaminek rettenetes volta nem érv annak igazsága ellen. A logikában nincs olyan törvény, amely szerint téves lenne az az ítélet, melynek kétségbeesés a következménye. A kritikus szociológusok az eszkatológia helyébe a véges boldogság utópiáját állítják. Azon a véleményen vannak, hogy az emberi öröm lényege, antropológiai sajátága az a tudat, hogy elmúlik és keserűségben végződik. Az emberi boldogság mivoltához tartozik, hogy visszahozhatatlan.

A kritikus gondolkodók gondolkodását csakúgy, mint a nagy materialistákét átítatja a metafizikai szomorúság. Mégis abban a hiszemben élnek, hogy végtelen metafizikai magányuk érzelme az egyetlen helyes válasz az emberiség soha meg nem valósuló vallási-eszkatológiai reményére. Eléggé realisták ahhoz, hogy lássák: a konkrét politikai utópia eltünteteti ugyan az emberi szomorúság társadalmi alapjait, de nem szünteti meg természetadta gyökereit. Tudatában vannak annak is, hogy az erkölcs magasabb rendű megapozásra szorul. Amint *Horkheimer* írja: „pusztán tudományosan tekintve a gyűlölet... nem rosszabb a szeretetnél. Logikai érvek nem bizonyítják be, hogy nem szabad gyűlölnöm, feltéve hogy ezáltal nem kerülök társadalmilag hátrányos helyzetbe... A pozitívizmus nem ismer olyan, az embert meghaladó fórumot, amely megkülönböztetné az emberi segítőkészséget a profitéhségtől, a jóságot a kegyetlenségtől, az odaadást a kapzsiságtól. Minden olyan kísérlet, amely a másvilágra vetett pillantás helyett a földi okosságra akarja építeni a morált... önáltatás.” Ennek ellenére kijelenti: „A világ szenvedéseinek láttán, az igazságtalanságok láttán lehetetlen egy mindenható és végtelenül jóságos Isten létének dogmájában hinni”. Hasonló lemondást hirdet *H. Marcuse* is: „A társadalom kritikus elmélete nem rendelkezik fogalmakkal, melyek képesek áthidalni a jelenvalók és az eljövendők szakadékát; mivel semmit sem ígér és nem mutat föl sikert, negatív marad. Ezzel meg akarja őrizni a hűséget azokhoz, akik remény nélkül áldozták fel életüket és áldozták föl a Nagy Tagadás oltárán.” E megnyilatkozások annak a nagyon általános újkori jelenségnek fogalmi kifejezései, hogy az emberek elvesztették hitüket és bizalmukat a szeretetben. Ha az öröm lényegéhez tartozik, hogy elmúlják, akkor csakugyan értelmetlen az eszkatologikus beteljesedés, helyesebben a föltámadás reménye. Ha azonban nem szükségképpen tartozik hozzá az örömhöz a mulandóság, akkor a kritikus szociológia nem az általános, hanem egy partikuláris emberi léthelyzet meglehetősen kritikátlan kivetítése. Amint *K. Rahner* kifejti, az öröklét nem vég nélküli, hanem végbement idő, a beteljesedett szellemiség és szabadság létezési módja, nem az idő folytatása, hanem megszüntetve-megőrzése a föltétlen érvényű erkölcsi, azaz szabad emberi tettekben. De honnan tudjuk, hogy ilyesmi történhet a múlt időben, hogy nem a remény tagadóinak van-e igazuk? Önmagunk megfigyeléséből és az emberi létezés értel-

mező isteni Szóból. A nagyon szeretőket szeretetük sorsdöntő pillanataiban kimeríthetetlen és elpusztíthatatlan ragyogás veszi körül. Az emberi hűség, a humanizált ember szabad elhatározása nem teszi le a fegyvert a halál előtt. A valódi erkölcsi jószág nem riad vissza a rosszal vívott látszólag teljesen reménytelen erkölcsi harctól. Mindezt a kritikus szociológusok sem vonják kétségbe. Csak nem veszik észre, hogy ezek az élmények világosan megkülönböztetik azokat az értékeket, amelyek azért szépek, mert elmúlnak, attól az értéktől, melyet nem ununk meg soha, amely nem terhel meg lelkünket, s ezért nem is kívánhatjuk, hogy elmúljon. Az ilyen és hasonló élményekben tapasztalás alapján szerezhethetünk bizonyosságot arról az értékről és örömről, melynek mivoltához tartozik, hogy nem múlhat el soha, s így már ezen a Földön meggyőződhetünk az eszkatológia kezdetéről. S aki — mint a kritikus szociológusok — nem tapasztalt soha ilyen örömet és szeretetet? Ha elég világos a szelleme és elég alázatos a szíve, majd meglátja azt, ami elrejtőzik a felület és türelmetlen szemlélő elől. A kritikus szociológusok nem ismernek olyan törvényt, hogy a logikai ítélet rettenetes volta kétségbe vonná az ítélet igazát. Az eszkatológiai beteljesedésben bízok nyugodtan felelhetik erre, hogy a logika olyan törvényt sem ismer, amely szerint a vakság bizonyítaná, hogy amit nem látunk, az nincs.

Bár az apostolok meggyőződésétől, hogy halála után találkozta az élő Jézussal, hosszú az út *K. Rahner* egzisztencialista elemzéséig, az Újszövetség elbeszélései és a kiváló teológus elméleti megfontolásai ugyanarra vállalkoznak: egy csaknem hihetetlen tapasztalatról, s a tapasztalatuk értelmével kapcsolatosan kialakult meggyőződésükről akarnak beszélni. A főltamadás arról biztosít bennünket, hogy a jó erők végtelenül erősebbek a rossz erőknél, hogy mindent számba véve, az univerzum legmélye kiapadhatatlan jószág. A Valódi-Valóság olyan hatalmas, nagylelkű és elszánt szeretet, melyet nem tartóztathat föl semmi, még a bűn, még a halál sem, és olyan kimeríthetetlen bőségű, hogy mindannyian élni fogunk belőle.

Irodalom: E. Käsemann: *Der Ruf der Freiheit*, Tübingen 1972. 79—114. o. — X. Léon-Dufour: *Biblikus teológiai szótár*, Róma 1974. 362—370. o. 904—910. o. — M. Carrez: *Concilium* 6 (1970) 713—714. o. — U. Wilckens: *Auferstehung*, Stuttgart 1970. 125—126. o. 145—169. o. — K. Rahner: *Schriften zur Theologie*. Einsiedeln 1970. IX. 197—226. o. — G. Bornkamm: *Jesus von Nazareth*, Stuttgart 1971. 165—170. o. — B. van Jersel: *Concilium* 6 (1970) 696—702. o. — K. Rahner, H. Vorgrimler: *Kleines Theologisches Wörterbuch*, Freiburg 1961. 346—347. o. — M. Horkheimer: *Die Sehnsucht nach dem ganz Andersn*, Hamburg 1970. 60. o. — H. Marcuse: *Der eindimensionale Mensch*, Frankfurt 1967. 268. o. — K. Rahner: *Schriften zur Theologie*, Einsiedeln 1960. IV. 429—437. o.

SZÉLL MARGIT

JOSEPH MARÉCHAL TRANZSCENDENTALIZMUSA

„Az ember csak önmagán keresztül képes igazán megérteni a lét egész valóságát.” — Ezen egyszerű igazság elfogadtatásáért küzdött egy életen át Joseph Maréchal, akit joggal neveznek az újabb transzcendentális gondolkodás atyjának. Mint keresztény filozófus elsősnek ismerte fel Kant rendkívüli értékét, aki a megismerés alapját — a kivetített és elvont metafizika helyett — a gondolkodó alanyban kereste. Ugyanakkor jól látta Kant tévedését is: az értelmi lét magyarázatából már nem tudott visszatérni a külső valósághoz. Ezért akarta Maréchal Szent Tamás realizmusa segítségével feltárni Kant értékeit. Ez a törekvése előkészítette a keresztény gondolkodás „antropológiai fordulatát”. Mivel azonban korán indult el ezen az úton, kevesen értették meg, gondolatai csak napjainkban kezdenek teljességben kibontakozni.

TERVEK ÉS MEGSEJTÉSEK. 1878-ban született a belga Charleroi-ban, tanulmányait az ottani Szent Szív kollégiumban végezte, mindvégig kitűnően. Tizenhét éves korában belépett a Jézus Társaságba. Gyenge egészsége azonban az újoncidi testi szolgálataiban, a közösségi életben és a rendi tanulmányokban oly sok nehézséget okozott, hogy előjárói kételkedni kezdtek az egyébként nagyon tehetséges

ifjú alkalmasságában. Mivel látták készséges önátadását, rejtett erőnyeit és a nehézségek szótlán elviselését, ezért úgy döntöttek, hogy megtartják a rendben: „Ha egyébre nem is viszi — mondották —, legalább a szerzetesi erények élő példája lesz.” Ki gondolta akkor, hogy még ötven évig éppen a szigorú munkabírás erényét fogja hősies fokban gyakorolni?

A Tronchiennes-i kollégiumban azonban már olyan súlyos fejfájás kínozza, hogy tanulás helyett kerti munkára küldték. Évközben az intézet új előljárót kapott a tapasztalt P. Janssens személyében. Őt nem hatotta meg Maréchal betegsége, határozottan kijelentette, hogy ez az állandó kíméletet kívánó életmód nem illik egy leendő szerzeteshez. Bölcs tanácsaival pedig ránevelte, hogyan erősítse akarát. Megnyugtatta, hogy a rendszeres és mértéktartó tanulás — minden izgalom és szorongás kizárásával — nem árthat egészségének, inkább helyreállítja önbizalmát és a sikeres eredmények csak serkenteni fogják munkájában.

Az átállás nehéz benső küzdelmet kívánt. Az ifjú azonban kezdte tudatosan irányítani önmagát, felismerte szervezeti gyengeségének okait és fokozatosan megedzette akarát. Elvégezte a filozófiát és ez idő alatt szerzett öntapasztalása felkeltette benne a lélektan iránti érdeklődést. Nemcsak a tanítandó anyagot akarta megismerni, hanem sokoldalúan képezte magát, különösen fontosnak tartotta a természettudományi ismereteket. Ez a törekvés akkoriban új volt az elméleti pszichológusok körében. Jellemző volt a korra, hogy csak külön engedéllyel tanulhatott kísérleti és körlelektant. Így készült fel életművére, amelyben a misztikusok-lelkivilágának megismerését akarta tudományosan megalapozni.

A sikeresen elvégzett teológia és felszentelése után a louvaini egyetemen biológiát és lélektant tanított. Elsők között publikálta az enzim- és kolloidkutatások új eredményeit, miközben az egyediség biológiai forrását a kromoszómák akkor feltárt világában kereste. Párhuzamosan elkészült *A misztikusok pszichológiája* első kötete. Ehhez fontos kérdéseket kellett tisztázni, főleg azt, hogy a misztikus jelenségeknél lehet-e a pozitív tudományokat és tapasztalati módszereket igénybe venni és érvényesen alkalmazni. Azok közé a haladó felfogásúak közé tartozott, akik nem tartották tabunak az ilyen élményeket és alávetették a kísérleti tudományoknak, sőt a nem-hívók kritikáit is felhasználták. Módszerével a pszichikai és misztikus átélés és az emberi önmegismerés gazdag élményvilágát tárta fel.

Munkája közben többször észrevette: gyakori félreértések erednek abból, hogy a közfelfogás sok kérdésben „fordítva” gondolkodik. Úgy látta, „ha kérdéseinket megfordítjuk, a problémát többnyire a helyére is tettük”. Itt alkalmazta először a később kidolgozott „megfordítási módszert”. A misztikusokról is éppen úgy, mint az átlagemberekről, először azt tételezte fel, hogy normálisak és a józan emberi tapasztalásra építenek. Aki például fényt lát, az először feltétlenül valami fényforrást tételez fel. Ha ezt nem találja, akkor önmagát ellenőrzi: vajon nem a szemem káprázott? És csak ezután gondol rendkívüli jelenségre. Gondolkodásunk természetszerűleg először azt fogadja el igaznak, amit eddigi megismerése szerint a valóságnak megfelelőnek tartott. Éppen így van ez az emberi akarattal is, önkéntelenül először a jót keresi. A szüntelen gyanakvás, előítélet, a rossz elsődleges feltételezése ritka és rendszerint kórosnak mondható jelenség. Maréchal a természetes okok tisztázása után azt a módszert kereste, amivel a misztikus élmény elkülöníthető a hallucinációtól, az illúziótól: a megismerés objektív alapja a szubjektív képzelgéstől. Így a természet-tudományok segítségével sikerült a misztikát a „helyére tenni” a túlzottan rajongó és a mindent elvetni akaró felfogások szélsőségeiben. Maréchal már ebben az időben magában hordozta gondolkodási rendszerének „kulcsélményét”: hogy a misztikus élmény is csak azért lehetséges, mert „az Abszolútum eleve megragadta az emberi értelmet”, amely bármilyen igazságot is kutasson, mindig az Ő teljességére áhítozik.

A TUDATOSULÁSOK KORSZAKA. Az első világháború idején a rendi főiskolát Manchester mellé telepítették. A tanárhiány miatt Maréchalnak sok új tárgyat is kellett tanítania, így logikát, metafizikát, kritikát. Mindegyikre gondosan felkészült, de az eddigi szokásoktól egyben eltért. Az egyes tételek előadása után nem idézte a már szokásos és előzetesen kialakított véleményt az adott felfogás ellenfeleiről, hanem saját műveikből közvetlenül ismertette őket. Úgy érezte, ezt kívánja az igazság tisztelete, és így alakíthatja ki eredményesen

a tanítványok önálló véleményét. Mindezekről így számol be előjárójának 1901-ben: „A mi nagy tételeink értéke nem menthet fel minket attól, hogy több szempontból ne végezzünk nagyon alázatos mea culpát. Amikor ilyen kijelentésre merészkedem, azokra a módszerekre és eljárásokra gondolok, amelyekkel eddig a filozófiai kézikönyveket gyártották. Két óriási bűnünk van: az ellenfél nem ismerése és saját tudományos naivságunk.” „Ezek után csodálkozhatunk-e még a jámbor teológusok és hitvédők folytonos szemrehányásain, gyanakvásain és kiátkozásain, amit a más módon gondolkodók fejére zúdítanak? — teszi fel a kérdést. — Nem, mert a katolikus érzék mindenütt veszélyt szimatol, még mielőtt eligazodnék a felvetett problémák között... *Lehetetlen, hogy egy filozófiai rendszerben minden téves legyen*, ilyenkor inkább a katolikus filozófiai felfogás elégtelenségéről lehet szó.”

A két korai tanulmányából vett idézet világosan mutatja Maréchal gondolkodásának bátor nyitottságát, amiért — az új utakat kereső Rousselot és Serpillanges tomista kutatókhoz hasonlóan — hamarosan elmarasztalták. Akkoriban az egyházban mindenki a tomista újjászületést várta, de az újtomisták a régi ismételtetésén és néhány értékes kritikai kiadáson kívül nem sok változást hoztak a keresztény gondolkodásba. Maréchal már idejekorán jelezte ezt a tehetlenséget:

„A szavak vitáiban megmerevedett skolasztika többé nem alkalmas arra, hogy — mint régen — a konkrét tapasztalatok világára utaljon; sem pedig arra, hogy erőteljesen összefoglalja korunk uralkodó törekvéseit. Tehát — és ezt nem győzzük eléggé hangoztatni — bármilyen érdeme és belső rendszere legyen egy filozófiának, *életerejét az határozza meg, képes-e ténylegesen alkalmazkodni korához és szolgálatára lenni*... Egyidejűleg egy érdekes jelenséggel is találkozunk. Hiába akarja a modern filozófia megtagadni a múlt hagyományát, hogy szabaduljon az eddigi hatásától, ezt a tagadást számos skolasztikus elem túlélté a újítók lelke mélyén. Például Leibniz filozófiájába ragyogóan beleépültek a szubsztancia, a forma és a képesség fogalmai — és innen eljutottak Kanthoz. A jelenlegi kifáradt skolasztika ma már nincs egy szinten sem a művészettel, sem a tudománnyal... és ezt az egyházi filozófiát merik még skolasztikusnak nevezni?... Hol találjunk orvosságot arra, hogy kiszabaduljunk az „alkalmi katicatökből”, amelyekkel a szűk látókörű optimizmus elzárja az ortodox gondolkodást?... Azt mondogatják: térjünk vissza Szent Tamáshoz! Ámde Szent Tamás nem adott ki *Cursus philosophiae*-t, filozófiai kézikönyveket! Csak jóval később csináltak műveiből valami leegyszerűsített és lenyesett kivonatot. Így került a saját bizonyításainak szuggesztív erejű ragyogása helyébe egy pontosan gördülő dialektika hűvös eleganciája. És mivel időközben új problémák keletkeztek, megnövekedett az „ellenfelek sora” is, akiket a régi tomista vitaszabályok szerint szintén „támadtak”. Végül is egészen megfosztották Szent Tamás művét sajátos keretétől és szerkezetétől, nagyszerű áttekintésétől, röviden szólva, minden formájától, és megmaradt a szigorúan vett tartalom, amely már függetlennek látszott minden esetlegestől, csak hogy minden időben és minden helyen tanítható legyen. Értékes esszencia lett belőle, „örök filozófia”, amelyet szigorúan óvnak a szellem minden eltévelyedésétől. De hát ez volna a legfontosabb? *A filozófia nem kényszerzubbony, nem korlát; tevékenységre serkentőnek*, a törekvések szervezőjének kellene lennie, olyan szemléletnek, amely kora összegezett tapasztalásának magas fokú visszfénye. Ilyen volt a tomizmus a középkorban... És ma?... Arra kellene törekednie, hogy *megragadja a kortársi gondolkodás szellemét* és felkutassa, mi az, ami ma a tudomány emberének a szívén fekszik. Meg kell értenünk azt a világot, amelyben a tudományos hipotézisek és elméletek alakulnak... A filozófiának csak az ad életet, ha képes a mindennapos szükségletekre válaszolni.”

Maréchal nem elégedett meg az elméleti megállapításokkal, hanem gyakorlati teendőkre vált át: „Alapvetően fontos tehát, hogy helyrehozzuk eddigi mulasztásainkat. Úgy látszik, a történelem leckéje és a mi filozófiánk azonos következtetés felé tart: *Ha van elég szellemi távlatunk ahhoz, hogy megértsük, hogyan gondolkodnak körülöttünk, elegendő szerénységünk ahhoz, hogy felhasználjuk más felfogásúak munkáit is* — és elegendő hajlékonyságunk, hogy terminológiáinkkal alkalmazkodjunk olvasóink nyelvhasználatához — ha van bennünk annyi kezdeményező erő, hogy kifejléssük a haladásnak azokat a csíráit, amelyet a szenttamási tanítás tartalmaz —, ha képesek vagyunk levetni múmiakülsőnket, akkor nagy csodálkozással fogjuk észrevenni, hogy bölcsen fejlődő fi-

lozófiánk jól egyesítheti magába a modern gondolkodás előnyeit anélkül, hogy osztoznék abban, ami számára nem megfelelő. Sokan még ma is félreértik a skolasztika módszerét. Úgy gondolják, hogy akkoriban a hittudósok már egy teljesen kész filozófiába ültették bele a teológiát. Nagy tévedés! A XIII. század teológusai a *hitből indultak ki és annak fényében értelmezték koruk bölcseletét*. Az *intellectus fideire*, a helyes hitértésre koncentráltak, elfogadták és felhasználták koruk filozófiai és tudományos ismeretét mindabban, ami nem volt szükségszerű kapcsolatban a hittel... Mint teológusok a hit fényében használták fel a kéznél lévő filozófiát, és ebből adódott a filozófia átalakulása is. Úgy használták fel Arisztotelészt, ahogy ő maga sem gondolta volna...”

A HASONLÓK TALÁLKOZÁSA. Bár Maréchal sohasem járt Kant iskolájába, kezdettől fogva hatott rá a köznemberi filozófus egyénisége és tekintélye. Meglátta benne azt is, hogy művének indítéka az igazság őszinte keresése volt. 1899-ben külön engedélyt kért, hogy a „veszedelmes” Kantot eredetiben olvassa. Noha fejezetenként gondosan összefoglalta, nehézkes stílusa miatt nem tudta rendszerét áttekinteni; szerepét a gondolkodásban azonban olyan fontosnak tartotta, hogy nem mondott le megismeréséről. Szorgalmasan újra nekikezdett, miközben maga is gyakorolta azt, amit tanítványainak annyiszor hangoztatott: „... az igazságra éppen az a legjellemzőbb, hogy az alázatos keresőknek tárul fel, és elkerüli azoknak a figyelmét, akik elhanyagolják a szükséges elmélyülést”. Végre eljutott Kant főművének, *A tiszta ész kritikájának* áttekintésére és az „apriori” és „transzcendentális” fogalmának világos megértésére. Tanulmányozása közben mindinkább megerősödött korábbi véleményében — amint Albert Milet idézi: „... számos filozófiai kézikönyvben nem az igazi Kantot, hanem egy fiktív kantizmust cáfolnak, ami voltaképpen az eredetinek csak a karikatúrája. A kézikönyvek szerzői nem mélyedtek bele, és nem is értékék a Kritika problematikáját és azt a jelentős tényt, hogy Kanttal valami megváltozott az európai gondolkodásban: *előtérbe került a megismerés kritikájának a kérdése, és ez megfelelő értékű megoldást kíván...*”

Az alapkérdés: — Mi az, amit értelmünk megismer? És hogyan viszonyul a megismerés tárgya a külső valósághoz? Ezek a kanti kérdések történeti előzményeikben már jelen voltak. Arisztotelész gondolkodási módszerében — amelyet a VI. században *Organon* címen foglaltak egybe — az általánosból következett a részlegesre, a konkrétúra. Erre ad választ Verulami Bacon az új gondolkodási módszerében a „Novum Organum”-ban. Ezen az úton, az egyes jelenségek megtapasztalásából kiinduló indukcióval jutott el az újkori ember önmaga megismeréséhez is. Ezután saját önértésén keresztül próbálja értelmezni a világot. A skolasztika tárgyi szemléletével szemben mindinkább jogát követeli az alany a gondolkodásban és az életben egyaránt.

Ez a keresés két szélsőséghez vezetett: a *racionalizmushoz és az empirizmushoz*. Descartes számára az igazság csalhatatlan bizonyítékát maga az értelem adja, közvetlen tárgyi vonatkozás nélkül: „Akkor lesz világos az igazság, amikor megnyílik a figyelő értelem előtt” (Princ. I. 45.). A racionalista gondolkodás elszakad a valóságtól és arra kényszerül, hogy függetlenítse magát, s végül már csak saját kételkedő-gondolkodó létében bizonyos. Innen ered közhírtétele: „Cogito ergo sum!” Az empirizmus, főleg Hume, csak az alany érzéki tapasztalását fogadja el valóságnak. Az empiristák a benyomások és képzetek mechanikus kapcsolódásával magyarázzák tudatéletünket. Szerintük az igazság nem a külső világot, hanem csak tudatjelenségeket tükröz és csupán praktikus jellege van, hogy létfenntartásunkat biztosítsa.

Kant az alanyt ebből a kettős szélsőségből akarta kimenteni, amikor a megismerés természetét kritika tárgyává tette. A helyes megismerés alapját azonban nem az értelemnek a külső valósághoz fűződő viszonyában, hanem belső szerkezetében kereste. Úgy gondolta, hogy a tiszta ész tapasztalást megelőző — apriori — formái a maguk meghatározott módján fogadják be a konkrét benyomásokat és ezen a módon ragadja meg az általános törvényszükségeket is. Ez az értelmi szerkezet minden egységben azonos, így mintegy megelőzi és átfogja (transcenderek) az egyedi ismereteket: „A transzcendentális ismeret mindig az emberi tapasztaláson belül marad — immanens jellegű — és minden tudat azonos és általános formáját képezi.” (Alexander—Bánóczy: *A tiszta ész kritikája*, Bp. 1912. 37. o.)

Kant ezzel a feltételezéssel nemcsak egy megállapítást tett, hanem megfogalmazta *transzcendentális módszerét*, amely, mint írja, „... nem annyira a

tárgyakkal, mint a tárgyi megismerés módjával foglalkozik olyan általános módon, amennyire az apriori (azaz az értelem előzetes meghatározottsága szerint) csak lehetséges". (uo. 41. o.) Ettől kezdve nemcsak az igazság tárgyi rendszerét vizsgálták, hanem az igazságot befogadó alanyt is számitásba vették. Azért nevezi Kant ezt a lépését a *filozófia „kopernikuszi fordulata*nak".

Utalnunk kell itt arra, hogy a transzcendens, transzcendentális, transzcendencia szavak (a transcendere — átlép, meghalad ige különféle névszói alakjai) a gondolkodás története folyamán sokféle, olykor átfedő értelemben jelentkeztek. A legújabb kutatások szerint Kant maga is a szó hat jelentésváltozatát használta, míg egynél megállapodott. Ezt dolgozta fel Maréchal.

A skolasztikus gondolkodás transzcendensnek a lét egyik legáltalánosabb jellemzőjét nevezi, amely minden létmódban egyaránt fennáll. A létezők közötti legáltalánosabb vonatkozások a transzcendens relációk (proprium transcendentale). Ha a létezőt a másiktól elkülönítve tekintjük, akkor valami (aliquid), és önmagában léte szerint egy (unum). Amennyiben megfelel egy másik (szellemi) létező értelmének, akkor igaz (verum), ha akaratának felel meg, akkor jó (bonum). Arisztotelész ezeket mint a lét általános tulajdonságait írja le (*Metaphysica* IV. VI., *Ethica* I.) Szent Tamás idézi Arisztotelészt és a létező ezen jellemző sajátosságát transzcendensnek nevezi (Ver. 21, 3).

A transzcendencia léttani háttérében is mindig ott áll a megismerés problémája. Szent Tamás az igaz megismerésnél szükségszerűnek tartja a transzcendenciát: az alany kilép önmagából (transcendit seipsum) és ugyanakkor a megismerés tárgyat befogadja a saját módján (vö. C. Gent. II. 77. — Ver. 2, 1. 5.). A transzcendencia tehát antropológiai szempontból kifejezi az ember nyitottságát és ugyakkor korlátját a igazság felé, az abszolút felé. Jelenti teológiailag az ember abszolút Célját, az önmagát közlő, felénk kitérülő Istent.

Maréchal Kant „értelmi transzcendenciáját” elemezve, amit horizontális transzcendenciának is neveznek, mint az „ember transzcendenciáját” akarta viszszavezetni — vertikális — a végső Transzcendensre. Karl Rahner, Maréchal gondolatainak továbbfejlesztője ilyen értelemben mondja, hogy „az ember lényege Istenre irányult transzcendenciája”.

Kant a saját maga által felállított „értelmi öntörvényűség” miatt nem tudott kilépni saját transzcendentalizmusából. Szerinte értelmi ismeretünk a feltételekre, a kölcsönös függésben lévő jelenségek világára vonatkozik, a dolgok lényegi értelmünk számára nem hozzáférhetők, a feltétlen nem lehet tapasztalatunk tárgya. De tudásvágyunk a feltétlennek, az abszolútnak a megértésére törekszik, bár bizonyítására képtelen. „Mivel az értelem feltételes ismeretéhez még kell keresni a feltétlent”, ezért felállította a gyakorlati ész szükségszerű rendjét. Úgy tapasztalja, hogy a kötelességteljesítés benső szükségszerűsége arra indítja az embert, hogy jót cselekedjék, és ehhez példaképe a legfőbb Jó, ami boldogságunk forrása lehet. Amit tehát elméletileg nem ért el, azt gyakorlati követelményekkel akarja igazolni: „Erkölcslileg szükséges Isten létét felvenni!” (Molnár J.: A gyakorlati ész bírálata, Bp. 1922. 152. o.). Kantnak tehát gyökeres problémája maradt, hogy a szakadást a megismerés és a cselekvésvilág, valamint a külső világ között, nem sikerült áthidalnia.

A LÉNYEGESBEN AZ EGYSEGET. Maréchal több helyen kifejezte, hogy *a keresztény gondolkodásnak szüksége van a felszabadulásra*, mert eddigi zárt rendszere elrekesztette a mindig megújuló emberi gondolkodástól. Ehhez azonban szükséges, hogy az alany átélte tudatvilágát elfogadja és szervesen összekapcsolja a külső realitással: „Száműznünk kell a megismerés és az élet mindennemű szétválasztását. Mivel eddig a gondolkodók nagy része állandóan viszszautasította a tudat és az élet, a megismerés és a tevékenység közötti — vagy általánosabban mondva — a forma és az aktus közötti kapcsolatot, ezért úgy látom, hogy a szétválasztás tévedésének a leleplezése lehet az igazi tomista tudománykritika feladata és tartós értékének a titka.” A. N. Whitehead, korunk neves metafizikusa tömören így fejezi ki ezt az alapvető kérdést: „A tudatot és a világot kölcsönös benső kapcsolatában kell felfogni. Olyan realizmus ez, amely beszámítja a valóságba a megismerő embert is.”

Maréchal tehát elsők között jelölte ki azt az érintkezési pontot, ahol tudatunk kiléphet zárt köréből és önmagán túllépve találkozhat a lét transzcendenciájával. Ezért a kanti „általános tudat formáiban” nem történik más, mint visszatükröződik, kifejeződik benne a lét teljessége. Maréchal meglátásának kri-

tikai feldolgozása még hátra volt. Tanítványait elvitték a háborúba, és az így nyert hároméves kényszerszabadság idején dolgozhatott. Elkészült kétkötetes munkáját barátai azonban nem találták egészen érettnek ahhoz, hogy az idegenkedőkre és ellenfeleire is meggyőzően hasson. További elmélyedésének gyümölcse a *Tanulmányok a megismerés problémájának történeti és elméleti fejlődéséről* három kötet. Ezekben mutatja be a gondolkodás nagy rendszereit és úgy látja, hogy egyes korok filozófiái egy általános emberi gondolkodás alaptengelye körül hullámszerűen mozognak. Felfogása szerint a középpontot legtisztábban Arisztotelész és Szent Tamás szemlélete közelíti meg, mert realizmusuk egyensúlyával elkerülik azokat a szélső helyzeteket, ahol a szkeptikusok, a platonisták vagy akár a racionalizmus és az empirizmus hívei zátonyra futottak. A harmadik kötetben kifejti Kant három *Kritikájának* lényegét, keletkezését és szerzőjük saját gondolatmenetének buktatóiból mutatja ki legnagyobb tévedését, agnoszticizmusát: „Mivel Kant a megismerés transzcendentális feltételeit kizárólag szubjektívnek vette, ezzel leszűkítette az objektív világ megismerésének lehetőségét a tudat benső világára”. Azt azonban nem fogadja el Maréchal — amit akkoriban szelvében hirdettek —, hogy Kant kifejezetten tagadná a dolgok megismerhetőségét. Kimutatja, hogy a nagy gondolkodó állandó küzdelmet folytatott a megismerhetőség kritikai megoldásáért.

„A KIINDULÓPONT...” Maréchal a három kötet kiadása után is úgy látta, hogy előítéleteik miatt még sokan félreértik gondolatait, és ezért a tervezett negyedik kötet kihagyásával elkészítette az ötödiket: *Le Point de départ de la Métaphysique* (A metafizika kiindulópontja) címmel 1923-ban. Ezzel az átütő hatású főművével jegyzik a filozófiatörténészek a keresztény transzcendentális kezdetét. Szent Tamás realizmusa segítségével alapozza meg kritikailag a „alanyból kiinduló metafizikát”, és ezzel hidat ver az eddigi keresztény gondolkodás és a mai ember felfogása közt.

Kiterjesztette a transzcendentális értelmét. Az értelem elvonatkoztató és általánosító képessége teszi az embert alkalmassá a valóság átfogó megismerésére, hogy érzéki szükségleteinek kielégítésén túl képes legyen a szellemi értékek megragadására. Az ember transzcendens igényét Maréchal a *megismerés benső folyamatának* elemzésével mutatja ki.

Amikor tudatunk eljut a szellemi ismeret fokára, a logikai alapelvek készségénél is erőteljesebb igénnyel jelentkezik a *lét elővételezett állítása*. A virág „van”. A gyümölcs „van”. Ezeknek az egyszerű kijelentéseknek a formája már egyetemes állítás és csak a teljes valóságra lehet érvényes. A mi konkrét világunkban csak „ez van”, „itt van”, „most van”. Gondolkodásunk már első lépésében szinte szükségszerűen kiterjeszti ítéletét, mert egy olyan létezésre van „beállítva”, amelyről valóban azt mondhatja: VAN. A létnek ilyen megszorítás nélküli állítása érvényesen csak a lét teljességére, Istenre vonatkozhat. Szerzett ismereteink gyarapodásával fokozatosan észrevesszük, hogy a dolgok végesek. Túllépünk azonban rajtuk: korlátot jelentenek, de egyben utat mutatnak a további következtetés számára. Már a korlátok felismerése is azt mutatja, hogy szellemünk véges, de végtelen is, mert a határtalan kutatásra törekszük. Minden tárgyi ítéletünkkel együtt állítjuk tehát mint általános létezőt a Transzcendenciát. Maréchal kimondja: az Istent. Ő megismerésünk lehetőségének szükségszerű feltétele, Ő, aki VAN.

Amikor *szellemi értésünkben visszapillantunk* — reflektálunk — önmagunkra, ezzel a képességgel már felülmúltuk önmagunkat, mert a végtelen igényét önmagunkra is vonatkoztattuk. Korlátainkból tudjuk meg, hogy létünk nem önmagától áll fenn, hogy függ egy minket meghaladó Valóságtól. De ez a tudat nem jelent gátat igényeinknek, hanem olyan szabadságot nyit meg előttünk, hogy a bennünk megtapasztalt feltételek után önkéntelenül csatlakozunk a Feltétlenhez. A maréchalai értelmi nyomán azóta számos benső tapasztalásunkat elemezték: akaratvilágunkat (Blondel), a remény (Bloch, Moltmann), a szeretet (Marcel), a játék (Huizinga, Moltmann), a csodálkozás (Tilman) élményeit és az élet mindennapos utalásait (Berger) a transzcendencia igényére. Mindannyiunk megtapasztalta az ősélményekben: védettség, élvezet, jóllakottság és egyéb életérzésekben a „végtelen öröm” előízét, ugyanakkor a félelem, a bizonytalanság, a halálérzet szorongásaiban is átcsillanni érezzük a „hátha” reményét, amikor mégis felülmelkedünk saját elesettségünkön. A költők ihletett „megvilágosodásaikban” észreveszik a lét „titokzatos összefüggéseit” — sorolhatnánk például Rimbaud vad misztikájától Devecseri Gábor imáttal imájáig.

A közvetlen átélések nyugtalanítják az embert, és ezért tovább kérdez. Mert kérdezni csak olyasmit szoktunk, amit még nem tudunk, de már sejtünk valamit róla. A kérdező ember nyitottá válik, készen áll a befogadásra, szabadon várja a Végtelen közléseit, érzékenyebb lesz a kinyilatkoztatás igazságaira is. Az is megtörténhet azonban, hogy valaki sohasem ismeri meg az igazi Istent. Talán téves fogalmakat kapott, talán ő maga kételkedik, vagy tudatosan elkerül minden kérdést. Az *értelmi dinamizmus akkor is működik*, de „üresen jár” és öntudatlanul is valami póteszmény veszi át a kvázi-Abszolútum szerepét. Ezért Maréchal többször hangsúlyozta, hogy „... az embernek ez az abszolútra-törekvése nem valami adaléka a már meglévő ismeretének — amint Kant gondolta —, hanem *lényegének alkotóeleme, belső hajtóereje*, hullámhossz, amelyen szellemi Forrásával találkozhat... A 'szellem dinamizmusa' nem az én találmányom, hanem az *ember szellemi keresésmódja*... ezért az én szememben a metafizika az abszolútum emberi tudománya...”

Maréchal különösképpen hangsúlyozza, hogy *értelmi dinamizmusunknak nem-teológia antropológiai fordulatát* is. Régen úgy mondták, hogy a teremtett dolgok — többek között Énünk is — azért léteznek, mert Isten létezik. Maréchal megfordította a kérdést és az Én felől indul el: — Azért tudunk az egyes dolgok létezéséről, mert ismeretünk háttérében már állítjuk a Létet. Teológiailag mondva: Isten létezését. Az alanyból kiinduló gondolkodás megkívánja tőlünk a perspektíva megfordítását, mert az ember ezen az úton éli át a valóságot. Ez a meglátás volt a maréchal-i módszer veleje: Isten már eleve „ránehezedik” a mi beleegyezésünkre, és ez mégsem kötöttségünk, hanem alapvető létszükségletünk, az első és életmentő szellemi „feltétlen reflexünk”; olyan, mint a csecsemő életben maradásához szükséges szopási reflex. Amint később a teológia számára Rahner kidolgozta: az immanencia-transzcendencia kölcsönössége alapján az ember először önmagában tapasztalja meg a számára megközelíthető szellemi jelenséget, és azután a saját létezésének ezt a transzcendens tudatát kiterjeszti a külső jelenségekre. Az egész történelemben átél valóság végül ráirányul a Létteljességre. Ez az új teológia nem lehet tételes, hanem kérdező, minden új felé nyitott, beletartozik a köznapok minden pillanata és a világ minden helye. Ez a teológia sohasem kész rendszer, hanem a keresztény ember mindenkor új szituációjának felvázolása lesz a feladata (vö. Sendung und Gnade).

Maréchal különösképpen hangsúlyozza, hogy *értelmi dinamizmusunknak* nemcsak elemi erejű indítékát, hanem vonzó és *magávalragadó célját* is megtapasztalhatjuk. A megtapasztalt valóság csak úgy válhat bennünk magasabb fokú megismeréssé, ha értelmünk belesorolódik az Abszolútum felé irányuló áramlásba, aminek olyan a sodrása, mint a rohanó folyónak, amelyet vonz a tenger teljessége. A tudatos emberi megismerés és törekvés ezért sohasem lehet önelégülten befejezett, hiszen mindig további igazság, további tett várja. „Ez a szellem alapvető dinamizmusának kifejeződése, amely végső beteljesülését az Abszolútumban keresi a benne előzetesen elrejtett abszolútum által.” Ennek a transzcendens Létnek az előzetes megsejtése és lankadatlan előretörése a tudatosulás, a mindig átfogóbb felismerés felé, annak a ténynek az igazolását rejti magában, hogy az „... Abszolútum már előre lefoglalta az emberi értelmet és minden részleges, és szétszóródó keresésében is csak Óreá irányul”.

P. Maréchalnak a farszto filozófiai töprengések közepett is a legnagyobb élvezete maradt, ha Isten misztikus átélésével foglalkozhatott. Úgy látta, a misztikus megismerés sem más, mint az „Abszolútumtól eleve lefoglalt emberi értelem” magasabb fokú megismerése, amellyel egyesek különös kegyelmi segítséggel már ebben a véges életben eljutnak Isten teljesebb megtapasztalásához. Amikor a misztika nagy képviselőit tanulmányozta, érthetetlennek találta, hogy egyes keresztény tanítók szinte elkülönítik őket a többi keresztényektől. Maréchal ebben a kérdésben is szintézist akart teremteni:

„Hogy jobban megértsük: a keresztény misztikus a többi hívőhöz viszonyítva nem lehet elkülönített, hiszen a misztikus életbe történt bekapcsolódása olyan integráció — egységesülés — ténye, amely nemhogy kiemelné őket a keresztény közösségből, hanem sajátosabb és mélyebb karaktert kölcsönöz nekik. Röviden szólva: aki tökéletes misztikus, az tökéletes keresztény is, és így jól megérthetjük, hogy a legmagasabb isteni kegyelem nem tépheti ki őket az egyház közösségéből...”

1940-ben nagy csapás érte a hangyaszorgalmú tudóst. Az Eegenhoven-i rendház tűzvészében gondosan rendezett jegyzetei mind megsemmisültek. A tanítást

is abba kellett hagynia, mert állandó migrének és idegfájások gyötörték. Társai a második világháború veszélyében elmenekültek, ő pedig visszavonult Louvain-be és utolsó erőfeszítésével két kötetben összefoglalta eddigi misztikai kutatásait. Majd *A misztikus kegyelem az Iszlámban* címmel megírta egy muzulmán misztikus életét, aki 1922-ben életét adta Jézusért és a Koránért. Ezzel a munkájával a nem keresztény misztikát is hitelessé tette a további keresztény kutatás számára. Halála pillanatáig, 1944-ig dolgozott: egy japán enciklopédia számára foglalta össze a keresztény misztika lényegét.

ÉS BETELJESÜL A SZERETETBEN. Maréchal műve életében befejezetlen maradt, de belőle gyümölcsözik korunk számos neves teológusa és filozófusa, hogy csak Karl Rahner, Emerich Coreth és Bernard Lonergan nevét említsük. Sok gondolatát pedig még csak a jövő fogja kamatoztatni. Élete teljes volt a szeretetben, mert mindig és tudatosan a „jobbik részt” választotta. Jegyzeteinek elvesztése után, az állandó betegeskedésben a rosszulétek közötti csendes pillanatokot nagyon ki kellett használnia, hogy életművét még egyszer összegezhesse. De ezekről a kincset érő percekről is le tudott mondani másokért. Mindenkit fogadott — ha nem is tárt karokkal —, mert természetének féltékenységét és tartózkodását mindvégig megtartotta, de őszintén segítő jóakarátát mindenki megtapasztalhatta. A látogatóknak mindig úgy tűnt, mintha a „Páternek semmi más dolga” nem volna, csak hogy őket meghallgassa. Nemcsak mint filozófust és tudóst, hanem mint lelki tanácsadót is sokan felkeresték, mert nagy benső átéléssel, lelki finomságával és józan ítéletével világos eligazítást adott a legkényesebb és legnehezebb esetekben is.

Egyenes lelkű, őszinte ember volt. Véleményét tudományos és köznapi kérdésekben finoman, de mindig világosan megmondta, ezért sok támadást kapott olyanoktól, akik meg sem értették meglátásait. Szeretete azonban minden szenvedésére fátolyt borított. Ellenfeleiről a legnagyobb jóakarattal beszélt. A szavai mögött rezgő finom iróniát csak legbensőbb barátai vették észre.

Azt az igazságot, egységet és békét, amelyről annyit tanított, maga is élte. A misztika nemcsak elméletileg érdekelte; saját élményei szervesen kapcsolódtak össze kutatása „tárgyával”. Tisztelte minden ember igazságát, mert — amint elmélete mutatja — meglátta a bennük működő Istent. Nála a transzcendencia tanítása életszemléletté vált: Isten működését érezte minden őszintén megfogalmazott mondatban. Egész emberi magatartásából sugárzott Istennel-egyesültsége. Ezért maradt mindvégig meglepően fiatal, szívben és lélekben rugalmas, bár visszavonult élete az emberi megértésnek és a megérdemelt elismerésnek híjával maradt.

GUY GAUCHER

A HIT PRÓBATÉTELE LISIEUX-I SZENT TERÉZ ÉS A SZENVEDÉS

Nem azért fordulunk Lisieux-i Szent Teréz felé, hogy valamilyen korlátolt „Teréz-bálványozásba” süllyedjünk, hanem azért, hogy látva lássuk és hallva halljuk azt az embert, akinek a *misztériumát* soha nem tudták felmérni az egymást váltó generációk, mert jelévé lett egy még felmérhetetlenebb *realitásnak*, a Jézus Krisztusban kinyilatkoztatott irgalmas szeretetnek.

Ágnes anyának (nővérének, Pauline-nak), aki azt mondta neki a betegszobában: „Majd én érvényre juttatom az erényeit”, Teréz így felelt: „Egyedül a jó Istent kell érvényre juttatni, mert az én kis semmi-voltomban semmi érvényre juttatható sincs.”

Thérèse Martin bámulatos történetével szemben — amely nemcsak a hívő embert bilincseli le — egy úgyszólván szemlélődő attitűdöt kell magunkra öltötenünk, hogy Combes-bal szólva (1) „a maga konkrét valóságában találhassunk rá erre a rendkívüli emberi lényre”.

1. Sainte Thérèse de l'Enfant-Jésus et sa mission, Édit. Universitaires, 1954. 57. old.

A következőkben a lehető legközelebről próbáljuk majd megismerni Teréz létének azt a lényeges szakaszát, — életének utolsó másfél évét — amelyben szembekerül a sötétség megpróbáltatásával. Pontosabban szólva: azt a korszakát fogjuk szemügyre venni, amelyben mindehhez még a betegség megpróbáltatása is hozzájárul, amelyben a tuberkolózis utolsó szakasza roncsolja széjjel huszonnégy éves, fiatal testét.

Egy lét „döntő próbatételéről” van itt szó, abban az értelemben, amelyben P. Urs von Balthasar használta ezt a kifejezést. (2) Próbának alávetni: ez a Bibliában nem más, mint túllépni bizonytalan látszatokon, mint gyökerbevigó realitás megismerésére törekedni. Ebben az értelemben Teréz élete egészét retrospektív módon bevilágítja betegsége, haldoklása és halála megpróbáltatásához kapcsolódó hitbeli megpróbáltatása. Ez tárja fel személyisége dimenzióit, ez hitelesíti a bizalomnak és a szeretetnek azt az útját, amelyet Teréz, saját tapasztalatán elindulva, apránként fedez fel.

Kutatásunk alkalmat ad majd arra is, hogy közelebről, egészen a forrássáig hatolva figyeljük meg ezt a megpróbáltatást, melyet sokszor egyéni kritériumok, egyéni impressziók alapján túl gyorsan elintéznék.

Vannak, akiket megijeszt s így hajlamosak rá, hogy lekicsinyljék, vagy figyelmen kívül hagyják. Már Teréz életében így beszélt gyóntatója, Youf abbé, a Kármel lelkésze: „Ne időzzön ennél, ez nagyon veszedelmes dolog”. Mire ő, betegágyán, józan normand eszével és humorával ezt mondta nővérének: „Nem valami vigasztaló ilyet hallani, de szerencsére, nem veszem a lelkemre. Legyen nyugodt, nem azon töröm én a „kis” fejemet, hogy hogyan győtrődhetnék.”

Mások, akik természetük szerint a tragikus felé hajlanak, azon igyekeznek, hogy felnagyítsák ezt a megpróbáltatást, egészen addig az állításig, hogy Teréz radikális ateizmuson ment keresztül, hogy megismerte a „roppant bizonytalanságot” s így az ateista egzisztencializmusnak és a „halott Isten századának” előképévé lett.

Nem vizsgálhatjuk sorra az összes interpretációkat. Inkább átadjuk Teréznek a szót, megkérve, hogy tapasztalatát értelmezze ő maga. Mondandója korszerű számunkra, az itt és most élő férfiak és nők számára, korszerű legmélyesebb törekvéseink számára, melyekkel tanítványai vagyunk Jézus Krisztusnak, akit megfeszítettek Poncius Pilátus alatt s aki a kereszten a 21. szoltárt imádkozta: „Istenem, Istenem, miért hagytál el engem?” Az Ő nyomában az egyháznak és Isten népe minden egyes tagjának előbb vagy utóbb, ilyen vagy olyan módon, de szembe kell néznie a hit próbatételével. Sok kortársunk számára Liseux-i Szent Teréz aktualitása elsősorban abból fakad, hogy élete utolsó másfél évében belső sötétségben élt.

Nézzünk hát Liseux-i Terézre döntő próbatételén keresztül. Nem a filozófus vagy teológus szemével, hanem a történetíróval, aki kísérletet tesz most arra, hogy megrajzolja annak kibontakozását 1896 áprilisa és 1897. szeptember 30-a között, figyelemmel kísérve időrendi szakaszait (mert Isten, mikor szövetséget köt az emberrel, tiszteletben tartja az időt), abszolút elsőbbséget adva a terézi szövegeknek, de nem hanyagolva el a Szent kortársainak tanúságtételeit sem.

I. FEL. A FÉNY FELÉ (1895-től 1896 áprilisáig)

Hogy jobban megérthessük: micsoda sok érte Terézt 1896. április 5-e táján, húsvét napján (vagy húsvét hetében) mikor brutálisan „sötétség”, „kód” árasztotta el a lelkét, állítsunk fel egy hipotézist: képzeljük úgy, egy percre, mintha 1896. április 3-i és 4-i vérhányásai halálosak lettek volna s mintha nagypéntek vagy nagyszombat reggelén holtan találták volna a cellájában.

Lelkének története nyilvánvalóan egész más lett volna: gyors felemelkedés, sokféle kegyelemmel elárasztott, a misztika hivatalos útmutatóinak kétségtelenül megfelelő szellemi vándorút. Egy huszonhárom éves fiatal leány, aki oly rövid idő alatt jutott fel a „szeretet hegycsúcsára”, a Nagyhéten — legforróbb vágya szerint — meghal szeretetében; milyen szép, vásári kép a tömegek, milyen arany téma a hagiográfusok számára!

1895. június 9-én, Szentháromság ünnepén, mise alatt, a Gyermekek Jézusról és a Szent Arcról nevezett Teréz nővér belső hívást érez arra, hogy felajánlja magát.

2. Cordula ou l'éprouve décisive, Beauchesne, 1967.

az irgalmas Szeretetnek... S ezt meg is tette június 11-én, mikor már megírta felajánlását: „Hogy tökéletes Szeretetben élhessek, *irgalmas Szereteted egészen elégő áldozatául ajánlom fel magam*, s könyörgöm, hogy szüntelenül égess engem, engedd, hogy lelkemet ellepjék a Benced felgyülemlett végtelen gyöngédség hullámai, hogy így *Szereteted Mártírjává* legyek, én Istenem!... S ha már felkészített ez a Mártíromság arra, hogy megjelenhessek előtted, hadd haljak bele, hadd vesse magát azonnal a lelkem Irgalmas Szereteted örök ölelésébe.”

Három nap múlva, június 14-én, pénteken, bérnalásának 11-ik évfordulóján, mikor a keresztutat végzi a kórusban, egyedül, „egyszerre csak” olyan heves szeretet fogja el a jó Isten iránt, hogy csak egy képpel tudja ezt megmagyarázni: „Olyan volt, mintha egészen elmerítettek volna a tűzben. (...) Egtem a szeretettől s úgy éreztem, hogy egy perccel, egy másodperccel tovább már nem bírnám élve elviselni ezt a forróságot.”

Ugyanez év október 17-én másfajta, újabb kegyelem: Ágnes anyja, a perjelnö, elrendeli, hogy vegyen gondjaiba egy 21 éves katona-szeminaristát, Maurice Bel-lière abbét, akinek veszélybe jutott a hivatása. Teréz mindig arról álmodott, hogy legyen egy pap-testvére. „Anyám, kimondhatatlanul boldog voltam, vágyam nem remélt módon való teljesülése olyan örömet fakasztott a szívemben, amit gyermekes-nek nevezek, mert gyermekkorom napjait kell visszaidéznem, hogy felleljem ezeken az örömöknél az emléket, melyeknek befogadására is kicsi a lélek.”

Mikor végére ér gyermekkori visszaemlékezéseinek, — megírásuk feladatát szintén perjelnöjétől kapja — Teréz mélységes örömben fejezi be az 1895-ös évet. Az „A” kézirát magán viseli ennek a belső ujjongásnak a bélyegét.

Elmúltak a sötét jelölt-évek és az édesapja betegségének nagy próbatételével megpecsételt újoncév, rábukkant arra a szentírási szövegre, amely hitelesíti az ő „kis útját” (1894 vége — 1895 eleje), s ennek az évnek a kegyelmei mélységeket tárnak fel benne. Most leírhatja: „Már nincs több vágyam, ha csak az nem, hogy eszeveszetten szeressem Jézust...” — „Drága Anyám, Ön, aki megengedte nekem, hogy így ajánljam fel magamat a Jó Istennek, tud a kegyelemnek azokról az áradatairól, vagy még inkább óceánjairól, amelyek lelkemet előntötték... Ó, ez óta a boldog nap óta úgy érzem, hogy a *Szeretet* belémhatol és körülkerít, hogy ez az irgalmas *Szeretet* pillanatra pillanatra megújít, megtisztítja a lelkemet és a bűnnek nyomát sem hagyja meg bennem...”

1896 elején új, jelentős öröмок egy feladattal kapcsolatban, amely nagyon a szívének fekszik: s ez az újoncmesternői tisztség. Nővére, Céline, akít oly türelmetlenül várt a Kármelbe, leteszi ünnepélyes fogadalmát (febr. 24-én), unokatestvére és gyermekkori játszópajtása, Marie Guérin pedig ugyanazon a napon öltözik a Kármel ruhájába, amelyen Céline felveszi a fekete fátylat (márc. 17.).

Teréz boldog. Mit is kívánhatna még? Már valóban csak egy a reménye: „be-lehalni a szeretetbe”, ahogyan versírói próbálkozásaiban éneklí.

S íme, úgy látszik: az Ur olyan gyorsan hallgatja meg, mint ahogy ő óhajtja. Az 1896 nagycsütörtöke és nagypénteke közé eső éjjelen — fontos dátum — hosszú és csendes virrasztás után Teréz visszamegy cellájába és „vérhányás” fogja el. Egy cseppet sem ijed meg, „elárad benne az öröm”, s mivel lámpája már kilobbant, lefekszik és elalszik. „A reggel nem váratott magára sokáig, s mikor felébredtem, rögtön arra gondoltam, hogy valami örvendetes dolgot fogok megtudni, s közeledvén az ablakhoz, megállapíthattam, hogy nem csalódtam... Ó, nagy öröm töltötte el lelkemet, mélységesen meg voltam győződve arról, hogy Jézus halálának évfordulóján hallatta velem első hívó szavát. Olyan volt ez, mint egy édes és távoli zsongás, amely a Jegyes érkezését jelezte számomra...”

Tehát az „óriás pályafutása”, melyet 1886 karácsonyán kezdett meg, szeretet-halálban fog kiteljesedni. „Mivel sokat gyakorolta magát a szeretetben, gyorsan felemészttette önmagát és máris láthatja Istenét szemtől szembe” — Teréz szerzete-si életének kezdete óta mondogatta Keresztes Szent Jánosnak ezeket a szavait.

Minden tisztá, minden fénylik. „En akkor oly eleven, oly tisztá hitnek örvend-tem, hogy az Ég eszméje volt minden boldogságom; nem tudtam hinni, hogy le-hessenek egyáltalán olyan istentelenek, akiknek nincs hitük. Úgy hittem, hogy saját gondolatuk ellen beszélnek, mikor az Ég létezését tagadják...”

Igen, ha Lisieux-i Teréz meghalt volna 1896. április 4-én, talán szentté lett volna... De nem lett volna azzá, akít mi ismerünk és szeretünk. Meteorként repült volna át a világon, rózsaszállal a kezében, családja oltalmában és Kármelje szár-nyai alatt. Kétségtelen, hogy mint „misztikust” ünnepelték volna, valami légies, homályos, az emberek életétől idegen jelentést adva ennek a szónak...

Hagyjunk fel hipotézisünkkel. A valóság egészen más: az a másfél év, amíg Teréz még élhet, letéríti őt útvjáról, abban az értelemben, amelyben egy hajót leterít egy hirtelen vihar. Meg fog érkezni a kikötőbe, de egészen másfajta úton, mint amelyen talán előre láthatott volna.

Úgy mondom: „talán”, mert ő maga is érezte, hogy *meg fogja próbálni* az Úr. „Kevéssel azelőtt, hogy hitellenes kísértésem kezdődött, azt mondtam magamnak: Igazán nincsenek nagy külső megpróbáltatásaim, és hogy belső megpróbáltatásaim legyenek, ahhoz az kellene, hogy a jó Isten megváltoztassa az utamat; nem hiszem hogy megtegye, de mégsem tudnék mindig így, nyugalomban élni... Milyen eszközöket fog Jézus találni arra, hogy *megpróbáljon*? (húzzuk alá ezt a szót). A felelet nem váratott magára és megmutatta nekem, hogy Az, akit szeretek, nem szűkölködik eszközökben; anélkül, hogy utamat megváltoztatta volna, rámküldte azt a megpróbáltatást, mely üdvös keserűséget vegyített minden öröömbe.”

II. BE AZ ALAGÚTBA: 1896 ÁPRILIS ELEJE

Egyszerre csak brutális módon megváltozik belső élete. Az annyira örömteli húsvéti napokban (vegyük észre a paradoxont) Teréz úgy érzi, hogy lelkét „a leg-sűrűbb sötétség árasztja el” és „a Mennyrország (számára) oly édes gondolata ezután már csupa harc, csupa gyötrelém”.

Teljes a kontraszt a húsvét előtti és a mostani érzései között. „Gyermekkorától fogva” abban a „biztonságban” élt, hogy egyszer majd Isten mellett fog élni. „...nemcsak hittem, azok után, amiket nálamnál okosabb emberek szájából hallottam, hanem éreztem is a szívem mélyén a vágyakozást egy szebb vidék után.” „De egyszerre csak a köd, amely körülfogott, még sűrűbbé vált, behatolt a lelkembe és úgy beborította, hogy már nem vagyok képes fellelni benne az én Hazám annyira édes képét, minden eltűnt!”

El lehet képzelni, micsoda zűrzavar ütötte fel a fejét ebben a fiatal leányban, aki pár nappal ezelőtt még örömujjongások közt élt! Egyedül áll, szemben az éjszakával s azt kérdi magától, vajon nem valami óriási öncsalás volt az ő egész élete? Kivételes hivatása: nem öncsalás? Az, hogy felajánlotta magát a Szeretnek: nem öncsalás? Kis útja és mennyei reménysége: nem öncsalás?

Telnek a hónapok, és a sötétség makacsul egyre csak sűrűsödik. Lássuk, hogyan reagál erre?

Először is: hallgat. Erről a történésről egyetlen egyidejű feljegyzés sem maradt ránk. Az, amit idézni fogunk, (a „C” kéziratból), tizennégy hónappal későbbi, mint maga az esemény; Teréz itt már visszanez és magyarázatot is ad.

Majd beszélni is fog, de egyedül perjelnöjével: Gonzagáról nevezett Mária anyával (ennek dátumát nem tudjuk), gyóntatójával: Youf abbéval és később lelkigyakorlatának vezetőjével. Számára ők képviselik az Urat s így ők segíthetnek abban, hogy tárgyilagosan nézze különös helyzetét.

Hallgat, de harcol az éjszakában. „Azt hiszem, (a mostani) egy év alatt többször indítottam fel magamban a hitet, mint (ezelőtt) egész életemben” — írja 1897 júniusában, a „C” kéziratban, mint ahogyan olvasni is fogjuk.

III. A MEGPRÓBÁLTATÁS NYOMAI

(1896 április—1897. június 9.)

Mielőtt a főbenjáró szöveget elővonnánk, keressük meg az 1896 áprilisától 1897. június 9-ig terjedő időszakból származó terézi írásokban azokat a szerény nyomokat, amelyek megpróbáltatásáról adnak számot. Ennek a 14 hónapnak a természetében, főként a versekben, jelen van megpróbáltatása is, többé-kevésbé burkolt valómások formájában. Levelezésében azonban, (80 levél való ebből a korszakból) — kivéve a Szent Szívről nevezett Mária nővérhez írt levelet, („B” kézirat) — nyoma sincs gyöttrődésnek (s ennek nagy a jelentősége).

Időrend szerint: a Teréz hitbeli megpróbáltatására utaló legelső jel abban a versében bukkan fel, melyet a Szentháromságról nevezett Mária nővérnek, a Kármel benjaminjának a fogadalomtételére írt. Argumentumát Keresztes Szent János „Glossza az isteniről” című verséből vette át. Ha tudjuk, hogy Teréz csak pár napja került az éjszakába, rögtön megható vallomássá válik. „*Támasz nélkül támaszkodva, világosság nélkül, sötétben járok és emészt a Szeretet.*”

Teréz háromstrófás adaptációjából csupán a másodikat idézzük: (3)

„S ha világosság híján szenvedek is ebben az életben, ami egyetlen nap csupán, enyém legalább, már itt a földön, a Szeretet égi élete... Veszélyes úton kell járnom, de úgy akarom, hogy a Szeretet éltesen engem száműzetésem sötétjében.” (21. vers, 1896. ápr. 30.)

Ezek a sorok igazolják, hogy Teréz mostantól kezdve — vállalja megpróbáltatását.

Pár nap múlva egy „fényugár” világítja meg a sötétséget. Május 9-ről 10-re virradóra álmat lát, ami megerősíti. (Hogy milyen álmat, azt az esemény után 5 hónappal kelt „B” kéziratból tudjuk.)

„Jézus, nagyon zúgott a lelkemben a vihar a te győzelmed szépséges ünnepe, a ragyogó húsvét óta”, (tehát kerek egy hónapja) „mikor is egy májusi szombaton azokra a misztikus álmokra gondolva, amelyek néha bizonyos lelkeknek osztályrészül jutnak, azt mondtam magamnak, hogy nagyon édes vigasztalás lehet ez, de azért nem kértem a magam részére. Este, azokat a felhőket szemlélve, amelyek egemet borították, azt is mondta még magának az én kicsi lelkem, hogy a szép álmok nem neki valók, s elaludt a viharban...”

Nos, ezen az estén Lobera Annáról álmodik Teréz, a franciaországi Kármel alapítónőjéről, aki gyöngéden biztosítja arról, hogy Isten „nagyon meg van elégedve” vele és „hamarosan” eljön érte. Teréz felébred: „...ekkor már nem zúgott a vihar, az ég nyugodt és derűs volt... és én hittem... én éreztem, hogy van Mennysország s ezt a Mennyszöveget olyan lelkek népesítik be, akik szeretnek engem és gyermeküknek tekintenek...” Szünet állt be tehát a megpróbáltatásban; a fényugár nem lett tartós, de ennek az álomnak az emléke mindig segíteni fogja.

Egy hónappal később (1896. jún. 7-én) Páli Szent Vince nővér azt kéri Teréztől, hogy írjon neki egy kantátát az Oltáriszentség ünnepére. Figyeljük meg a címet: „Az én Mennyszöveg” (mikor a megpróbáltatás éppen ennek a létét vonja kétségbe). Idézzük néhány sorát:

„Hogy el tudjam viselni a száműzetést a könnyek völgyében, ahhoz Isteni Megváltom tekintetere van szükségem... Ez a szerető pillantás varázslatos a számomra... előre megéreztetni az Égi boldogságot. Jézusom mosolyog, ha hozzá sóhajtok... ilyenkor, úgy érzem, nem teszi már próbára a hitemet... Az én Istenem tekintete és mosolya... ez az én Mennyszöveg.” (28. vers, 1. strofa.)

„Az én Mennyszöveg az, hogy mosolyogjak Istenre, akit imádkok, mikor el akar rejtőzni előlem, hogy hitemet próbára tegye... Szüvedni s várnai, hogy újra rám tekintsen... ez az én Mennyszöveg!” (az utolsó strofa 4. sora)

Augusztus 15-én ünnepli az Eucharisztiaáról nevezett Mária nővér (Marie Guérin) Kármelbe lépése első évfordulóját. Megkéri unokatestvérét, hogy írjon számára egy verset. Teréz szolgálatkészen megírja az *Egyedül Jézus* című versét, amelyből a 4. strófát idézzük:

„Te, aki megőrzöd és visszaadod az ártatlanságot, Te nem tudnád kijátszani a bizalmamat... Mikor vihar kerekedik a szívemben, irgalmas pillantásodban ezt olvasom: Gyermekem, teéretted teremtettem a Mennyekeket.” (32. vers)

Eljött Teréz egyéni lelkigyakorlatának az ideje (1896 szeptemberében), melynek folyamán igen nagy kegyelmet kap: felfedezi hivatását Krisztus misztikus testében: „végre megtaláltam a hivatásomat, az én hivatásom a Szeretet!...”

A Szent Szívről nevezett Mária nővérnek — kérdéseire — bevallja titkát. Elbeszéli neki május 10-i álmát, amelyről már szólottunk, s a kis madár parabolájával mondja el, amit lelkében megtapasztalt:

„Merész ráhagyatkozással, kitaróan csügg tekintetével az Isteni Napon, semmi sem rettenheti vissza, sem szél, sem eső, és ha hirtelen sötét felhők takarnák is el a Szeretet Csillagát, a kis madár akkor sem mozdul el a helyéről, tudja, hogy a felhőkön túl még mindig ragyog az ő Napja, hogy fényessége nem tud megfogyatkozni egyetlen pillanatra sem. Néha ugyan azt veszi észre a kicsi madár szíve, hogy meglepte a vihar, s ilyenkor úgy rémlik neki, mintha nem is hinné már, hogy az őt beburkoló felhőkön kívül még valami más is létezik: ez azután a tökéletes öröm pillanata a szegény, gyenge kis jószág számára. Micsoda boldogságot jelent neki ott maradni mégis, tágranyílt szemmel nézni a láthatatlan fényt, amely elrejtőzik az ő hite elől!

3. Teréz verseinek részleteit, hogy egyetlen szó se vesszen el belőlük, prózai fordításban közöljük.

Ezek az utalások világosak, legalább is számunkra. (4) Teréz most már pozitívan értékeli megpróbáltatását, s akárcsak Assisi Szent Ferenc, abban találja meg a „tökéletes örömet”. A „B” kéziratból egészében véve is mélyseges örömujjongás csendül ki.

Októberben P. Godefroy Madelaine, a Mondaye-i premontrai apátság perjelje vezeti a közös lelkigyakorlatot. Terézt régóta ismeri. 1910-ben így vall a Püspöki Eljárás alkalmával: „Én lelkének bizalmasa voltam, különösen ezekben a megpróbáltatásokban, amelyekkel Isten megtisztította a lelkét. Határozottan tudom, hogy igazat beszél, mikor kéziratában így fejezi ki magát: Én egy év óta többször indítom fel magamban a Hitet, mint azelőtt egész életemben. — Megkapott az a béke, amely lelkének felsőbb szintjén uralkodott, gyötrődései közepette is, és nagyon jól emlékszem, hogy sem vidámsága, sem szokásos nyíltsága nem szenvedett ekkor csorbát.”

1915-ben, az Apostoli Eljárás alkalmával pontosan megállapítja: „Isten másfél éven át próbálta meg őt. Lelke a szellemi sötétség válságán ment keresztül, amelyben kárhozottnak hitte magát (5), ekkor sokat indította fel magában a bizalmat, az Istenre hagyatkozást. (...) Láttam őt életének ebben a korszakában. A külső után ítélve senki sem sejtette volna meg belső kínjait. És amikor azt kérdeztem tőle, hogyan tudja elrejtetni ezeket, így felelt: — Megpróbálom, hogy senki se szenvedjen az én fájdalom miatt. — Csak a perjelnök és gyóntatója tudtak erről.”

Vajon ezeknek a beszélgetéseknek a folyamán, 1896 októberében (vagy a júniusi Triduum alatt?) tanácsolta P. Madelaine lelkigyakorlatozójának, hogy a régi szokáshoz híven, írja le a Hiszekegyet és hordja mindig magánál? Nem tudjuk. Akárhogy is volt, Teréz többet tett: vérével írta le a Hiszekegyet és a papírlapot abba a Szentírásba ragasztotta, amit mindig magánál hordott.

Elérkezik az 1897-es év. Ágnes anya névnapjának a tiszteletére, az ő kérésére, verset ír Teréz:

Az én örömöm

„Mikor elsötétül az Ég kékje s úgy látszik, mintha elhagyott volna az Ég, az az én örömöm, ha árnyékban maradok, ha elrejtözöm, ha megalázkodom... (5. strófa) Az én örömöm Jézusnak, egyetlen szerelmemnek a Szent Akarata: félelem nélkül élek, éjt-napot egyformán szeretve... (6. strófa) ...S ha elrejtőzik hitem elől, megkettözöm gyöngédségemet... (8. strófa) Az az én örömöm, ha hulló könnyeimet elrejthetem a nővéreim elől... Ó, a szenvedésnek varázsa van, ha virágok mögé tudjuk rejtetni... (9. strófa) Szó nélkül akarok szenvedni, hogy megvigasztaljam Jézust: az az én örömöm, ha mosolyogni látja őt száműzött szívem...” (10. strófa)

Időrendben ide illik a Szent Szívről nevezett Mária nővér tanúságtétele az Apostoli Eljárás során: „Egyik bizalmas beszélgetésünk alkalmával (1897 húsvétján) azt kérdezte tőlem, volt-e már hitellenes kísértésem. Kérdése meglepett, mert nem tudtam hitbéli megpróbáltatásáról; csak a későbbiek során ismertem meg azokat, főleg az *Egy lélek története*-nek olvasásakor. Megkérdeztem, hogy neki voltak-e; ő azonban bizonytalanul válaszolt és másra terelte a szót. Megértettem, hogy nem akar mondani semmit, mert fél, hogy kísértéseiben én is osztozni fogok.”

*

1897 nagybőjtjének végén kezdődik Teréz betegségének korszaka. Meg kell válnia lassanként a közösségi élet minden megnyilatkozásától (imák a kóruson, közös étkezések, pihenőórák), általában cellájában marad vagy a boltíves folyosón vonszolja magát fel-alá. Minden este lázas, amit eszik, kihányja, sokat köhög: hólyaghúzó tapasztokat, erős dörzsölő-kenőcsöket, tüzes tűszúrásokat kell elviselnie. Tudja, hogy meg fog halni. Ebben a május hónapban végrendelet-félet akar írni Szűz Máriáról. 25 strófából, 200 alexandrinusból álló hosszú vers lesz belőle, valószínűleg mariológiai összefoglalás. A kutatásunkra vonatkozó 15. és 16. strófát idézzük. Teréz itt Szűz Mária életét szemléli az evangéliumban:

„Értem most már a Templom misztériumát, szerető királyom elrejtett szavait... Anyám, a te édes gyermeked úgy akarja: te légy a példaképe annak a léleknek,

4. Úgy látszik, hogy a Szent Szívről nevezett Mária nővér semmit sem vett észre nővére megpróbáltatásából, mikor a „B” kéziratot olvasta.

5. A „kárhozott” kifejezés egyéni interpretációnak látszik, nem terézi szó. Teréz nem fél a kárhozattól. „Kicsi gyerekek nem kárhozhatnak el.” (Vö. Carnet Jaune 7. 10. 1.)

amely a hit éjszakájában keresi őt... S mivel az Egek Királya úgy akarta, hogy Anyja éjszakába, szívbéli bánatba boruljon: mondd, Mária, ugye jótétemény szenvedni ezen a földön?... Igen, SZERETETTEL SZENVEDNI A LEGTISZTÁBB BOLDOGSÁG!... Mindent visszavehet tőlem Jézus, amit csak adott... Mondd neki, hogy rajta, folytassa csak... Rejtőzzön csak el, szívesen várok rá, egészen addig a napszállta nélküli napig, amelyen kilobban majd a hitem...

(Amiért szeretlek, Mária.)

Amikor Ágnes anya június elején tudomást szerez arról, hogy húga vért köp, s hogy ezt egy éve titkolták előtte, halálra rémül. Június 2-án éjjel megkéri Gonzagáról nevezett Mária anyát: adjon parancsot Teréznek emlékei további megírására, amíg még nem késő. Másnap reggel a beteg újra dolgozni kezd kéziratán s „engedelmességből” teleírja egy kis fekete fedelű füzet lapjait („C” kézirat). Mielőtt elolvassák benne azokat a szövegeket, amelyeket minden írása között a legvilágosabban szólnak megpróbáltatásáról, csináljuk meg gyorsan az 1896 április—1897 június közötti korszakra vonatkozó helyzet mérlegét.

Ez a mérleg csak pár szóból áll: Teréz hallgat, Teréz küzd és minden lehető eszközzel erősíti a hitét; elfogadja megpróbáltatását.

„Ha azok után az érzések után ítélek, amelyeket az idén írt verseimben fejeztem ki, vigasztalásokkal eltelt léleknek kell látszanom ön előtt, olyannak, akinek számára szinte széthasadt a hit fátyola, pedig... számomra nem fátyol az már, fal az, amely az égig ér és eltakarja a csillagos eget... Mikor a Mennország boldogságáról énekelek, Isten örök birtoklásáról, semmiféle örömet nem érzek, mert egészen egyszerűen arról énekelek, amit HINNI AKAROK.” (Az utolsó két szót aláhúzta.)

Amint ez gyakran megeshet, a magányos Teréz és környezete között félreérés van: felkiáltanak, mikor olvassák a fénylő verssorokat, amelyek egyre csak az Égről mesélnek? A valóságban ezek állandó harc tanúságtételei, a hit gyakorlatai és magatartást jelentenek a kísértések elleni küzdelemben.

IV. AZ 1897. JÚNIUS 9-I ALAPVETŐ SZÖVEG (7 lap a kis fekete füzetből)

Nézzük most az alapvető szöveget, amelyben Teréz először írja le és értelmezi világosan megpróbáltatását.

1897. június 9-én, a második évfordulóján annak, hogy az Irgalmas Szeretnek felajánlotta magát, Gonzagáról nevezett Mária anyának ír és a szenvedés problémáját próbálja megoldani saját életében: „Szeretett Anyám, ön jól tudja, a Jó Istennek úgy tetszett, hogy sokféle megpróbáltatást bocsásson a lelkemre; sokat szenvedtem, mióta a földön vagyok, de ha gyermekkoromban szomorúan szenvedtem, most már többé nem így szenvedek, hanem örömben és békeességben, én igazán boldog vagyok, hogy szenvedek. Ó, Anyám, ismernie kell a lelkem, menden titkát ahhoz, hogy ne mosolyogjon, mikor ezeket a sorokat olvassa, mert ha külszín után ítélnék: van-e kevésbé megpróbált lélek az enyémnél?... Ó, hogy ha láthatóvá válnék az a megpróbáltatás, amely miatt egy éve szenvedek, milyen megdöbbenést keltene!... Kedves Anyám, ön tud erről a megpróbáltatásról, de mégis tovább beszélek róla...”

Először leírja, hogy vért hányt, majd 1896 húsvétja előtti és utáni ellentétes lelkiállapotairól beszél.

„Az annyira örömteli húsvéti napokban Jézus megérezte velem, hogy valóban vannak olyan lelkek, akiknek nincs hitük, akik, visszaélve a kegyelemmel, elvesztik ezt a drága kincset, az egyedüli tisztá és igaz örömk forrását. Megengedte, hogy lelkemet a legsűrűbb sötétség árássa el, és hogy a számomra oly édes Mennország gondolata most már csak küzdelem és kinszenvedés tárgya legyen... Kellott, hogy ez a megpróbáltatás ne csak néhány napig, néhány hétig tartson, kellett, hogy csak a Jó Isten kijelölt órában érjen véget és... nem jött még el ez az óra... Szeretném, ha ki tudnám fejezni azt, amit érzek, de jaj! azt hiszem, lehetetlenség. Csak az tudja megérteni ennek a komor alagútnak a sötétségét, aki átutazott rajta.”

Figyeljünk fel a szóhasználatra: „sötétség, komor alagút”... „Jézus megérezte velem...” Lélektanilag: Teréz átlépett a sorompó másik oldalára. Most már tudja, hogy azok, akik nem hisznek a Mennország létezésében, nem okvetlenül rosszhiszeműek.

Tapasztalata egzisztenciális, tehát kifejezhetetlen. Hogy valaki igazán átért-
hesse, meg kell élnie. Teréz mégis megpróbál magyarázatot adni rá, egy ha-
sonlat-segítségével:

„Tegyük fel, hogy sűrű ködbe burkolt országban születtem, soha nem tárult
elém a természet nevető arca, melyet előnt, átfórnál a ragyogó Nap; igaz, gyer-
mekkorom óta hallom, hogy beszélnek ezekről a csodákról, tudom, hogy az or-
szág, ahol vagyok, nem az én hazám, s hogy van egy másik, amely felé szün-
telenül törekednem kell. Ez nem afféle história, amelyet annak a szomorú or-
szágnak az egyik lakója talált ki, amelyben én vagyok, ez a való igazság, mert
a ragyogó Nap országának a Királya jött el és élt 33 évig a sötétség országá-
ban; jaj! a sötétség egyáltalán nem értette meg, hogy ez az Isteni Király a
világ világossága. De Uram, a te gyermeked megértette a te isteni világosságo-
dat, bocsánatot kérí testvérei számára, elfogadja, hogy addig eszi a fájdalom
kenyerét, ameddig csak akarod és nem akar felkelni ettől a keserűséggel meg-
rakott asztaltól, ahol a bűnösök esznek, míg csak el nem jön az a nap, ame-
lyet te jelöltél meg... De éppen ezért, nem mondhatja-e saját nevében, test-
vérei nevében: Irgalmazz nekünk, Uram, mert szegény bűnösök vagyunk!... Ó,
Uram, bocsáss el bennünket megigazultán... Hogy azok, akiknek nem világol
a Hit fényes lángja, mind lássák tündökölni végre... Ó, Jézus, ha kell, hogy
az általuk beszennyezett asztalt egy téged szerető lélek tisztítsa meg, szívesen
eszem ott egyedül a megpróbáltatás kenyerét, ameddig csak be nem kegyeskedsz
vezetni a te ragyogó királyságodba. Az egyetlen kegyelem, amit kérek tőled,
az, hogy soha ne bántsalak meg téged!...”

Főbenjáró szöveg! Megfigyelhetjük a hirtelen regisztrálást. A sötétség
országának jánosí hasonlatát váratlanul egy kép váltja fel: a bűnösök asztala.
Teréz imádkozni kezd (ami kézírataiban gyakran megtörténik, s mindig olyan-
kor, mikor erőteljesen válaszol valamilyen életbevágó realitásra).

Égész életében rettegett a büntől, félt, hogy elveszti kegyelmi állapotát. Lel-
ki vezetője többször is biztosította arról, hogy halálos bünt nem követett el.
Úgy hihette volna, hogy valamilyen más fajtaból való, mint a bűnösök. S íme,
most megosztja velük a fájdalom kenyerét. „Az ő nevükben, testvérei nevében”
könyörög.

De mialatt keserűségükben osztozik, felfogja megpróbáltatásának az értel-
mét is: a szolidaritás misztériumát éli meg, a helyettesítés misztériumát. Elfo-
gadja, hogy egyedül marad az éjszakában, azért, hogy ők világosságot kapjanak.

Teréz most hirtelen újra magáról beszél... folytatja hasonlatát, ott, ahol
elhagyta. S továbblép abban, amit átértzett, s amit le kell írnia:

„De egyszerre csak a köd, amely körülfogott, még sűrűbbé vált, behatolt
a lelkembe és úgy beborította, hogy már nem vagyok képes fellelni benne az
én Hazám annyira édes képét, minden eltűnt! S mikor pihentetni akarom a
vaksötétben elfáradt szívemet annak a fényes országnak az emlékezetével, amely
felé törekszem, gyötrelmem megkétszereződik; úgy tetszik, hogy a sötétség a
bűnösök hangján csúfolódva mondja: Te fényről álmodsz, olyan hazáról, amely
a leglágyabb illatokban fürdik, álmodsz arról, hogy *mindörökre* bírod majd
mindezeknek a csodáknak a Teremtőjét, te hiszed, hogy egy napon kilépsz majd
a ködből, amely most körülvesz! Rajta, rajta, örvendj csak a halálnak, amely
megadja neked, nem azt, amit remélsz, hanem egy még mélyéresebb éjszakát,
a megsemmisülés éjszakáját!”

Pszichológiai síkon tehát nem lehet lekicsinyelni Teréz megpróbáltatását.
Nagy belső szorongásai vannak, kétségei az eljövendő élet felől, úgy érzi néha,
hogy a közeledő halál csak megsemmisülést tartogat a számára. Ágnes anya ta-
núsága szerint megesett, hogy ezt kérdezte magától: „Bizonyos vagy benne, hogy
Isten szeret téged? Jött és mondta neked?” Úgy érzi, hogy ajkán istenkáromlás
fakad: Isten vajon annyira jó, annyira irgalmas, mint amilyennek ő hitte? Mi-
ért látszik úgy, hogy elhagyta, éppen akkor, amikor ő teljesen átadta magát
neki?

Az állandó reménytelen impressziók, a meglepedő zűrzavaros érzések, a
sötét kísértések szédületei, „az extravagáns, összefüggéstelen gondolatok” nem
érintik azonban hitének lényegét, amely túl a lélektani szinten: maradandó ér-
ték. Teréz tökéletesen megkülönbözteti a hit „érezhető gyönyörűségét”, ami ná-
la most hiányzik, magától a hittől.

Lássuk, hogyan küszködik:

„Ó, bocsássa meg Jézus, ha fájdalmat okoztam neki, de Ő jól tudja, hogy jóllehet nincs részem *Hitből eredő öröme*ben, megpróbálom, hogy legalább Hitből eredő tetteim legyenek. Azt hiszem, egy év óta többször indítottam fel magamban a hitet, mint azelőtt egész életemben. Minden új küzdelem alkalmával, mikor azért jön az én ellenségem, hogy kihívjon engem, bátran viselkedtem; tudva, hogy gyávaság párbajt vívni, hátat fordítok ellenfelemnek, nem méltatva arra, hogy szembenézzek vele; és Jézus felé futok, megmondom, hogy kész vagyok arra, hogy az utolsó cseppig kiontsam a vérem s így valljam meg: van *Mennysorság*. Megmondom Neki: boldog vagyok, hogy nem örülhetek itt a földön ennek a szép Mennysországnak, azért, hogy Ő egy örökkévalóságra megnyissa azt a szegény hitetlenek számára. Még ennek a megpróbáltatásnak dacára is, amely elrabol tőlem *minden gyönyörűséget*, elmondhatom magamról: Uram, te **ÖRÖMMEL** halmazol el engem, **BÁRMIT** tégy is (XCI. Zsolt. 4.) Mert van-e nagyobb *öröm*, mint szenvedni a te szeretetedért? Minél bensőségesebb a szenvedés, minél kevésbé tűnik fel a teremtmények szeme előtt, annál több örömet okoz neked, ó én Istenem! De hogyha — ami lehetetlenség — te magad sem tudnál a szenvedésemről, még mindig boldog lennék ennek birtokában, ha általa megakadályozhatnék vagy kiengesztelhetnék akárcsak egyetlen bűnt is, melyet a *Hit* ellen követtek el...”

Ez is főbenjáró szöveg, akárcsak az előző, amelytől nem is szabad elválasztani. Mert ha néha úgy érzi is Teréz, hogy elborították a kísértései, a küzdelmet nem hagyja abba soha, sokszorosán felindítja magában a hitet és nagy buzgalommal imádkozik. Hogy legyőzte kísértéseit, annak az a bizonyítéka, hogy meg tudja magyarázni próbatételét és meglátja annak értelmét. Végül pedig: énje legmélyebb szintjét, cselekvési szabadságának szintjét, tökéletesen uralma alatt tartja. Azt mondja magáról: „igazán boldog”, hogy viselheti ezeket a lelki gyötrelmeket, mert a szeretet misztériumára talál rá bennük.

Világosan felismeri, hogy ez az állapot: pozitívum. Pozitívum önmaga részére:

„Soha ennyire nem éreztem, milyen édes és irgalmas az Úr, csak akkor bocsátotta rám ezt a megpróbáltatást, mikor már megvolt rá az erőm, hogy elviseljem, korábban, úgy hiszem, elborított volna a csüggedés. Ez most elrabolja mindazt, ami természetes kielégülés lehetett volna a Mennysorság utáni vágyamban”... Most számot vet azzal, hogy gyermekkorra óta úgy élt a hitben, mint a hal a vízben s hogy ez nem értetődik magától minden ember számára.⁶

S pozitívum ez a megpróbáltatás főleg a többiek, vagyis a „hitetlen” testvérek számára, akikkel most teljes szolidaritást vállal, s akiknek éjszakájából és szorongásaiból részt kér a maga számára. Mint ahogy Jézus együtt evett a bűnösökkel — kora vallásos embereinek nagy megbotránkozására — Teréz is ott akar ülni az asztaluknál, hogy imádkozzon a nevükben és „engeszteljen a Hit ellen elkövetett bűnökért”. Az ő számára ennek a megpróbáltatásnak végső értelme a világmegváltói kegyelem, amely tökéletesen egyezik kármelita hivatásával.⁷ 1897 júniusában tudatában van annak, hogy lényegesen nem „téritették le” útjáról: a szüntelen vihar nem zúzza össze az élet értelmét, hanem elmélyíti azt.

Szívében a béke érzésével — de reszkető írással, mert kimerítette ennek a hét oldalnak a leírása — Teréz ezekkel a szavakkal fejezheti be vallomásait: „Szeretett Anyám, úgy látom, most már semmi sem akadályoz abban, hogy szárnyaljak, mert nincs már nagy vágyam, hacsak az nem, hogy szeressek, úgy, hogy belehaljak szeretetembe...” (jún. 9.)

Talán túlságosan közelinek érezte magához a véget. Azt hitte: halála június végén bekövetkezik. Így hát, a három hónap alatt, amit még élni fog, a betegség hullámváza még egyszer letéríti útjáról, s megismeri, amit eddig még nem ismert: egy sokrétű fizikai szenvedés borzalmait. Nem nehéz elképzelni, hogy ez a test végső elgyengülésével járó sokfajta fizikai szenvedés mennyire nem kedvez a szellemi küzdelemnek. A hit próbatétele tehát még intenzívebbé s ebben a végső szakaszban: döntővé fog válni.

6. „Jézus megpróbáltatást küldött rám, amelynek üdvös keserűséget kellett vegyítenem minden örömömben.” („C” kézirat, II. rész.) (Aláhúzzuk ezt.)

7. „Azért jöttem Kármelbe, hogy lelkeket mentsek s főként, hogy a papokért imádkozzam.” („A” kézirat.)

V. A DÖNTŐ PRÓBATÉTEL
(1897. június 9 — szeptember 30.)

Augusztus 3-án, egy erősen szorongásos pillanatában, Teréz ezt az imát írja s adja ápolójának, Céline nővérének: „Ó, Istenem, milyen jóságos vagy a te Irgalmas Szereteted kicsiny áldozata iránt! Most, hogy testi szenvedést csatolsz lelkem megpróbáltatásaihoz, még mindig nem mondhatom azt, hogy: Körülvettek a halál gyötrelmei —, hanem hálás szívvel kiáltom: Leszálltam a halál árnyékának völgyébe, de semmilyen rossztól nem félek, hiszen velem vagy, Uram!”

A szükség és a bizalom imája ez, melyet új helyzete igazol is. Az „Utolsó beszélgetések” közzététele óta jobban ismerjük ennek a keresztútnak az állomásait: egy hónapig tartó vérhányás kezdődik; a bal tüdőszárnyat és a beleket megtámadja a tuberkulózis, amely a jobb tüdőszárnyat ekkorra már teljesen szétroncsolta. Szeptember elején átmeneti javulás mutatkozik, szeptember 30-án pedig Teréz meghal: megfullad.

Belső szenvedéseit illetően mindenekelőtt végtelen tapintata lep meg bennünket. Még Ágnes anyával szemben is — aki pedig már tud ezekről — nagyon tartózkodó. Ennek a tapintatnak kettős oka van: először is, mindig ügyelt rá, hogy feleslegesen ne öntse ki a szívét mások előtt. „Oly sok jót tesz és oly sok erőt ad, ha nem szólunk a bajainkról.” Azután, tudjuk azt is, hogy felelősnek érzi magát a többiekért: nem akarja, hogy kísértéseiben osztozzanak.

Bizonyos, hogy az utolsó három hónapban megpróbáltatásai állandósulnak: ennek nyomai véges-végig ott lappanganak az „Utolsó Beszélgetések”-ben. Néhány példa csupán: — *jún. 29.* „Száműzött a lelkem, bezárult előttem az Ég.” — *júl. 3.* „Minden az Ég ellen irányul. Milyen különös és összefüggéslen ez!” — *aug. 28.* „Nézze csak azt a fekete lyukat, ott (a gesztenyefák alatt, a temető mellett), ahol már szabad szemmel nem lehet kivenni semmit; egy ilyen lyukban vagyok én testestől lelkestől. Ó, igen, micsoda sötétség! De békességben vagyok ott.”

Néhány elejtett szóból megérthetjük, mekkora lehetett a láztól, a fulladásos rohamoktól, a szomjúságtól legyengült beteg mártírúma, amikor tudatát is kétségek árasztották el: — *aug. 20.* „Szeretnék bizonyos lenni afelől, hogy a Szent Szűz szeret engem.” — *szept. 5.* „Örök élet, talán van olyan, — sőt, bizonyosan van!”

Hogyan viselkedik az effajta támadások idején? Úgy, ahogyan júniusban a kéziratában leírta. Harcol szüntelenül, és újra meg újra felindítja magában a hitet. Így augusztus 6-ának különösen kínos éjjelén: „Egyre csak a Szent Arcot néztem... Sok kísértést visszavertem... Ó, sokszor indítottam fel magamban a hitet...” — *aug. 15.* „Azt lehetne mondani, hogy (a Jó Isten) el akarja hitetni velem, hogy nincs Mennycsászár... (...) Ó, nem tettem magam, az az igazság, hogy nem látok semmit belőle, de végre is erősen kell énekelnem a szívemben: — A halál után halhatatlan az élet, — mert különben rosszra fordulna a dolog.”

Továbbra sem akar — mint ahogyan írta is — „párbajba ereszkedni” a kételkedéssel, és a menekülés taktikájával él. Megszokott taktika, nem jelenti azonban azt, hogy Teréz azelőtt valami bárgyú hitben élt volna. Ellenkezőleg, gyermekkorától fogva tett fel magának kérdéseket. De ebben az adott helyzetben megéri, hogy kockán forog minden, s hogy ami küzdelem, az már másfajta síkon folyik. Tudja, hogy „semmiféle magyarázat, semmiféle igazolás, semmiféle ésszerű meggyőzés, semmiféle emberi támasz nem adhatja meg neki azt, hogy állva maradjon a viharban”.⁸ A rohamot tehát vissza kell verni, a legkisebb gyöngeség nélkül.

Forróbban imádkozik: rövid fohászokkal, megújítja önmaga felajánlását, többször is megcsókolja fészületét, amelyet nem is tesz le többé a kezéből, rá-rápillant a Szent Szűz szobrára, vagy azokra a képekre, amelyeket ágyának a függönyére tűztek... Minden jó neki arra, hogy szeretetét — túl az érzelmi hullámokon, amelyek csak lelke felszínén zajlanak — tettekben kifejezze. Ha ő „hinni akar”, az nála nem valami nyers voluntarizmusból, hanem szeretetből fakad: „Milyen könnyen elveszti az ember a bátorságát, ha nagybeteg!... Ó, mennyire érzem, hogy bátorságomat veszteném, ha nem volna hitem! vagy még inkább, ha nem szeretném a jó Istent.”

⁸ Emmanuel Renault: *Annales de Lisieux*, 1973. 16. old.

Hiszi, hogy ugyanaz az Isten, aki látszólag elhagyta, támogatja őt szenvedései közepette. Maga a hit ennek a támogatásnak a bizonyossága: „A jó Isten anynyit ad nekem, amennyit éppen vinni tudok.” „Ha nőni fognak szenvedéseim, növelni fogja ugyanakkor bátorságomat is.” Ha nem segítené, akkor hogy tudna oly vidám lenni, oly humorral teli, oly nyitott a többiek iránt, s hogyan tudna így megfelelkezni magáról egy ilyen szituációban? És főleg, hogyan tudna szüntelenül úgy beszélni az Égről, mint ahová hamarosan el fog menni, akkor, mikor úgy érzi, hogy az „csukva” van? Megpróbáltatásának egész értelme benne van abban a paradoxonban, ami az ilyen mondatok — oly gyakori — párosodásából fakad: „Az Ég be van csukva a számomra” — „Örülni fogok az Égben, ha szép verseket ír majd nekem; úgy hiszem, az ilyesmi örömet szerez a szenteknek.”

Neha úgy érzi, hogy a megsemmisülés felé tart és mégis, egyre halálon túli küldetéséről beszél.⁹

Egy ilyen fiatal leánynak, aki harcos szeretett volna lenni, mint testvére, Jeanne d'Arc, és szomorú, hogy ágyban kell meghalnia, a küzdelem nemcsak a saját küzdelmét jelenti. Tudja ezt és nem feledkezik meg azokról, akikért harcol. „Főként családom egyik hitetlen tagjáért ajánlottam fel hitellenes megpróbáltatásomat.”

René Tostain-ról van szó, a lisieux-i főtisztviselőről, aki a Martin-lányok egyik unokatestvérét vette feleségül. Teréznek egy 1891-ből való levele mutatja, hogy szívügye volt unokatestvérének a helyzete, aki egy nagyon becsületes és gyökeresen ateista emberhez ment feleségül. A társalgóban Margit őszintén beszél Terézzel és elmondja neki hitbéli nehézségeit. A fiatal kármelita (18 éves ekkor) így ír Céline-nek: „Veszélyben van a hite!... Ami engem illet, nagyon szeretném, ha elolvashatna egy olyan könyvet, amelyben bizonyosan választ talál kétségeire.” Teréz hat évvel levelének megírása után, szenvedéseinek tetőfokán még mindig imádkozik ateista sógoráért, René Tostain-ért.

Nagybátyja, Guérin is elmeséli hűgáinak 1891 óta a napilapokban folytatott vitáit régi antiklerikális beosztottjával, Henri Chéonnal, aki később Lisieux polgármestere, majd Combes minisztere lesz. Teréz gyermekkorában találkozott Chéonnal a Szent Péter téri patikában. Elgondolkozik azokon, amiket felidéznek előtte: a harcos ateizmus különféle megnyilvánulásain, a természettudomány fellendülésén (Guérin hallgatta Renant Párizsban.)

Teréz hall. És ahogy annak idején, 14 és fél éves korában imáival és áldozataival gondjaiba veszi a gyilkos Pranzinét, gondjaiba veszi Tostain-t és kora hitetlenjeit is. Ugyanígy veszi gondjaiba Hyacinthe Loyson atyát, a kármeliták exprovinciálisát — aki 1864 és 68 között a Notre Dame katedrális prédikátora volt — s aki, miután feleségül vett egy protestáns amerikai nőt, gallikán egyházat alapított. Teréz 1891 óta imádkozik érte, és ugyanakkor, mikor „A Calvados-i Kereszt” című újság szidalmazza a „renegát szerzetest”, aki Normandiát bejárva gyűléseket tart az I. vatikáni zsinat ellen, ő „testvérének” nevezi, mint ahogy Pranzinét „elsőszülött gyermekének” nevezte. Utolsó szentáldozását (1897. aug. 19-én) Loyson atyáért ajánlja fel.

Úgy gondoljuk, gondjaiba vette Gabriel Jogand-Pagèst, más néven Léo Taxilt is. Ez az ember éveken át szédítette a katolikus közvéleményt — XIII. Leót is beleértve, aki magánkihallgatáson fogadta —, hirtelen megtérést színlelve. Teréz ír neki. És rettenetes a csalódása, mikor — éppen megbetegedése idején, 1897. április 19-én — Taxil Párizsban, egyfajta sajtókonferencián, felfedi csalásait.

Ezek a tények igazolják, hogy Teréz megpróbáltatása: korában gyökerezett.

*

Két napig tartó haláltusája — a szemtanúk beszámolója szerint — nagyon kemény volt. A Martin-testvérek még a szenttéavatás után sem fogják soha elfelejteni azt a csütörtöki napot, 1897. szeptember 30-át, mikor Teréz a kétségbeesés környékezte. Ő, aki szeptember 22-én bevallotta: „Milyen kegyelem, ha valakinek megvan a hite! Ha nem lett volna hitem, egy pillanatnyi habo-

⁹ Megpróbáltatásából semmit sem árulnak el lelki fivéreirek írt levelei. Azokban minden vidám és pozitív: ez az önuralom és a szeretet jele.

zás nélkül megöltem volna magam...” — most a végső kérdésekkel viaskodik: „Hát ez a befejezése egy olyan életnek, amit az Irgalmas Szeretetnek ajánlottak fel? Hát ehhez a megsemmisüléshez vezet a bizalom és a szeretet kis útja? A hit próbatétele a remény próbatételébe olvad át. A kérdéseket kitalálhatjuk abból, amit Teréz felel rájuk, fuldoklásai közepette: — „Ó, én jó Istenem! Igen, ő nagyon jó, érzem, hogy nagyon jó...” — „Ó, Anyám, biztosíthatom arról, hogy csordultig van a kehely! De bizonyos, hogy a jó Isten nem hagy el engem... Soha nem hagyott el.” — „Istenem! Istenem! Te olyan jó vagy! Ó, igen, jó vagy! Tudom!...”

Véglegesen ráhagyatkozik és visszavonhatatlan hitvallást tesz újra: „Nem bánom, hogy kiszolgáltattam magam a Szeretetnek... Ő, nem, nem bánom, sőt, ellenkezőleg.” Állítja, hogy megpróbáltatásainak megváltói értelme van: „Soha nem hittem volna, hogy lehetséges ennyit szenvedni! Soha! Soha! Nem tudnám mással magyarázni ezt, mint azzal a forró vággyal, amellyel lelkeket akartam megmenteni.”

19 óra 20 perckor, feszületét nézve, ezt mondta: „Istenem..... szeretlek!” Ezek voltak az utolsó szavai. Győzött a végső megpróbáltatáson.

*

Most, hogy láttuk és hallottuk Terézt, talán ezt kérdezzük magunktól: „De hát pontosan mire is vonatkozott az ő megpróbáltatása?”

Hogy ez a megpróbáltatás „az Égre”, vagyis egy eljövendő élet létezésére, egy örökkévaló boldogság lehetőségére vonatkozott s hogy a halál úgy tűnt fel előtte, mint megsemmisülésbe vezető út, ezt ő maga mondotta. Valóban kétkedett Isten létezésében? Ezt írásai nyomán nem tételezhetjük fel. Volt-e kísértése arra nézve, hogy szeretetében kételkedjék? Úgy látszik, hogy igen. „Ilyeneket gondolni, mikor úgy szeretem a jó Istent és a Szent Szület!... De nem időzöm ilyesminél.”

Világos és kétségtelen viszont az a magyarázat, amelyet Teréz nagyon biztos teológiai érzéktől, vagy mondjuk inkább úgy, hogy a Szentlélektől vezetettve, megpróbáltatásának adott. Miként Jób, ő is észrevette, hogy *próbának vetették alá*, „azért, hogy lássák: meddig terjed a bizalma.” Július 7-én ezt mondta: „Jóbnak ezektől a szavaitól: Ha Isten megölne, még akkor is remélnék benne — gyermekkorom óta el vagyok ragadtatva.”

Az Ótestamentum egy másik jelképe Kármelbe lépése óta mély nyomot hagyott benne: a Szenvedő Szolga Izaiásnál. Ez a szöveg — mondja ő maga — „alapja egész vallásosságomnak”. Betegsége folyamán lassankint ráébred arra, hogy a „szeretet-halált”, melyre oly forrón vágyott, az életét a bűnösökért adó Megfeszített nyomában járva kell felajánlania. „Urunk kereszten halt meg és gyötrelmek között, és mégis, ez a legszebb szeretet-halál. (...) Meghalni szeretetünkben, ez nem annyit jelent, mint elragadtatásban meghalni. Őszintén bevallom, hogy azt hiszem: én is ezt élem át.” És két nappal később: „Urunk az Olajfák hegyén a Szentháromság minden gyönyörűségét érezte és haláltusa nem lett kevésbé kegyetlen ezzel. Misztérium ez, de biztosítom róla, hogy értek belőle valamit, hiszen magam is ezt érzem.”

Végül pedig: az utolsó másfél év próbatétele nem roppantja össze azt a belső összefüggést, ami Lisieux-i Teréz egész létét egységessé teszi. „Anélkül, hogy útját megváltoztatta volna”, veszi észre ő maga is, az Úr szorosabban kapcsolja Passiójához. Teréz elfogadja ezt a végső hívást s ezzel a végsőig megy a „bizalom és a szeretet” kis útján.

„Nem halok meg, életbe lépek át”, írta 1897. június 9-én Bellière abbénak, ugyanazon a napon, amelyen Gonzagáról nevezett Mária anyának megpróbáltatását mondta el. A kegyelemnek az az áradata, amit a világra küldött, bizonyítja, hogy igazat beszélt.

A biblia arra ösztönöz, hogy a megpróbáltatást teológiai szemmel nézzük. A megpróbáltatás ott „haladás” Isten felé, az Ő terve szerint, amelynek célja: az ember istenivé-tétele Krisztusban. A Lélek meglátatja velünk, hogy a Kereszt misztériumában lépünk át az első teremtésből a másodikba, az önzésből a szeretetbe. A megpróbáltatás: hűsvét.

KIS MONIKA fordítása

SZENT FERENC ISMERETLEN ÁBRÁZOLÁSA

A *Poverello, Poverello di Dio*, vagyis Isten szegénykéje néven is emlegetett Szent Ferenc (1182—1226) nemcsak az egyháznak, hanem az európai szellemi életnek is máig eleven hatású alakja. Életének értelmét a kereszt szentpáli boldonságában, az evangélium *sine glossa*, vagyis egyhíthó belemagyarázás nélkül való követésében, az úrnóket tisztelt *Szegénység* (*Domina Paupertas, Madonna Poverta*) szolgálatában találja meg. A legenda szerint el is jegyzi magát vele. Viselt dolgait főleg a *Fioretti* és a *Speculum Perfectionis* örökítette meg. Ebből az irodalmi hagyományból merít olvasmánynak szánt legrégebb ismert, hosszabb nyelvemlékünk, az Ehrenfeld—Jókai-kódex, amelynek első fogalmazása még a XIV. században íródott: békességet hirdet, prédikál a madaraknak, megszelidíti a gubbiói farkast, testén viseli Krisztus sebeit (stigma), Naphimnuszában a természet csodáit magasztalja, a halált testvérének nevezi, útítársát, Leó testvért a tökéletes vigasságra: a szenvedésnek és bánталomnak az Úr szerelméért való elviselésére, az öröm ajándékára tanítja.

Mint mondtuk, Szent Ferenc alakja, világa a művészetet, költészetet is szakadatlanul ihleti. A következőkben egy szokatlan, a szakirodalomban tudomásunk szerint ismeretlen ábrázolását mutatjuk be.

A szombathelyi franciskánus kolostor folyosóján az 1936-ban föltárt, majd ismét elmeszelt freskótöredék négy sarkán e szavak bukkantak föl: *Paupertas, Obedientia, Temperantia, Castitas*, vagyis szegénység, engedelmesség, önuralom, tisztaság. (1) Aligha kétséges, hogy a freskó egy kora középkori Krisztus-ábrázolásnak Ferenc személyére való átköltése. Ehhez már előre hozzá kell fűznünk, hogy a Poverellót az evangéliumi tanácsok föltétlen követése, meg a stigma kiváltása miatt *alter Christus* néven is emlegetik.

Egy XIII. századi regensburgi miniatúrán Krisztust az erények feszítik keresztre, az *Irgalmasság* (*Misericordia*), *Bölcsesség* (*Sapientia*) és az *Engedelmesség* (*Obedientia*) angyal alakban szögezik az Urat a keresztfára. A *Jegyes* (*Sponsa*), vagyis az Anyaszentegyház meg lándzsával az oldalát nyitja meg. Kifolyó vérét a *hit* (*Fides*) az Utolsó Vacsora kelyhében fogja föl. Egy angyal a vak *Zsinagógát* űzi el a beteljesedés színhelyéről. (2)

Sajnos, a rendelkezésünkre álló forrásokból csak annyit tudunk megállapítani, hogy ez az ábrázolás a középkor szakrális-szimbolikus művészetében elég ritka. Egykorú hazai régi emléket a szombathelyin kívül mi nem ismerünk. Világos azonban, hogy itt a karácsonyi hagyományoknál, illetőleg a nagypénteki somlyai misztériumoknál is előforduló *profétajáték*, másként *égi pör* sajátos ábrázolásáról van szó. Eszerint Krisztus kereszt-halálát nemcsak az emberi elvetemültség okozta, hanem a maga önként vállalt áldozata is. Ennek betöltésénél a hóhérok mellett angyalok is szolgáltak neki. (3) Az emmausi tanítványoknak mondogta: *hát nem ezeket kellett-e elszenvednie a Messiásnak, hogy bemehessen dicsőségébe?* (Lukács 24,26.)

Egy birtokunkban lévő szignálatlan barokk rézmetszet ennek az ikonográfiai előadásnak jellemző változata és egyúttal nyilvánvalóan a szombathelyi tönkretett freskónak édestestvére. (4) E latin szövegű metszeten a keresztre feszített, stigmatizált Ferenc titulusa, vagyis fölirata: *Iparkodjatok Szent Ferenc atyátokhoz és a szegénységhez, amely benneteket szült. Alatta: Krisztussal együtt vagyok keresztre szögezve.*

Egy hosszú szövegszalag Ferenc két szemét is befödi: *az evangéliumi hallgatást örööm, amely tartózkodik minden üres ígétől.* Közvetlen a szemet borító szalagrészen: *szövetséget kötöttem a szememmel. Majd tovább jobb felé: akár dicsérnek, akár ócsárolnak, hallgatok.*

Alatta, még a jobb kéz fölött, egy lelakatolt szájhoz vezetõ szalag: *ajkamra őrizetet helyeztem, hogy ne vétkezzem.* Jobb felől így folytatódik: *kezemmel dolgozom, a haszontalan képmutatást megátkozom és kivetem.* A szent két oldalán mintegy védelmezõ hónalja alatt két-két Ferencet magasztaló pajzs. Barokk puttók tartják.

Jobb oldalon fölül: *hóval, jéggel, tüzsel, tüskével, ostorral edzett TISZTASÁG. Megtagadta a tekintetet, beszédet és az asszonyok gyanús társaságát.*

Az alatta lévő pajzson: magasztos jegyesként szeretett, drága gyöngyként őrzött **SZEGÉNYSEG**: egyetlen köntössel, felővezett ágyékkal is gazdag, megvetvén ezen a földön otthont, hajlékot, minden egyebet.

A bal felső pajzs szövege: mindenben vak Engedelmisség. Aláveti magát annak is, aki csak egy órája novicius. Vak, hasonlatos a holttesthez: nem lát, néma, érzéketlen.

Az alatta lévő pajzson: **ALÁZATOSSÁG**: Majdnem példa nélkül vádolja magát hibáiról, kísértéseiről. Elviseli, hogy mások neveletlennek, ügyefogyottnak, haszonlesőnek, nagy bűnösnek híreszteljék.

Ferenc stigmatizált lábával cövekek közé ékelt földgömbön lebeg. Ennek fölirata: *a világ dicsőségét, minden ékességét megvetettem.*

A témának sajátos változata *Búcsúszentlászló* sekrestye-folyosójának megviselt, barokk olajképe, amelyet szerencsés véletlenből a közöny még nem ítelt halálra, megsemmisülésre.

A paradicsomi életfát látjuk rajta, amelynek a fölfeszített Jézus a megváltó gyümölcse. Jobb tenyerén a dicsőség koronája. Másik kezében bibliai szövetszalagot tart: ESTO FIDELIS USQUE AD MORTEM ET DABO TIBI CORONAM VITAE, vagyis: légy jó mindhalálig, és neked adom az élet koronáját.

A fa törzséből ágak, levelek sarjadnak. Felírásuk: IEIUNIUM (böjt, jobbra), VIGILIA (virrasztás, balra). A törzsből Ferenc alakja bontakozik ki. Feje fölött: CHRISTO CONFIXUS SUM CRUCI: Krisztussal keresztre vagyok feszítve. A szemét átkötő fátyolon: CIRCUMSEPTIO AURIUM, OBDUCTIO OCULORUM, vagyis: a fül körülkerítése, a szem befödése.

Ferenc jobb kezében korbács, e szóval: MORTIFICATIO, vagyis önsanyargatás. Baljában gyertya: ACTIO BONORUM, OBEDIENTIA: jócselekedet, engedelmesség. A szájából kinövő két szalagon: ORATIO DEVOTA, illetőleg SILENTIUM, magyarul: jámbor imádság, hallgatás.

A szívéből szintén két szövetszalag ágazik ki. Jobbra: CASTITAS, balra: MEDITATIO, vagyis tisztaság, elmélkedés.

Két oldalánál: DESCENDE DE CRUCE, azaz: szállj le a keresztről. Ezzel nyilván a kép alsó két sarkában látható törökturbános alak, az ordító orozslánként körüljáró sátán csúfolódik.

Jobb lábából ez sarjad ki: POSUI PEDES MEOS SUPRA PETRAM. A balból: PETRA AUTEM CHRISTUS. I. Cor. 10. v. 4. Magyarul: lábamat a kősziklára helyezem, illetőleg: a kőszikla pedig Krisztus.

A kép legalján még odafestett tábla: QUI AUTEM SUNT CHRISTI CARNEM SUAM CRUCIFIXERUNT CUM VITIIS ET CONCUPISENTIIS, azaz: akik pedig Krisztusért testüket a bűnökkel és kívánságokkal keresztre feszítik.⁽⁶⁾

Maga a szimbolikus ábrázolás Leopold Kretzenbacher legújabb kutatásai szerint még a keleti, pusztában élő szerzetesség körében keletkezett. Innen került át a bizánci ortodoxia világába. A téma egyelőre ismeretlen körülmények között, de — az említett regensburgi miniatúrára gondolva — talán még a keresztesháborúk idején Nyugaton is feltűnik, de csak a barokk ikonográfiában válik általánosabbá. Kretzenbacher számos keleti, kevesebb nyugati előfordulást jellemez. Az utóbbiak közé tartozik egy nürnbergi, XVI. századbeli fametszet, amely a Bölcsesség Könyvének erős asszonyát ábrázolja. Sajátos módon lólábai vannak. Ez nyilván serénységére, és életrevalóságára akar emlékeztetni. A bencés St. Lambrecht-apátság XVIII. századi olajképe keresztre feszített szerzetest, egy rézmetszet pedig hasonlóan fölfeszített apácát, végül egy elnagyolt, késő-barokk szentkép (Meditationsbild) franciskánus szerzetest ábrázol. Ez utóbbi szegényes tematikájának azonban alig van köze a mi hazai képeinkhez. Kretzenbacher különben nem emleget olyan ábrázolást, amely határozottan Ferenc személyét örökítené meg.

Jegyzetek: 1. Takács Ince O.F.M.: *Sabaria-Franciscana* (kézirat) 695. Kádár Zoltán — Horváth Tibor — Géfin Gyula: *Szombathely*. Budapest 1961, 116. Mindkét helyen megfigetés nélkül. — 2. Merkel, Rudolf Franz: *Die Mystik im Kulturleben der Völker*. Hamburg 1940, 263. és 6. tábla. — 3. Bövebben Bálint Sándor: *Karácsony, húsvét, pünkösd*, Budapest 1973. 32. — 4. Künstle (Ikonographie der christlichen Kunst I, 473) röviden, egy-két sorban utal egy miniatúrára, de nem a regensburgira, majd egy freskóra, továbbá egy oltárra. Szerinte az ábrázolás „eine ungesunde Geistesrichtung” fejleménye. Ez a nézet természetesen csak egyéni véleménynek tekinthető. — 5. Thode kezünk ügyében lévő művében (Franz von Assisi und die Anfänge der Kunst der Renaissance in Italien) nem találtunk hozzá analógiákat, csak legújában: Kretzenbacher, Leopold: *Bilder und Legenden. Erwanderter und erlebter Bilder-Denken und Bild-Erzählen zwischen Byzanz und dem Abendland*. Klagenfurt 1971.

AZ ÓBUDAI EGYETEM

I. AZ ÓBUDAI EGYETEM ALAPÍTÁSA. Amíg Zsigmond magyar király és később német-római császár 1395-ben meg nem alapította az Óbudai Egyetemet, Magyarország határain belül minden valószínűség szerint egyetemi jellegű intézmény nem volt. A Pécsi Egyetem, melyet Nagy Lajos 1367-ben alapított, lényegében jogtudományi intézet volt. Rövid fennállás után ez is megszűnt és létezéséről már 1376 után további bizonyítékunk nincsen.

Ez volt az egyik legfőbb ok, ami Zsigmondot arra indította, hogy országában új felsőbb oktatási intézményt létesítsen. A másik pedig az, hogy a király tudatosan törekedett Buda ragyogó fővárossá tételére, mert az egyetemi városi minőség mind a város, mind az ország tekintélyét fokozza. A nem messze lévő Prágai Egyetem virágzása igen jó példát szolgált, miként tehet híressé és gazdaggá egy várost tudományos intézmény.

A személyes presztizs is jelentős tényező volt, hiszen a XIV. század számos egyetemének alapítása — Prága (1347), Krakkó (1364) és Bécs (1365) — a fejedelmeknek köszönhető. Hedvig, Lengyelország királynője, Zsigmond sógornője igen tevékenyen részt vett a Krakkói Egyetem létrehozásában. Nagyon valószínű, hogy nővére, Mária, Magyarország királynője is hatásosan befolyásolta férjét az új egyetem alapítására.

Magyar tanulók már egyre növekvő létszámmal látogatták évről évre a külföldi egyetemeket Olaszországban, Bécsben, Krakkóban és Prágában, sőt a távolabb levőket is, Párizsban és Kölnben, hogy majd a hosszú, költséges és fáradságos utazások eredményeként Magyarországon is gyökeret eressen az általános tudomány. A tanulók közvetlen előnyén kívül az országban is mind érezhetőbbé vált az egyetemek felbecsülhetetlen és kétségtelen kulturális hatása.

IX. Bonifác pápa bullája. — Nem ismerjük pontosan annak közvetlen körülményeit, miként szánta rá magát Zsigmond arra, hogy a pápától sürgős jóváhagyást kérjen a Magyarországon létesítendő általános egyetemhez.

Az Óbudai Egyetem alapításának időpontja hosszú ideig vitatott kérdés volt és csak a közelmúltban nyert végleges tisztázást. Az eredeti bulla, az egyetem egyéb más okmányaival együtt — mint a szabályzatok és anyakönyvek — elveszett, vagy megsemmisült.

Az első tudós, aki az Óbudai Egyetem problémájával foglalkozott, Melchior Inhofer jezsuita volt, aki kutatásainak eredményét 1644-ben tette közzé. Ő 1389-et jelölte meg az egyetem alapítási éveként, és Zsigmond rendelkezése szerint az új intézmény első kancellárja az Óbudai Szent Péter Káptalan prépostja volt. Ezt a dátumot több tudós is helyesbítendőnek ítélte. A középkori egyetemek nagy történésze, Heinrich Denifle szintén megkísérelte az alapítás pontos időpontját megállapítani, de ő is csak a XVIII. században Sedario Garampi által a Vatikán és a Laterán archívumairól készített jegyzékben talált egyetlen feljegyzést. A Garampi-féle jegyzék sajnos pontatlan, és a dokumentumok keletkezési gyakran helytelenek. A Vatikán Archívumában és Könyvtárában végzett legújabb kutatások azonban végső, pontos adatot nyújtottak az egyetem alapításának dátumára nézve. Megtaláltak egy XVII. századi fóliánst, melyet Alexander Raynaldus könyvtáros állított össze a IX. Bonifác pápa által kibocsátott bullák rövid tartalmáról, s ez pontos választ ad az időrendi problémára.

IX. Bonifác alapítási bullájának tartalma lényegében azt mondja, amit Inhofer is megállapított. TI. a pápa Zsigmond király kérésére jóváhagyta az általános egyetem alapítását az összes fakultásokkal, előjogokkal és szabadságokkal „Veterisunde” Óbuda városában. A pápa az új intézmény kancellárjává a Szent Péter Káptalan prépostját nevezte ki, professzorokról Óbuda Káptalanjának kellett gondoskodni. Az oklevél dátuma 1395. október 6.

Az Óbudai Egyetem szervezete. A Raynaldus-féle összeállítás az egyetlen forrás, mely az egyetem szervezetére nézve részletes felvilágosítást adhat vizsgálódásunk számára. Nyilvánvaló, hogy az egyetem Zsigmond kívánságára jött létre. Ez megfelel a Közép- és Kelet-Európában létesült többi egyetem példájának, mert a

prágai, krakkói és bécsi egyetemeket is az uralkodók alapították. Ha fontos szerepet kapott is az új intézmény szervezetében a Szent Péter Káptalan prépostja, nem lehet vitás, hogy ő is a király bizalmasa volt.

Ha az eredeti IX. Bonifác bulla rendelkezésre állna, sokkal biztosabb adatokat szerezhetnénk az egyetem szervezetéről. De összehasonlítva az akkori azonos intézményekkel, nyugodtan állíthatjuk, hogy négy fakultással, és pedig művészeti, teológiai, orvosi és jogi karokkal létesült.

Elképzelhető persze, hogy egy egyetem összes fakultása azonnal nem tud működésbe lépni, sőt félbe is szakadhat. Ha a bécsi egyetem történetét vizsgáljuk, látjuk, hogy alapítása első évtizedében milyen nehezen tudott gyökeret verni. Először csak a művészeti kar működött. A teológiai kar csak 1384-től kezd meg működését, a jogi karnak pedig oly kevés volt a hallgatója, hogy 1384 után Albert főherceg újjászervezése ellenére is időnként szünetelt. Az orvosi fakultásnak 1389-ben csupán három hallgatója volt, és a tényleges alapítás után csak harminc évvel, 1395-ben kezdődött el a rendszeres orvosi oktatás. Az óbudai kar első dékánját pedig csak 1399-ben választották meg. Ezek a tények is azt mutatják: megfelelő időre van szükség ahhoz, hogy egy felsőbb intézmény tartós szervezete kialakuljon. Így volt Óbudán is.

Nem volt szokatlan jelenség, ha egy egyetem vezetőjéül az illető városban székelt Káptalan prépostját nevezik ki. Hasonló módon történt Bécsben, Kölnben, Mainzban és Tübingenben is. Ugyanez magyarázza azt a kikötést is, hogy a professzorok fizetését a Szent Péter Káptalan vállalja. Erre is találunk példákat: Prága, Bécs, Köln, Erfurt és Lipcse esetében. Látnivaló tehát, hogy az Óbudai Egyetem alapítása és a szervezetre vonatkozó rendelkezések majdnem azonosak voltak a korabeli hasonló intézményekével.

Lucas Demetrius, az első kancellár. A Szent Péter Káptalan prépostjának, Lucas Demetriusnak az előtérbe kerülése nagyobb világosságot vet az Óbudai Egyetem létrejöttére. 1395. január 18-án ugyanis Lucas Rómában járt és ezen a napon kapta meg a Curiától javadalmi engedélyezését.

Ugyanezen évben, 1395. október 6-án Bonifác pápa megadta az engedélyt, hogy Lucas Demetrius, annak ellenére, hogy semmiféle doktori képesítéssel nem rendelkezett, az Óbudai Egyetem kancellári tisztségét elfogadja. Az okmány egyúttal kinevezte Csanád püspökévé és kimondta, hogy megtarthatja a Szent Péter egyház prépostságát és az Óbudai Egyetem kancellárságát akkor is, ha netán más püspökséget kapna. Két héttel később, október 19-én a kancellár Rómában személyesen kötelezettséget vállalt, hogy elődjének, János előző csanádi püspöknek a tartozását is kiegyenlíti. November 4-én az ígért fizetést teljesítette is.

Milyen összefüggés van Lucas Demetriusnak a pápai udvarban való jelenléte és az Óbudai Egyetem alapítása között? Bizonyára párhuzamba állítható, hogy Lucas 1395 elejétől egészen november 4-ig Rómában tartózkodott azért, hogy az alapítási bulla kibocsátását előkészítse. Amikor Rudolf főherceg kérte a pápától a Bécsi Egyetem alapításának engedélyezését, ő is Albert von Riggensdorft küldte Avignonba 1364. év végén, aki az egyetem első rectora lett. Majdnem 9 hónappal később, 1365. június 18-án adta ki a pápa a bullát. Nem hiú találgatás és feltételezés tehát, hogy Lucas prépost az Óbudai Egyetem létrehozása érdekében tartózkodott Rómában. Érdekes annak megfigyelése is, hogy csanádi püspöki és kancellári kinevezése, valamint prépostként való meghagyása ugyanazon a napon, 1395. október 6-án történt.

Azt még tudjuk, hogy Lucas kancellár november 4-én Rómában volt, de semmi további adatunk nincs arra nézve, hogy azután is ott maradt volna, tehát valószínűleg az említett időpont után sietve visszatért Magyarországra. Ha logikusan nézzük az időpontokat, az egyetemi szabályzatok elkészülését 1396 első felére tehetjük, és ugyanígy a hivatalos beiktatást, valamint a hallgatók és professzorok megérkezését is ugyanerre az időre. 1396 végén tehát reálisan feltételezhető, hogy az egyetem működése megkezdődött.

Lucas Demetrius 1395. október 19-től 1397. március 22-ig volt Csanád püspöke; akkor kinevezték nagyváradi püspökké. A pápai okmány, mely Csanádról Nagyváradra áthelyezte, nem említi, hogy ő egyben az Óbudai Egyetem kancellárja, de emlékezzünk arra, hogy 1395-ben az eredeti kinevezések kikötötték, hogy megmarad a Szent Péter Káptalan prépostjának, és egyetemi kancellárnak

akkor is, ha más püspöki széket foglalna el. Ezt bizonyítja az 1397 után fennmaradt levelein látható várai püspöki pecsétje, melyen kancellárként is szerepel. 1406-ban halt meg Várad püspökeként. Az egészen biztos, hogy az Óbudai Egyetem kancellárja annak első időszakában ő volt.

Johannes de Horow professzor és az Óbudai Egyetem. — Újból vissza kell térnünk a Bécsi Egyetem művészeti fakultásának eseményeire, hogy az Óbudai Egyetem történetére rávilágítsunk. 1396. július 2-án egy bizonyos Johannes de Horow (Horaw, Horb) nevű professzor a Művészeti Kar Kongregációjától azt kérte, hogy Bécsset elhagyhassa és a Budai Egyetemre átmehessen (ut... stare... in universitate Budensi). Horow a Bécsi Egyetemen 1389 óta tanult, amikor is először a rajnai nemzethez, majd osztrák nemzethez tartózkodóként írták be. Johannes Horow valószínűleg Württembergből, a Neckar melletti Horb városból jött. Ő volt az első beiratkozott hallgató, akit Johannes Gallici rektor felvett. Mivel Sziléziából származott, nem tudhatta, hogy 1381-ben Leopold herceg ezt a területet megvásárolta Hohenberg Rudolf gróftól és így — Horb város Ausztria részévé vált.

Tanulmányai befejezése után elnyerte a „magister artium” fokozatot és két évig, az egyetem szabályzata szerint, mint leckeadó működött. 1395-ben Arisztotelész „De generatione et corruptione” művéről tartotta előadásait. A következő évben, amikor elbocsátását kérte, a Kar felmentette az előadások megtartása alól. Titok marad azonban, hogy bécsi eltávozása után a magyar egyetemen milyen pozíciót töltött be. Az a tény, hogy 1396-ban kérvényezte az Óbudai Egyetemre való átengedését, bizonyítja az Óbudai Egyetem akkori tényleges fennállását, sőt működését.

1396 után az egyetemről további írásbeli említést nem találunk a század végéig. A XV. század eleje telve volt belső küzdelmekkel. Makrai Benedek életpályája, melyet a következő fejezetben ismertetünk, kezünkbe adja a fonalat az egyetem valószínű sorsához. Bécs és Óbuda közelsége és a professzorok cseréje szinte bizonyossá teszik, hogy a két egyetem filozófiai irányzata megegyezett, ami a „via moderna” követését jelentette. Egyéb tekintetben azonban merész találgatás volna szorosabb kapcsolatokat feltételezni a két egyetem között.

II. MAKRAI BENEDEK, A TANULÓ, MAJD BUDAI PROFESSZOR ÉS KIRÁLYI KÖVET

Egy vándor tudós. — Az Óbudai Egyetem történelmében a legszínesebb és megragadó személyiség „Benedictus Makra de Gacsalkér”. Jómódú családban született a XIV. század második felében. Születésének helye vita tárgyát képezte a tudósok között; valószínű, hogy Magyarország északkeleti részén, Szatmár megyében született, mivel a XIV. és XV. században számtalan Makra névvel találkozunk ebben a megyében. Pályája, mely tökéletesen példázza egy középkori tudósét, a Prágai Egyetemen kezdődött.

Prágában ez időben, Párizshoz hasonlóan, négy nemzet volt az egyetemen. Benedek a cseh nemzethez tartozott, „tudniillik a csehekhez tartoztak a morvák, magyarok és szlávok, s azután voltak külön a lengyelek, a bajorok és a szászok”.

1384 karácsonya előtt megszerezte a „tudományok baccalaureusa” elsőfokú egyetemi képesítést. Három év múlva, 1387 karácsony után pedig elnyerte a „tudományok magistere” tudományos fokozatot. Nem tartjuk lehetetlennek, hogy az akkor Prágában működő két magyar professzornál tanult. Ezek Conradus de Tatárlak, aki 1373-tól 1390-ig volt az egyetemen és Stephanus de Ungaria, aki 1382–1394 között tanított ott. A középkori egyetemek legtöbb hallgatója szívesen iratkozott be a saját hazájából vagy tartományából származó professzorokhoz, főként azért, mivel könnyebben megértették a latin kiejtéseket, ha a tanárok is azonos dialektusban beszéltek.

Makra Prágából Bécsbe ment és ott kérte a művészeti fakultáson professzori kinevezését. Az egyetem testülete befogadta, és megkapta a tanítási engedélyt. Ebben az időben a Bécsi Egyetem a nagy Henrik Langenstein szellemi irányítása alatt állott, aki Bécs sorsát is befolyásolta azokban a változó években.

A Bécsi Egyetemen való tartózkodása alatt „Alkabitius” vagy „Liber de judiciis astrorum” tárgykörből tartotta előadásait. Bécsi tanári állását otthagynva, Párizsba ment és az ottani egyetemen az angol–német nemzetbe sorolták be, amely-

hez az Észak- és Közép-Európából származó hallgatók tartoztak. Párizsban jogot tanult és licenciátusát 1398. április 1. előtt egyházi jogból szerezte meg. Ezt követte valószínűleg az egyházi jogi doktorátus elnyerése, mert Párizsban az volt a gyakorlat, hogy akik már licenciátusok voltak, azoknak igen hamar, gyakran egy héten belül a doktori címet is megadták.

Makrának némi nehézségei támadtak a Párizsi Egyetemen. Úgy érezte, hogy a jogi fakultás nem bánik vele megfelelően, és ezért Johannes de Coloniaival együtt kérték az angol—német nemzetet, sérelmüket vigyék a Jogi Kar elé. A nemzet megvizsgálván a tényállást, Johannes de Colonia ügyét alaptalannak találta, de Makra esetében megszervezte a segítséget: delegációt jelölt ki, hogy Makra sérelmeit a Jogi Kar elé vigye.

Miután pápai rendelkezés szerint Párizsban tilos volt a polgári jogi doktori fokozat odaítélése, Makra Benedek Olaszországba utazott, hogy ott beiratkozzék valamelyik egyetemre és elnyerhesse a polgári jogi doktorátust is. Ezért teljesen valószínű, hogy a Pádúai Egyetemen 1401-ben említett „Benedictus de Ungaria”, aki a „tudományok doctora”, azonos Makrával.

Makra Benedek az Óbudai Egyetemen. — Hosszú külföldi tudósi pályája után, melynek során Makra Benedek négy egyetemet megjárta és két doktorátust szerzett, visszatért Magyarországra. Itt kezdődik a számunkra különösen érdekes mozzanat: amikor az Óbudai Egyetem professzora lett. Mivel mind az egyházi, mind a polgári jogból megvált a doktori képesítése, föltehető, hogy az Óbudai Egyetemen ez időben egyházi és polgári jogi fakultás is működött, és Makra az egyik vagy mindkét szakon tanított.

Komoly következményekkel járó esemény jött azonban közbe, amely mind az egyetemre, mind Makra pályafutására jelentős befolyással volt. 1403-ban veszélyes lázadás tört ki Zsigmond ellen Magyarországon. Az elégedetlenség gyökerei visszanyúlhatnak Nagy Lajos haláláig, 1382-ig. Az özvegy Erzsébet királyné ugyanis a Lajos által törvényes örökösként hagyott Mária leánya nevében uralkodott, de inkább visszaélt a hatalommal. Az ország hatalmas oligarchái, különösen a Garai és Cillei családok támogatták az anyakirálynőt a rossz vezetésben, de erőteljes ellenzék alakult ki III. Károly nápolyi király személye körül, aki Nagy Lajos fogadott fia volt. Erős külföldi és belföldi segítséggel Károly Magyarországra érkezett, lemondatta Mária királynőt és 1386 decemberében megkoronáztatta magát. Röviddel utána azonban meggyilkolták. Ebben a zavaros időben tűnt fel Zsigmond, aki feleségül vette Máriát és vele közösen uralkodott 1395-ig, Mária haláláig.

Az Anjou-szalak azonban nem szakadtak el III. Károly halálával. Fia, Anjou Lajos (1375—1414), aki a nápolyi trónon követte, és ott igen eredményesen uralkodott, igényt jelentett be Szent István koronájára és erőteljes támogatásra számított Magyarországról. Amikor Zsigmond férfi örökös hiányában az osztrák Albertet nevezte ki utódául, Lajos támogatói éretnek találták az időt, hogy a nápolyi Anjou király megszerezze Magyarország koronáját. 1402-ben behívták az országba. Nyílt lázadás tört ki Zsigmond ellen, aki éppen Csehországban tartózkodott. Az esztergomi érsek egy pótkoronával 1403-ban megkoronázta Lajost; de a nápolyi király hadseregét megverték és az visszatért Olaszországba.

Az Óbudai Egyetem és Makra Benedek tényleges szerepe ebben a háborúskodásban nem egészen világos. Tudjuk, hogy fegyveres ellenállást szervezett Pesten Zsigmond ellen, de az oligarcha Garai erői ezt leverték. Azt nem tudjuk, hogy maga az Óbudai Egyetem aktív szerepet játszott volna a politikai küzdelemben. Az egyetem létezéséről azonban 1402 után nem hallunk, és ebből arra következtethetünk, hogy legalábbis az egyetem egyik kara Makra oldalán Zsigmond ellen fordult, és emiatt Zsigmond győzelme után az egyetem működése időlegesen szünetelt. Benedeket elfogták és bebörtönözték. Zsigmond egy 1403. szeptember 30-án kelt, Raguza városához intézett levelében keserűen panaszkodik Makra hűtlenségére, akit pedig gazdagon ellátott javadalmakkal, és mégis ellene fordult.

A bebörtönzött professzor szabadon bocsátása. — Makra professzor öt évig maradt börtönben. Csak a Párizsi Egyetem közbenjárására szabadult ki. Erre a közbenjárásra akkor kínálkozott alkalom, amikor 1406-ban Ozorai Pipo temesi gróf lett a párizsi követ. Az egyetemi angol—német nemzet június 8-án ülést tartott, és egyik tagja, Thomas de Ungaria, arra kérte a nemzetet, küldjön delegációt Pipo grófhhoz és kérje a bebörtönzött Makra Benedek szabadon bocsátását. Thomas de Ungaria dicsérte Makrát, mint becsületes és nemes embert, aki tisztességet hozott

a Nemzetre és igen jelentős egyházi férfiú. Érdekes felfigyelni rá, hogyan támogatja egy középkori egyetem volt polgárát, és hogyan hajlandó elmenni a legmagasabb fórumig is érdekében, ha jogtalanság érte.

Megbízott nagykövet és hűséges utazótárs. — Nem tudjuk, vajon a Párizsi Egyetem nyomására-e vagy egyéb okok miatt, Benedek, 1408-ban kiszabadult a börtönből és nyilvánvalóan visszanyerte Zsigmond teljes bizalmát. A király 1412-ben különleges diplomáciai feladattal bízta meg. Ez év október 1-én Lengyelországba küldte, mint személyes képviselőjét, hogy a Német Lovagrend és annak nagymestere, Heinrich von Plaunen, valamint Ulászló lengyel király, Witold Litvánia nagyhercege, Semovit és Johannes Masowia grófjai és Boguslaus von Stolpe közötti vitában ítélkezzen. A vita a Lovagrend terjeszkedő politikája és a németek által Masowia nagy részének követelése miatt keletkezett. (Amint számos okmány bizonyítja, amely erre a nemzetközi vitára vonatkozik, majdnem mindenkinek volt valami sérelme a német lovagok ellen.)

Makra Lengyelországba való megérkezése után azonnal elrendelte, hogy amíg a tanácskozások folynak, addig is minden utazó szabadon közlekedhessék a Lovagrend és Lengyelország területén. Úgy látszik, a Lovagrend nem engedelmesskedett, mert újból figyelmeztetni kellett őket. 1413. január 22-én felkérte Benedek a szembenálló feleket, hogy az összes rabokat bocsássák szabadon. Ezzel a kívánsággal a lengyel király és a litván nagyherceg látszólag egyetértettek, de a Lovagrend nagymesterét újból fel kellett szólítani, hogy a döntést teljesítse.

Amíg Makra Benedek a feladatát képező fontos ügyekben ítélkezett, úgy látta, hogy kötelessége az emberiséget érintő kis perekben is igazságot szolgáltatnia. Amikor például Osterorde néhány polgára egy szegény embertől két barrel sört erőszakkal elvett, Benedek visszaadatta azt a tulajdonosnak.

A Német Lovagrend és többi érdekelt fél közötti bírászkodás 1414. május 3-án ért véget, amikor Benedek a lengyel király és a litván nagyherceg javára úgy döntött, hogy miután a vitatott területek 168 év óta a lengyel király elődeinek tulajdonában voltak, a Lovagrend követelése alaptalan. Mint Zsigmond király teljhatalmú képviselője kinyilvánította, hogy a magyar király kötelezi mindkét felet a saját eddigi határaiton belül való maradásra. Mindezek után valószínűleg visszatért Magyarországra.

Legközelebbi alkalommal a konstanzi zsinaton történik említés Benedekről, ahol az 1415. május 5-i ülésen részt vett. A német nemzet delegátusai között szerepel, mint „magister Benedictus miles regni, utriusque iuris doctor”. Ugyanezen évben, mikor Zsigmond a kontinenset keresztüli útra vállalkozott, Makra Benedek csatlakozott hozzá. Az utazás célja az volt, hogy a császár kívánsága szerint a keresztény Európa egységét helyreállítsák és az egyházi szakadást megszüntessék. Remélték, hogy ha V. Henrik angol király és VI. Károly francia király lánya közötti házasság létrejön, az meg hozza a két ország közötti békét és együttműködést, és megkönnyíti a konstanzi zsinat munkáját. Zsigmond a spanyol Aragoniai Ferdinándtól segítséget kért a keresztény egység megteremtéséhez és utána Párizsba ment, ahol ragyogó pompával és dísszel fogadták. A megbízható Benedek az angol királyhoz csatlakozott és elérte, hogy Zsigmond 1416. június 20-án Canterburyben V. Henrikkel véd- és dacsövetséget kötött.

Utolsó értesüléseink Makra Benedekről 1421-ből valók. Zsigmond március 31-ről kelt levelét úgy címezi hozzá, mint Eger püspöki adminisztrátorához; V. Márton pápa pedig június 12-én megerősíti Lateráni szentszéki grófi méltóságában.

III. AZ ÓBUDAI EGYETEM ÉS A KONSTANZI ZSINAT

Az egyetem újjáépítése. — A XV. század első évtizedében az Óbudai Egyetemen már említettünk. A Zsigmond elleni felkelés következtében hosszú időn keresztül, 1403–1410 között működése szünetelt. Ezalatt Zsigmond a megbékélést kereste a lázadó nemzettel. Politikájának lényege az volt, hogy a városok függetlenségét erősítse, miáltal bevételei is erősen növekedtek. A kereskedelem fejlesztése érdekében eltörölt számos adót és vámot, mely azelőtt a kereskedőket sújtotta. Az új irányzat sikeres fejlődést hozott. A király helyzete a belső fronton megszilárdult, és diplomáciai úton behódoltak Bosznia és Dalmácia városai is, melyek az 1403-as felkelés alkalmával az Anjou-házhoz csatlakoztak.

Amikor az országban a béke megszilárdult, Zsigmond újból több figyelmet fordított a kulturális politikára, s 1409-ben, vagy 1410-ben kérelemmel fordult a pápához egy új egyetem létesítése érdekében Magyarországon.

A pápa megértéssel fogadta a király kérelmét. 1410. augusztus 1-én felruházta legátusát, Branda Castiglione piacentzai püspököt, hogy alkalmas elhelyezést találjon az egyetem részére akár Magyarországon, akár máshol a Zsigmond uralma alatt álló országokban. A legátushoz intézett levélből nem tűnik ki, hogy a pápa tudott volna a már létezőt Óbudai Egyetemről. Branda püspök azonban, aki éveken keresztül legátusként működött Magyarországon és szívélyes kapcsolatot teremtett diplomáciai és kulturális vonatkozásban az országgal, tudomással bírt arról, hogy a XIV. század utolsó évtizedében Óbudán működött már egyetem. Ezért, amikor a pápának a kapott megbízatása teljesítéséről referált, minden lehetőség közül első választása Óbudára esett. Buda közben élénk város lett, amióta Zsigmondot német—római császárrá választották, és a külföldi követek egymás után látogattak el a városba. A pápai legátus tehát azt találta logikusnak, hogy az egyetem szoros kapcsolatba kerüljön a birodalom fővárosával.

A megbízó levéltől számított egy éven belül a pápa 1410. augusztus 1-én kiadta az új alapítási bullát. Ez a bullamásolat az egyetlen fennmaradt dokumentum az egyetemről. Az Óbudai Egyetemnek teológiai, egyházi és polgári jogi, orvosi és művészeti fakultásai voltak. Ez az egyetem is mindazokat az előjogokat, kivételeket és szabadságokat élvezte, mint a párizsi, bolognai, oxfordi és kölni. Mindazok, akik Óbudán fejezték be tanulmányaikat, bármely más egyetem kötelekébe léphettek és ha a licenciatust elnyerték, bárhol taníthattak. Ezért feltelezhetjük, hogy az egyetem négy fakultása valóban működött, és minden előjoga biztosítva volt, hasonlóan a Nyugat- és Közép-Európában ez idő tájt léteült többi egyetemhez.

Mint forrásra újból csak a Bécsi Egyetem Művészeti Fakultásának jelentésére kell hivatkoznunk az új egyetemmel kapcsolatban. 1412. május 23-án egy magyar tudós: Briccius de Pest azt kérte a Művészeti Fakultástól, vegye át a Bécsi Egyetem baccalaureusainak sorába, mivel előzőleg már az Óbudai Egyetemnek a babérkoszorúsa volt. Kérelmét teljesítették.

Még egy baccalaureusról van feljegyzés: Nicolaus de Temesvár 1415. október 13-án kérte a Bécsi Művészeti Fakultást, hogy vegye át, ami nehézség nélkül meg is történt. Róla 1419-ből olyan adatunk van, hogy a Művészeti Karon tanárként működött.

Az Egyetem küldöttsége a Konstanzi zsinaton. — Utolsó forrásunk az Óbudai Egyetem történetéhez, annak a tekintélyes küldöttségnek a részvétele a konstanzi egyetemes zsinaton, mely az Óbudai Egyetem professzoraiból állt. A zsinatot 1414—1418 között elsősorban az egyházon belüli szakadás megszüntetése érdekében hívták össze. A zsinat összehívásában az egyetemek fontos szerepet játszottak. A Párizsi Egyetem professzora: Conradus de Gelnhausen egyike volt azoknak, akik minden tekintélyüket latba vetették az ügy érdekében. Henrik Langenstein — korábban szintén párizsi professzor — a Bécsi Egyetem híres reformálója is sürgette a császárt a zsinat összehívására. A XIV. század végétől a Párizsi Egyetem volt a melegágya a reformzsinat iránti követeléseknek, és a legfőbb hangadó a nagyhírű Jean Gerson volt.

Zsigmond előtt nagy tétként lebegett, hogy ő legyen az egyházi szakadás meggyógyítója. Német-római császárrá választása után szakadatlanul arra törekedett, hogy XXIII. János pápával szemben diplomáciai győzelmet érjen el és kicsikarja, hogy a pápa összehívja a zsinatot. Végül sikerült elérnie, az egyetemes zsinat összehívását 1413. december 13-ra. Az összehívásban oly jelentős szerepet játszó egyetemeket felszólították, küldjenek delegációkat. A Bécsi Egyetem meghívása 1414 nyarán érkezett meg a városba.

Európa nagyobb egyetemei elég tekintélyes számú delegációkat küldtek a zsinatra. Párizs 13, Köln 7, Bécs 8, Heidelberg 8, Óbuda 7, Prága 6, Orléans 8, London 6, Erfurt 5, Avignon 5, Bologna 5, Krakko 5 és Oxford 3 tagú csoportot küldött.

A konstanzi zsinat volt a középkor egyházi és világi hatalmasságainak legfényesebb találkozója. Jelen volt 29 bíboros, 33 érsek, 250 püspök és több mint 100 magas méltóság. Ebben a kiválasztott társaságban volt Poggio Bracciolini, Jean Gerson, Niccolo dei Tadeschi és Aeneas Sylvius Piccolomini is.

A zsinat kulturális jelentősége: hogy Európa-szerte elindította a humanisztikus irányzatot, előre nem volt sejthető. Európa északi és középső részéből sokan csak itt kerültek érintkezésbe az új humanista szellemmel. A tanácskozásokban az egyetemek természetesen aktívan részt vettek, amikor azonban szavazásra került sor, akkor nemzetek szerint szavaztak a delegációk. Az akkori keresztény világ öt nemzetre volt felosztva: angol, olasz, francia, spanyol és germán nemzetre. Óbuda a germán nemzethez tartozott és minden döntésről a germánokkal szavazott.

„Sundens” azonos-e Óbudával? — A konstanzi zsinat korabeli történetét Richental írta meg. Az egyetemi delegációk felsorolásában azt közli, hogy a magyar delegációt Kanizsai János esztergomi érsek vezette, de Óbuda vagy a németek által használt Alt-Ofen helyett „Sundens” helynevet ír.

Az újonnan felfedezett IX. Bonifác-féle bulla, mely az Óbudai Egyetem alapításának dátumát tisztázza, „Veterisunde” várost említ. Két 1395-ből származó másik okmány azonban az egyetem létesítésével kapcsolatban a latin szóhasználat szerint „Veteribuda” vagy „Veteri Buda” megnevezést tartalmaz. Bizonyos, hogy a „Veterisunde” és a „Veteri Buda” azonos. A Raynaldus-féle öszszefoglalás Lucas Demetrius kancellárt, mint a „Veterisunde” városban lévő Szent Péter káptalan prépostját említi. Magyarországon soha nem volt „Sunden” vagy „Sunde” nevű város, és Lucas Demetrius kizárólag „Veteribuda” vagy Óbuda káptalanjának prépostja lehetett.

Néhány tisztázatlan kérdés még mindig marad. Először is miként szerepelt a Bonifác-féle eredeti okmányban Óbuda neve? Honnan vette Ulrich von Richental említett könyvébe a „Sundens” nevet? Az Óbudai Egyetem delegációjának tagjai neveztek-e magukat a „Sundens” egyetem professzorainak?

A XVII. és XVIII. század történéseinek feltételezése szerint a Sundens megnevezés megrövidített formája a „Sigismundea”-nak, mely az Óbudai Egyetem másik elnevezése lenne. Egy jóval vitathatóbb magyarázatot találtak a XIX. században, mely szerint Konstanzban a delegáció „Sundensis studii” szövegű pecsétet használt az okmányokon. Az „S” betű sigillum (pecsét) rövidítése és a fekvő helyzetben lévő „B” betű a „Budensis” szóban a pecsétekben gyakran alkalmazott szokásra utal. Amikor Richental kibetűzte az egyetem pecsétjét és azt gót betűsre fordította, akkor az egyenesen álló „S” betűvel kezdte, a fekvő „B” betűt kihagyva és tévesen egy „n” betűt beszúrva, így alkotta meg a „Sundens” elnevezést. E Sundensis studii megnevezésből keletkezett a német „hohen schul zu Sundens” megjelölés.

Ez az elképzelés kissé erőszakolt, mivel az egyetem által használt pecsétnek semmi nyoma nem található.

A magyar delegáció tagjai. — Az Óbudai Egyetemet héttagú delegáció képviselte Konstanzban. Ez a szám feltűnően magas, ha összehasonlítjuk a többi híres egyetemmel. Az említett egyetemek közül csak Párizs, Bécs, Heidelberg és Orleans küldtek több delegátust, mint Óbuda.

Helytelen volna feltételezni, hogy a delegációnak mind a hét tagja professzor lett volna. Hiszen négy évvel korábban a nem működő, vagy talán meg is szűnt egyetemet a pápai legátusnak kellett újraszervezni. Nehéz elképzelni tehát, hogy ilyen rövid idő után egy komoly súlyú delegációt az egyetem maga állítson össze. Valószínűleg néhány más személy is csatlakozott az egyetem képviselőihez. A Bécsi Egyetem Művészeti Fakultása is megengedte, hogy képviselőihez mások is csatlakozzanak; nyilvánvalóan ez történt Óbuda esetében is.

A delegáció feje Lambertus egyházjogász volt, aki 1413—1415 között óbudai prépost és az egyetem kancellárja. A delegáció második tagja Simon Clostein orvosprofesszor volt, aki a Prágai Egyetemen 1393 májusában kapta meg a baccalaureátus fokozatot. Három évvel később elnyerte a magister címet. Szereplése a delegációban arra enged következtetni, hogy az Óbudai Egyetemen orvosi fakultás is működött. Richental felsorolja még Henricus teológiai doctort, Matheus de Diernach és Thomas Weisenburg egyházjogi professzorokat. A legérdekesebb, hogy a delegáció hét tagja között szerepel Tadeus de Vicomercato egyházi és polgári jogi doctor is, akit 1410 és 1414 között a Pádúai Egyetemmel kapcsolatban gyakran említenek, és tulajdonképpen Zsigmond diplomáciai szolgálatában állt. Tagja volt még a delegációnak Nicolaus Bissnam jogi doctor. Segédzemélyzetként pedig Johannis Mode, mint lector.

A konstanzi zsinat után az Óbudai Egyetem története a homályba süllyed. Nem tudjuk, megszűnt-e még Zsigmond uralkodása alatt vagy csak a későbbi általános zürzavarban. Nagy kár érte, hogy egy ilyen felsőfokú oktatási intézmény nem válhatott Közép-Európa maradandó szellemi központjává.

A fontosabb forrásmunkák: 1. Ábel J.: Egyetemeink a középkorban. Budapest, 1881. — 2. P. Wallaszky: Conspectus Reipublicae Litterariae in Hungaria. Buda, 1808. — 3. H. Diener: Zur Geschichte der Universitätsgründungen in Alt-Ofen (1395) und Nantes (1423). 1963. — 4. Cod. Vat. Lat. 6952 fol. — 5. M. Inhofer: Annales Ecclesiastici Regni Hungariae. Róma, 1644. — 6. Fraknoi V.: Monumenta Vaticanae Historiam Regni Hungariae Illustrantis. Budapest, 1888. — 7. K. Heilig: Zur Geschichte der Altesten ungarischen Universitäten und des Magisters Benedikt von Makra. 1931. — 8. H. Denifle: Liber Procuratorum Nationis Anglicanae (Alemanniae) in Universitate Parisiensi. Párizs, 1937. — 9. Karácsonyi J.: Makra Benedek szülőhelye. 1905. — 10. Monumenta Historica Universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis. Prága, 1834. — 11. F. Gall: Die Matrikel der Universität. Wien, 1954. — 12. A. Gloria: Monumenti della Università di Padova. — 13. J. H. Mundy: The Council of Constance, the Unification of the Church. New York, 1961. — 14. U. Richental: Das Concilium so zu Constanzt gehalten ist worden. Augsburg, 1536.

TŰZ TAMÁS VERSEI

Halottnézőben

*Most, hogy ilyen emberi vagy
ezzel a márványtekintettel,
szögekkel a tenyérben, lábban,
kegyelemdőfással a szívben,
— bontófésű a szél a hajadban —
odakuporodnék hozzád,
fölsandítanék félig nyitott ajakadra,
kortyintanék a halálobból
aggályosan és védtelenül,
mint hársfák a zivatarból.*

*Elviselhetetlen szomjúságomat
tenném sebeidre,
kihült fogad alá forró éhségemet,
üres ereidbe vértódulásomat.
Összefeküdnék veled a megsemmisülésben.*

*Szószegény hitem szerint
ez volna talán a feltámadás:
villám életem alkonyatán,
mennydörgés süket tornácomon.*

Nem egészen absztrakt

*téren és időn kívül vagyok
valaki csönget
magamra kapom a négy dimenzió rongyait
s rányitok a mindenségre*

*most más hangon folytatom
megmerevülve
gépiesen elmagányosodva
előbb még minden úszott
az árnyékok
a napfény regattái
levelek zizegése
ecsetvonásaim repültek
a vászon kibukott alóluk*

*a magyalfák érezték a veszélyt
velőkgig ható kettősség a révület horpaszán
előregyártott panoráma
minden lépésemre fölborzolódik
hollóhaja a tengerre néző hegyfokoknak*

Lelassult keringő

Másféle márványból, másféle kövekből
torlódik össze a mi zuhanásunk.
Mindenki mondja: vérszínűek a felhők,
sárgák a tűzfalak. Hová igyekszünk mégis?
Ilyet is hallani: az én helyemben,
meg, hogy élük világukat, de majd...

S a távolból éleslövészet, álmosító írógépzörej,
kivándorlóhajók elnyújtott jeremiádjá.
A mondatfűzés nem a legtökéletesebb.
Valaki oda is jön és szemünkre veti,
nincs átütő erő, de ő is hadar,
mert a léghárító ágyúk és a világító torony
kivetkőztetik a bálterem színes szalagjaiból,
lenyeli a mérgét. Ránkfelejtett tekintetében
tollászkodik egy régi filmdal, birsalma íze van
és tapintható. Bele is fájdul a szív. Jó szimatunk
van, zuhanunk tovább másféle összetételű
közegekben, szétnyírbált tájak közt
együtt a megsebzett szárnyú madarakkal.

Forró égőv

menetközben már ráeszméltem
hogymögöttem van a kert
csillagászati messzeségben
hatványozódó haldoklásban
kisiskolás gondolataim
még ultramarin vizeken bukdácsoltak
de a toronyházak mögött
hullongott már a mérgezett korom
s a mimózák szárnyai
a földre hanyatlottak

micsoda nap volt
félbemaradt az átistenülés
megkezdődött a vesszőfutás
fogamon éreztem
a kettéharapott gyümölcs gyűlöletét

nem volt más hátra
elindultam
a kőboltozat iszonyú éjjelében

másnap
lelőnyt szemhéjam alatt
krémszínű nincstelenség
nyelvem zombéjkján
artikulátlan őrület
orrom kazamatáiban fokhagymaszag
kiskaliberű illatok

aztán a karavánút homokdombok
értitek?
a túltelített reménytelenség
a beözönlő szédület fiolái
időnkint szállongó babonák
sortűzek
erősítésre vártunk de nem jött
a környékbeli jákról
patakozott a homály

ekkor tört rám a harag extázisa
lesből váratlanul
bokámról lepöcköltem
egy partizán skorpiót

Mégis

azt mondják felesleges
azt mondják behelyettesíthető

mégis ha üt az óra
s a keselyűk gyülekeznek
a forró sziklák fölött
előkotornánk a föld alól
s a tenyérjósok
avas lehetőségéből is

VASTAGH MÁRIA

Írta HEGYI BÉLA

NEVE FÉLREVEZETTE azt, aki nem ismerte őt. Tagbaszakadt, nehézkes mozgású, édességtől hizott nőt képzelt el, pedig éppen az ellenkezője volt. Vékony, zörgőcsontú, sietős lépésű. Kollégái madárijesztőnek hívták a háta mögött. S valóban ijesztő látványt nyújtott, különösen ha tűzbe jött, hevesen gesztikulálva magyarázott valamit, meg akarta győzni az embert. Idegenségét csak fokozta, hogy mindenáron a puritánsághoz ragaszkodott. Még nőiessége rovására is. Rúzszt egyáltalán nem használt, arcára sem pirosítót kent, hanem kőpudert, ami olyanná tette, mintha porrá tört vakolattal vonta volna be.

Hosszú, fekete haját simán hátrafésülve hordta. Öltözködése is az unalomig egyszerű és változatlan volt: fehér vagy rózsaszín blúz, hűvösebb időben magas nyakú fekete vagy barna pulóver és mindig ugyanaz a bő, lobogó szelű fekete vagy barna szoknya. Nyugtalan pillantású, fekete szemében időnként fölparázslott az indulat. Tekintete nemcsak gátlásosságot és a mindennapi érintkezésben való bizonytalanságot tükrözött, hanem a kiszolgáltatottságát is önnön érzelmeinek, a belsejében dúló viharoknak. Vonásai ettől kuszán egymásba torlódtak, összekapaszkodtak, mint a nyesetlen fa ágai.

Mintha állandóan és fáradhatatlanul gyászolt volna. A tantestületben az a hír járta, hogy fogadalmat tett, mert a vőlegénye elesett a fronton. Egyesek tudni vélték, hogy apját gyászolja, akit elhurcoltak és megöltek a nyilasok. A franciatanár, Zsendovszki szerint Vastagh Mária apáca volt, de amikor feloszlatták a rendeket, nem ment el plébániára házvezetőnőnek, hanem átképezte magát történelemtanárnak. Zsendovszkinak igazán hihettek, jók az információi. Valamikor kultúrattaséként működött Svédországban, a minisztériumban is megmaradt egy-két régi összeköttetése, és egy híres zenetudós lakik fölötte, akivel hetente híreket cserél. A sok találgatás után végül is mindenki elfogadta Zsendovszki állítását. Pedig a valóságban Vastagh Máriának csupán annyi köze volt a zárdához, hogy apja letartóztatása után anyjával az angolkisasszonyoknál húzódtak meg, ott vészelték át az ostromot, apácának öltözve.

TÖRTÉNELEMÓRÁI egy-egy látványos színházi előadáshoz hasonlítottak. Színmű módjára, drámai erővel idézte föl a tananyagot, sokszor egész társulatot helyettesítve. Ha nagyon felhevült, az asztalon heverő retiküljéből rózsaszín bakelit-dobozkát halászott elő, és gyors mozdulattal, mintegy palástolva tettét, bekapott egy tablettát. — A dilibogyó! — suttogetta az osztály. Nem nyelte le mindjárt. Fogaival apróra morzsolta, mint más a malátacukrot, addig forgatta szájában, amíg fehér pép nem lett belőle, s váratlanul, egy hirtelen lélegzetvételrel lecsúsztotta a torkán. Az osztály csodálta őt: — Hogy tudja ezt a keserűséget így megenni! Szeme se rebhent ettől a méregtől.

RÉGI, SÖTÉT BÉRHÁZBAN laktak, egyszobás, alkóvos lakásban. A szoba ablakai az utcára néztek, a konyháé az udvarra. A Surányi utca keskeny, levegőtlen utca volt. A két oldalán sorakozó házak mintha mindig azon tanakodtak volna, miképp dőlhetnének egyszer végleg össze. Az ablakok farkasszemet néztek egymással, estéknként pedig az ablakokba kikönyöklő emberek is. Az este meg a reggel szemre alig különbözött, mert a Nap sem felkelőben, sem elmenőben nem tért be hozzájuk, még villanásra se. Mária szünet nélkül égette a villanyt. Anyyra megszokta a mesterséges fényt, hogy idővel már kifejezetten zavarta a napsugárzás. Kora tavasztól késő ősziig napszemüveget hordott az utcán, védte szemét a természetestől, mely túsúrásnyi fájdalommal hatolt beléje, ha engedte.

Keveset beszélgettek. Anyja a hetven küszöbén járt, éppen hogy csak futotta erejéből a házimunkára, főzésre, mosásra, takarításra. Munka közben gyak-

ran fogta el enyhe szédülés. Néha úgy érezte, vagy a padló szalad ki a lába alól, vagy a két lába akar tőle megszabadulni. Le-lefeküdt félórakra, órákra, hogy összeszedje magát, hogy folytatni tudja ott, ahol abbahagyta. Sem az idejéből, sem a kedvéből nem tellett beszélgetésre. Mária jól emlékezett rá, hogy kislány korában rengeteg mondanivalójuk volt. Szerette hallgatni, hogyan ismerkedtek meg a szülei egymással. A nagyszülőknek szerény kis szatócsboltjuk volt a Gyömbér utcában, anyja is ott segédkezett. Nem hozott sokat, de tisztességgel megéltek belőle. Egy forró, nyári délután tért be ide munka után az apja görögdinnyét venni. S ebben a találkozásban már minden elhatározottat: áldozatos szerelmük, házasságuk és ő, egyetlen lányuk, boldogságuk.

Hacsak tehetné, minden este odabújt anyja mellé az ágyba, átkarolta a nyakát, s mint valami rejtelmes, folytatólagos kalandtörténetet suttogta el, mit csinált aznap, kit bántott meg és ki bántotta meg őt. Anyja ilyenkor figyelmeztette, mit kellene jóvátennie holnap a ma elkövetett rosszból, hogyan kell fejelemnie magát, hogy uralkodni tudjon robbanékony természetén. Ezek a beszélgetések hiányoztak neki. Igaz, hogy felnőtt nő, igaz, hogy tanár, akinek módjában áll levezetni indulatait, temperamentumát a nevelés és oktatás medrébe terelni. Mégis: vágyott a meghittsége, a kitárulkozásra.

EGY REGGEL éppen indulni készült az iskolába. Már befejezték a reggelit. Anyja a teáscsészéket törülgette, tányérokat rakott a mosogatóvájlingba, a reggeli maradékait szedte össze. Mária fölvette szürke lódenjét, egy kézmozdulattal hátrasímitotta hosszú, lobogó haját, egy pillanatra belenézett az előszobátükörbe, és sietősen odaállt az anyja elé, hogy elköszönjön. Arcát begyakorlott pózban kínálta csókra, mint minden reggel, emlékezete óta. De anyja most váratlanul eltolta magától.

- Beszélnem kell veled, Marikám!
- Tudja, mama, hogy mennem kell.
- Ül le, kérlek.
- Történelem lesz a IV. c-ben.
- Egyszer legalább helyettesítenek téged is.
- Engem nem lehet.

Az öregasszony ráncos, májfoltos keze abroncsként szorult a karjára, felsőtestével ránehezedett, már-már nekidőlt a lányának, hogy maradásra kényszerítse. Súlyával lenyomta az egyik konyhaszékre. Az erő kifejtestől levegő után kapkodott, kezét a melléhez szorította, háta meg-meghajolt, mint akit vesszőznek. Mária rémulten nézte. Megadta magát. Hallgatott.

Eltelt kis idő, amíg visszatért az anyja szabályos lélegzése. Akkor sem ült le. Ott állt a lányával szemben, figyelte őt, hogyan érintik a szavai. Csöndesen, nyugodtan beszélt.

— Sokáig nem szóltam neked. De egy percig se hidd, hogy nem tudtam semmiről. Tudtam mindenről. Csak mindig bíztam abban, hogy észhez térsz. Rájössz a tévedésedre. Nem a történelemóráidon, hanem az életben. Azt tanítod, azt ismétled óráról órára, hogy nem a nagy emberek csinálják a történelmet. Nem a kivételes tettek határozzák meg. Az emberiség sorsa saját kezében van. De közben igazolod, akár akarod, akár nem, hogy őket illeti hódolat. Ők szabják a történelmet. Mint a görög istenek. Téged megtéveszt a látszat. A gyakorlat. Pedig az élet most rossz úton jár, akárcsak magad...

Mária közbevágott:

- Nem értem, mama, hová akar kilyukadni. Ezért kár volt feltartania.
- Ne menekülj, Marikám. Úgy érzem, folyton csak menekülsz. Nézz szembe végre magaddal. Ne hazudj, legalább önmagadnak ne. Különben félek, egyedül maradsz. Ha apád köztünk lenne, talán beszélni tudna a fejeddel. Neki talán elhinnéd, hogy rosszul élsz. Tavaly feladtad két kartársadat, mert Rákosi-viceket meséltek a tanáriban...

Mária szemében harag gyulladt:

— Meg kell védeni a vezetőket. Nem szabad hagyni, hogy lejárássák a tekintélyüket.

— Nem a személyeket kell védeni, hanem a jó ügyet.

Mária felugrott:

— Miket beszél! Én meggyőződésből teszem, amit teszek. Maga már nagyon öreg, nem érti ezt.

— Mit nem értek? Zsendovszkit miért panaszoltad be az igazgatónál, amiért templomba jár? Hogy milyen pedagógus az olyan, aki a magánéletben vallásos, az iskolában viszont a francia enciklopédistákat tanítja eredetiben?

— Tisztán kell látni, kiben mi lakozik. Ki milyen kettősségben él.

— De ez az ő személyes dolga, lányom! Nem társadalmi esemény. Az emberi belátást, az ember saját felismeréseit nem tudod helyettesíteni semmivel. Ami itt belül van, azt nem takaríthatja el kívülről jött segéderő. Hiszen így igaz, mióta világ a világ: az ember vagy önként választ meggyőződést, vagy a megélhetésért választatnak vele. Amit szabadon választ, amellet még titokban is kitart, amit muszájból, attól eláll az első adandó alkalommal.

Karnyújtásnyira voltak egymástól. Egymás tekintetében kutattak. Lesték az arc apró rezdüléseit, a félresikló pillantásokat, az ajkak reszketését. Mária majdnem a kiáltásig felemelte hangját:

— Maga akar nekem órát adni történelemből?

Az asszony lehorgasztott fejjel mondta:

— Nem... Emberségből... féltelek...

Mária igyekezett nyugodtabban folytatni:

— Nagyságra tanítottak. Maga is, apám is. Nagynak lenni, többnek lenni. Ezt akarták, nem? Én a magam lehetőségei közt próbálok megfelelni. Ha kellett, áldozatot is tudtam hozni. Ezután is fogok, ha a szükségszerűség megkívánja.

— Miféle áldozatot, Marikám? Miféle szükségszerűségből?

— Már nem is emlékszik? Amikor úgy láttam, itt a pillanat bizonyítani, hogy nem riadok vissza semmilyen lemondástól, még önmagam ellenére sem. Pedig százezer dollár nem csekélység.

Az asszony összecsapta a kezét:

— Te nem vagy tökéletes, édes lányom! Ezt nevezed áldozatnak? Akkor könyörögtem életemben először neked, hogy ne utasítsd vissza. Az a pénz jár neked. A nagybátyád apádtól is kölcsönzött pénzt, a többi testvéreitől is, mielőtt kivándorolt volna Amerikába. Halála után az örökség téged illet. Hiába magyaráztam, hiába kérleltelek. Te nem, nem. Nem fogadad el. Különb akartál lenni minden áron. Közben az egész iskola rajtad nevetett. Az összeg felét felajánlhattad volna az államnak, befizethetted volna tervkölcsonre. Használt volna mindenkinek. Ez pusztán gesztusnak volt nagy, de felesleges. Hidd el, Marikám! Nasztaszja Filippovna, amint tűzbe hajítja Rogozsin pénzét...

— Én fogadom el egy kapitalistáét? Éppen én?

— Hátha az gyarapít minket! Itt élünk ebben már mióta, ebben a siralomházban. Miért nem tudunk rendesebb otthonhoz jutni? Miért kell így élnünk, állandóan villanyfényben, szemétszagú utcában? Lakást vehettél volna.

Mária nagyot sóhajtott:

— Ma mások is nehezebben élnek. Nem ehetjük meg előre a holnap már aranytojást tojó tyúkot. Most még összébb kell húznunk magunkat, de a gyerekeinknek sokkal jobb lesz.

— A te gyerekeidnek? Férjhez akarsz te menni egyáltalán? Itt volna az ideje annak is. Maholnap vénlány maradsz. Szerelemre sohasem gondolsz? A te korodban én már rég az apádé voltam.

Egészen elhalkult Mária hangja. Szemérmesen lesütötte szemét, krétafehér arcát rózsaszín pír színezte be.

— Tudja, mama, hogy nem állok le akárkivel.

— Mire vársz? Kire vársz?

— Majd csak megtalál valaki. Lehetek én még igazgatóné is. De ha lehet, még ennél is több.

— De milyen áron, Marikám? Milyen áron?

Az öregasszony hirtelen megtántorodott. Egyik lábával igyekezett megtámasztani magát, de a lába alig engedelmeskedett. Úgy érezte, megfordul vele a konyha, tótágast áll a kredenc, az asztal, a székek a levegőben lebegnek. Mária odaugrott hozzá. Átölelte.

— Fejezzük be, anyám. Úgy sincs értelme.

Szédülése nem enyhült. Mintha kiszáradt volna a vére, elsorvadt volna a teste. Rázuhant a lányára. Mária bevonszolta a szobába és a díványra fektette. Betakarta. Az anyja felnyitotta szemét, elmosolyodott és leheletfinoman suttozta:

— Siess, kislányom. Tudod, hogy várnak.

Aznap már fel sem kelt. Késő estig feküdt kimerülten, mozdulatlanul, mint aki halálos sebet kapott.

MÁRIA SEJTETTE, hogy van abban némi igazság, amit az anyja mondott, de nem tudta megfogalmazni magának, hogy miben és mennyiben.

Úgy látszik, anyja megérezte, micsoda titkos vágyak perzselik. Hogy ösztönei kíméletlenül zsarolják, de nem enged nekik. Az eszményeibe volt szerelmes. Flátóian, viszonzatlanul. Soha nagyobb odaadást. Ideálja a nagy ember volt, a híresség, aki nemcsak a nők, hanem egy kollektíva, vagy akár az ország bálványa. Aki őt, a szerelmét is a köznapis dolgok fölé emelheti. Az egyszerű, por-szürke, kopott élet helyett az izgalmakat, az eseményeket kínálja, nemegyszer tragédiába borulón.

Albumot vezetett honi hírességekről. Képeiket újságokból, képeslapokból vágta ki s ragasztotta fel gondosan a kemény kartonoldalakra. Ott sorakoztak egymás után kicsinosítva, fekete tussal húzott keretben: Rákosi, Révai, Méray Tibor, Aczél Tamás... és a hosszú-hosszú sor végén az iskola igazgatója.

— Lehetnék én még miniszterasszony is — morfondírozott magában —, miért ne? Tudok hatni az emberekre. Itt az iskolában bárki meggyőződhet róla. Micsoda órákat adok! Megtanultam, hogyan kell lelkesedést szítani, szenvedélyeket csiholni, fegyelmet tartani. És tisztelni a tekintélyt. Másokat a tekintély tiszteletére ébreszteni. Kollektívában gondolkodom. A legfontosabb a történelem. A mindent megújító fejlődés, a tökéletes megújulás. Vannak, akik nem értik, mire megy a harc, nem látják, hogy sikerekre csak akkor számíthatunk, ha szembeszállunk az emberi gyöngeséggel, a családi tűzhely szentimentalizmusával. Ha mindig, minden vonatkozásban az egészséget nézzük. Persze, ahol az erdőt irtják, hogy helyére új fákat ültessenek, nem lehetnek tekintettel a törpefenyőkre.

A TANÁRIBAN Zsendovszki sietett eléje. Lesegítette lódenjét, hangjában őszinte aggodás bujkált:

— Mi történt magával? Ez még nem fordult elő a fordulat éve óta. Be se telefonált.

— Anyám rosszul lett.

— Irénke felment a maga osztályába helyettesíteni.

Máriát szinte fojtogatta a Zsendovszkit körüllegő pacsuliszag. Francia kölnit használt, a kartársnők szerint Monsieur Rochat-t. Állítólag minisztériumi összeköttetései révén szerzi. De az is lehet, hogy a márkát Zsendovszki terjeszti, s valójában Fantázia I-el locsolja magát, amit itt vesz a sarki Háztartásiban. Szereti, ha különcknek tartják, ha túlfinomnak, akiben talán még egy kis gall vér is megsejthető. Máriát taszította simulékonyasága, túlzott udvariassága, az a megjátszott Montmartre-i bohémság, amivel ma már csak az operettszínpad büszkélkedhet igazán. Emögött mind alakoskodást látott, takargatni valót.

Zsendovszki fogásra akasztotta a lódent, asztalához kísérte Máriát és leült mellé. Mária a fiókjában kutatott, a következő óra tankönyvét kereste. Zsendovszki öszülő halántékát simogatta, aprókat köhintett, ráncokkal árkolt, de még élénken kék szemét a lányra meresztette. A tanári kiürült. A kollégák órára mentek. Mária majdnem elnevette magát. — Mi lelte ezt a majmot? — gondolta — Tisztára úgy viselkedik, mint egy kiöregedett bonviván.

— Hallgasson végig, Marika. Most nem kell sietnie órára. Nyugodtan beszélgethetünk.

— Ne legyen ilyen ünnepélyes. Mi beszélgetni valónk van nekünk?

— Tegnap volt két éve annak, hogy szegény feleségem meghalt. Esti magányomat zenetudós barátommal osztottam meg, együtt emlékeztünk a drágára. Olyan grasióz volt, mint egy limoges-i porcelánfigura, az esze akár egy Larousse-lexikon. Számomra ő volt a tökéletes nő. A szerelmünk olyan volt, mint egy Géraldy-vers: „Van örömünk, van régi bűnk / mind a kettőnket egy csók andalít, / s tulajdonképpen alig-alig / hasonlítunk.”

— Ne ömlengjen. Mi közöm a maguk cukros szerelméhez?

— Emlékeztünk az öreg zenésszel. És képzelje, bevallotta tegnap este, hogy titokban szerelmes volt a feleségembe. És a feleségem tudta. Hát nem tündéri? Csak én nem sejtettem semmit. Jót nevettünk az egészen. Mondta is az öreg, hogy pikáns francia szalonvígjátékba illő helyzet. De higgye el, nem irigyelném tőle az asszonyt, csak élne, csak szeretni tudna, mon coeur...

Mária tenyerével az asztal lapjára ütött:

— Térjünk a tárgyra, kollégám!

Zsendovszki arcvonásai megkeményedtek, de igyekezett továbbra is fesztelesen maradni, könnyedén csevegni:

— Ha tudná, milyen nehéz egy másodikat találni. Meghánytuk-vetettük soromat ezzel a bolond muzsikussal. Férfiember az én koromban nem élhet egyedül. Azt mondta, meg kell nősiülnöd, barátom! A te életedből hiányzik az asszony, aki a szívedet és az otthonodat rendben tartja. Én magára gondoltam, ma chérie...

Máriában forrt a méreg, és tajtékat vetett:

— Nézze, először is ne epekedjen itt nekem franciául, mert úgysem értem. De ha kell, németül én is tudok néhány válogatott kifejezést. Másodszor pedig, vegye tudomásul, hogy én nem akarok férjhez menni. Legkevésbé magához. És kikérem magamnak, hogy molesztáljon. Keressen magának szobacicut másutt. A maga polgári ízlése, dekadens vágyai engem hidegen hagynak.

Zsendovszki öles termete mintha egy csapásra veszített volna méreteiből. Feje megbiccent, háta roppant egyet, dombhajlat keletkezett rajta, jól szabott ruhájában rejtegetett pocakja mintha engedett volna térfogatából, és mintha karja-lába is megrövidült volna kissé. Magabiztos fölénye átalakult kamaszos féltékenységé. Gátlásosan tördelni kezdte a kezét, közismert bőbeszédűségéből most csak egy sóhajra futotta:

— Mon Dieu...

Mária megjéjt a hirtelen változástól. Óh, ez nem egy öregedő bonviván, egy kikopott hősszerelmes, hanem anyátlan férfi, akinek öl kell, hogy kisírhassa magát. Ez fél az üres lakástól, a szótlán falaktól, a magányos reggeliktől. Ennek páros esti sétákra, választékos vasárnapi ebédekre, egészségügyi szerelemre van szüksége, valakire a szakácsnő és a nőrsz között.

Zsendovszki behízeglő, nazálisra fogott tenorja elvesztette daltamát. Úgy szólt meg, mint egy recsegő, javításra szoruló néprádió:

— Pedig milyen jó partner lenne magából... Az édesanyja is nagyon idős...

Mária latolgatta, mit is mondjon. Nem akarta még jobban megsérteni. Híre mehet a dolognak. Amilyen mértéktelenül pletykás, még képes az iskolán kívül is szellőztetni, hogyan bántam vele, amikor ő csak a támaszom szeretett volna

lenni öreg anyám mellett. Olyan jó svádájú, hogy a kételkedőket is meg tudja győzni előbb-utóbb a maga ismét bizonyított lovagiasságáról, gáláns önfeláldozásáról, mellyel egy házasságot álmodó fiatal nő és védtelen öreganyja segítségére siet. Ki tudja, mit mond majd rólam? Mária hangot váltott:

— Nézze, Károly, hogy festene, hogy én, az ateista magához menjek? Hiszen maga istenhívő. Én nem tudok kompromisszumok közt élni. Például templomban sem akarok esküdni, maga meg nyilván el sem tudja képzelni másképp. A gyerekeimet materialistának nevelném. Maga bizonyára istenfélőnek. Értse meg, mi nem tudjuk összeegyeztetni az életünket.

Zsendovszki egy szempillantás alatt visszanyerte eredeti formáját. A háta kiegyenesedett, arcizmai ellazultak és széles mosolyt rajzoltak a szája köré, szeme kékje, mint nyári zápor után az ég kis darabja, méretei már-már többet is mutattak a valóságosnál. Kihúzta magát, mint egy érettségiző diák, akitől ezután már nem tudnak olyat kérdezni, amire ne volna készen felelete.

— Látja, ez már mérlegelhető válasz, chère collègue. Ne felejtse el azonban, hogy fejlődés is van mindenkiben. Mindenki tart valahol és úton van valahová. Az ateista is fejlődik, kivált, ha intelligens. Az is továbbgondolja magát. Voltaire sem volt mindig ugyanaz a Voltaire. Hol istentagadó volt, hol istenhívő, hol az egyházat gyalázta, hol az egyház ölét kereste. Az az egy azonban biztos, hogy az embert mindig vádolta. Azt vallotta, hogy az ember, az ember hibái, bűnei csúfolták meg minden eszményünket: a vallást, az egyházat, az Istent, a házasságot...

Mária bosszankodott:

— Nem kívánok magával világnézeti kérdésekről vitatkozni.

Zsendovszki úgy érezte, közeledik a célhoz:

— És a házasságban? Tartalmas kapcsolatunk lenne.

Mária kijátszotta utolsó kártyáját:

— És maga mit tud nekem nyújtani? Ilyen piperkőc másodtanár akar maradni élete végéig? Mit hozna a házasságba girondista nézetein és esti fohászain kívül? Egyáltalán: kicsoda maga? Mit akar? Minek szemelt ki engem? Hiszen még az igazgatóhelyettség sem vitte fel!

Zsendovszki hirtelen felállt:

— Maga kis jakobinus! — sziszegte — Még jó, hogy nem hord magánál egy törpe guillotine-t. — Ezzel sarkon fordult, és kisietett a szobából. Mária fejcsóválva nézett utána. Kár volna a pengéért — gondolta, legyintett egyet és máris kitörölte magából az egész beszélgetést. Bámulatosan tudott az emlékezetével bánni. Aminek nem volt számára jelentősége, azt azonnal kigyomlálta belőle. Zsendovszki nem jelentett többet, mint egy furcsa, kellemetlen ízt, amit ha már nem érzünk, el is múlik.

ELŐSZEDTE A következő óra tankönyvét, jegyzetfüzetét, és végigfutott a mai történelemleckén. Mindent sikerült tárgyi élményként felidéznie magában: a kort, a társadalmi viszonyokat, a jellegzetes figurákat. Amikor elindult a III. b-be, nem-hogy Zsendovszkiról, önmagáról is tökéletesen megfeledkezett. Ahogy felért a lépcsősor tetejére és jobbra fordult az emeleti folyosón, már Mária Terézia volt.

Fejét fölsgszegte, derekát kiegyenesítette, lépteit kimérte. A III. b. a folyosó végén várt rá. Az egymást követő osztálytermekből az órakezdés izgatott moraja szűrődött ki. Valaki elkiáltotta magát: — Jön! Óh, ez a balkáni modor. Hiába, nem tanultak meg disztingváltan viselkedni. Elszorult a torka. Ijedtében a szövegét memorizálta: „Mindenekről elhagyatva, nincsen máshová folyamodnunk, mint a magyarok hűségéhez, fegyveréhez és ősi erényéhez, amelybe minden bizalmunkat vetjük...” Ekkor még egy kiáltás ütötte meg a fülét: — A Mária!

Igen, ott a sarokban a bejárat. Simított egyet a ruháján, megköszöri a torkát és elszántan belépett a terembe. Egyszerre állt fel az egész osztály, majd intésére le is ült. Tászkáját letette az asztalra, s a katedra elé állt, ahogy szokott. De

hirtelenében nem jutott eszébe semmi. Csak állt, zavarodottan, a diákok vizsla tekintetétől összepréselve. Mit is akart mondani? Hol is tartott? A fiúk összedugták a fejüket: Mi történt veled? Ilyen még nem volt! Biztos férjre akadt. Kinevezték igazgatónak — találgatták. — Lehet, hogy elhelyezik tanfelügyelőnek. Meghalt a mamája.

Mária szégyellte magát. Megpróbált felülkerekedni ezen az ismeretlen erőn, amely megbénította. Szinte már kerébe törte az emlékezetét, de csak ürességet tapasztalt, visszhangtalan ürességet magában. Aztán nagy erőfeszítéssel kinyögte:

— Ma elmarad a történelem...

GYURKOVICS TIBOR VERSE

A másik élet

A másik élet —
mint a fák haja,
mint a fák héja, fáj, ha leszakítod,
vizsgálod, téped, mint valami titkot —
a másik élet —
minden éjszaka
csak fáj, csak fáj, az álom alatt képek,
reálisak, örökké visszatérnek —
egy nadrágtartó, üres szemüveg,
a másik arc, ajtó benyitva áll,
ki van véve a tokból,
a másik arc, a másik élet, a
földig lebontott fák haja,
fák héja — fáj, ha beletépsz,
véres a fa, vérzik a kés,
a másik élet —
minden éjszaka
kifordított nyöszörgő bogarak
kapálóznak a mennyezet alatt,
kisfejú orvos tüdőt kalapál,
odahajol, visszhangot talál —
a másik élet
nyöszörög, zihál, recseg
a tüdőfelület,
úszik a vízben valaki
fejét időnként kiemeli,
szabályos úszó, szel, vág, halad
és sülyed,
kisfejú orvos, saját tüdejét
nem mentheti meg —
a másik élet
arc, szem, ápoló,
nadrágtartó, elmaradt kézfogó,
fojtogató kéz, egymást simogató
szerelmi kéz és elhatároló
mozdulatok
a másik élet —
kő, vas és triko,
moziülés, tarka takaró,
eltávolodó

cigánylovak, kocognak a vasút
mellett
a másik élet
vérző lehet
és behasított körömágy,
— ki tud szeretni?
ártalmatlanul,
oda se érve,
kereszt-szabadon,
a másik élet —
álom-aggodás, nyöszörgések
a lepedőn, örökké visszatérnek,
gyerek, nő, arcváz, lukszem, epedő
hit — sose hihető,
sose megnyugvó, sose áttekinthető
a másik élet —
borzalom, vaságy,
beszakított körömágy,
kifele fordított kabát,
fejetlen próba-babák,
üres egyenruhák
a másik élet —
csupa ragaszkodás,
véraláfutás,
kórházi befőtt,
örökös arcú nők,
a másik élet —
csupa borzalom,
nem elragadom — elragadtatom,
extázis egy, extázis kettő,
fa, fa, kívájt fateknő,
fáj a fa, fáj a kívájása,
fáj a héja, fáj a fája,
fáj a haja, lángolása,
elkészítése, szél-szakadása,
fáj a fa, a hasadása,
egymás földarabolása
a másik élet —
a kereszt fája.

EMLÉKEZTETŐ EMLÉKEZÉS

Írta DÉNES GIZELLA

Visszahozhatatlan évtizedek távolságából, mégis tapinthatóan közeli múltunk mélyéből élettelen és erőfeljesen él emlékezetünkben három magyar írónk: Bohuniczky Szeffi, a novellista, Molnár Kata, a regényíró és Török Sophie, a költő. Élnek és emlékeztetnek mindnyájunkat, akik ismertük és szerettük őket, de érdemes szellemi vagyonuk: könyveik, cikkeik, alkotásaik egyenkint vagy külön-külön a mai olvasót is megkapják, ismerkedésre kényszerítik.

E „szellemidéző” sorainkban megvalljuk, hogy voltaképpen a tőlük kapott egykori kritikákkal vette kezdetét ismeretségünk, míg az ismeretségből jópajtság, megbecsülő barátság melegedett, hosszú vallomások, tervek kíséretében, hol Bohuniczky Szeffi vidéki kúriák hangulatát idéző hűvösvölgyi, sűrű fák között megbúvó kis lakásán, hol Molnár Kata Múzeum-kertre néző szobáiban, hol Török Sophie könyvekkel zsúfolt Reviczky utcai költőirodalmában, a sápadt kezű, nagyon szelíd, mégis veséig ható pillantású Babits Mihály közelében, ahol mindig alázatos, ifjú tanítványként mutatkozott.

Bohuniczky Szeffel nem a betűrend, hanem a kortörténet szerint kezdjük a sort, arra a hálás, tisztelgő látogatásunkra emlékezve, amikor is a Nyugatban megjelent bírálatát kívántuk megköszönni. Akkori nagy ifjúságunkban kissé féltre kerestük rejtett házát, de csendülő nevetésére felvidámodtunk, hiszen nem mogorva „kritikus” bírálóval találkoztunk, hanem sugár és sudár, vidám fiatalasszonnyal. Nyaka karcsú, homloka magas, szürke szemei nyíltak, akár a mezők. Láttam, ő is szembenéz, aztán hirtelen jobbról-balról arconcsókol.

— Tetszik, hogy nem fested az arcod, és mégis remek a bőröd! Jópajtságok leszünk, mert én is falusi, sőt dunántúli vagyok!

A szóra: „Dunántúl”, akár töről összehajló ágak, vérségig melegedtünk. Nem volt hát véletlen, de természetes, hogy Dunántúlunk kedves völgyeit Bakonytól Mecsekig fölemegettük s velük Berzsenyit és Vörösmartyit, a Kisfaludyakat, Cholnoky Viktorokat és nagy mesélőnket Jókait a jópajtságok módján.

E jópajtságban sokszor beszélgettünk családjáról, érzelmeiről, házasságáról, mindenekfelett irodalmi terveiről, véleményyt nyilvánítva írókról, írónőkről, főleg kortársakról, leginkább és természetesen Schöpflin Aladáról, a korszak nagy írónevelőjéről, a fiatal tehetségek megsegítőjéről s a Nyugat-beli írótlársakról. Kisebbség nagyobb sóhajtások közben bevallotta, hogy legszívesebben novellát ír, olyant, ami majdnem cikk, mindig friss és nem fáraszt, mint egy nehezen összekomponált regény. Egy akkor föltűnt regényírónőről gyorsan azt is közbeszúrta, hogy „Aladár azaz a nagy kritikus kegyéért” felesége után hordozza a cekkert a csarnokba.

Elmondta, hogy Zalában, ősi hétszilvafások utódjaként született. Veszprémben tanult, ahol sokszor kereste és rettegve nézegette a városkapukat, ahova Szent István kifüggesztette a lázadó Koppány úr négyfelé vágott testét, ahol megvakította Vazult... — „De hogy ezekről írjak én is, én oda soha nem fogok eljutni — sóhajtott többször. — Helyette inkább a kedves Katalin kolostort kerestem, ahol Gizella királyné hímezett, miközben tizenkét asszony tartotta a nehéz palástot. Azt, hogy Veszprém a »királyné városa«, külön büszkeséggel őriztem, s vele és általa azt a kedves rigmusos versikét, melyet a gobelinkép alatt tanultam. Álmomban is fel-felmondom: hiszen gyermekkoromat jelentette. Hát el is mondom, mert aligha hallhattad, legalábbis így:

*Veszprém a királyné városa,
Királynét szolgált itt nemes falvak népe.
Szentkirály-szabadi, szentgáli vadászok
Elkísérték útján, ha erre tanyázott.*

De nemcsak a versike, a történelem is följegyezte Veszprém nevezetességét. Másik történelmi végletem, hogy a Bakony-múzeum után legszívesebben a székesegyház kriptasorát keresem fel, benne a város egykori fejlesztőjének, Márton püspöknek Attila fejedelemre emlékeztető sírjával.”

Halála időpontjában egy balatonkörnyéki kutató tanulmányút alatt a kitűnő Horváth József történész-pappal találkoztam, aki elmondta, hogy „Bohuniczky

Szefer, a Vigilia munkatársa, Vazul-émlékek után kutat". Pontosan negyven esztendővel egykori sóhajtása után, — életén végigkísértő, meg nem valósított terv sürgetésére!

A hivatalos feljegyzés elmondja róla, hogy „Baumgarten-díjas, Nyugathoz tartozó novellista, a szegény parasztok világa érdekli". Am Bohuniczky Szeferit mégsem sorolhatjuk a falukutatók táborába, hiszen az ő szegényparasztrajzi nem nyomorban elvesző, megmentésre szoruló sýnylődők, hanem derűs, szeretnivaló dolgozók, akik szeretik szegénységüket is és ebben a szegénységben otthonukban, lelükben megbékéltek.

— „Nem kívánjuk mink az uraság kincseit, gazdagságát” — miként szavaikban is kifejezi: — „Mert lehet a világ akármilyen szép, nekünk csak a mi tanyánk határa szép benne, ezt hagyják meg minekünk!”

Azt a búbajos, szerénységben is előkelő és csodálnivaló paraszti világot, melyet az anyyi gondol egybegyűjtött skanzenekben Zala és Vas tájai tárnak ma élénk, évszázadokon keresztül őrzött, nemesített otthonokban, dallal, színnel, kemény kezekben is lány vonalakkal megörökített formákban őrzik Bohuniczky Szefer szegényparasztrajzi, amilyenekkel kisnemesi világában találkozhatott... A „megejtett béreslányok” sorsát egészen váratlanul nem a jogos felháborodás mérgével nézi, hanem asszonysszemmellel is, az érem másik oldaláról, amiként ragyogó napsütésben, izzó mezőben történő jelenetében bemutatja. Itt ugyanis a szép marokszedő lány a benne égő hatalom parancsára a maga akaratából indul a hozzá hasonlóan szép és fiatal intéző úrhoz „egy életre szóló szógálatra, mindhalálíg, vagy ameddig akarja! Csakhogy szeressen és szerethessem!”

Hogy ezek a novellák s bennük a parasztként élő kisnemesi családok közelében igényesedő földművelő nemzetségek sorsát rajzoló Bohuniczky Szefer mégis volt szociális érzéssel, azt témaköre iránti szeretete igazolja. Az az alázatos, magától való emberség, mely hitvallásként sugárik *Firenzei emlékek* című novella-tanulmányából, egyik legkésőbbi, így korunkban élő írásából is...

A koszorúba közvetlen közelségben Szeferhez a másik Nyugat-beli munkatársat kell állítanom, az annyira vonzó, költőnek is tiszteletre méltó Török Sophie-t, aki ifjúságában gyönyörű szőke hajával, gyöngéd és meleg női alkat, ibolyakék szemekkel, bárha kritikájában kemény és tárgyilagos. A Nyugatban anyyi figyelemmel és szeretettel fogadott egykori könyveim közül az elsőről, a feltűnőről (Fehér torony) ő, az akkor már neves költő ítékezett. Így kettős örömmel és izgalommal fogadtam a meghívást a csöndes Reviczky utcai meleg otthonába, amikor is Babits Mihály „kedves földi”-nek nevezett, meg „gyöngyvirágos Mecsekem kisasszonyá”-nak, akiről „az én Sophie-m anyyi melegséggel adott beszámolót, hogy magam is kedvet kaptam az olvasásához”. Nem mondhattam akkor, hogy számtalanszor elolvasott dicsérő bírálat, benne az elismerő megállapítás, hogy „táj- és helyrajzi képei, falutársadalmi meglátásai, köztük a magányos papi lélek sóhajos szomorkássága maradandó alkotás és nehezen elképzelhető, hogy nem öregedő plébános, de ifjú szeminarista alkotta”, egyaránt kiröppent agyamból, szívből s elragadtatásomból is, és nemcsak kritikusat hallgattam, hanem a Mestert, akinek verseit hangosan szavalgattam ifjúságomban, a magamkorúakkal egyidőben. Otthonukban Sophie mindig teával kínál, mert „Mihálynak abból sohasem elég és Ildikónak is sokat fáj a toroka...” — Gondosság és szolgálat — gondoltam felőle meleg gyöngédséggel, amikor is mindig a magam otthonáról, akkoriban megjelent egyik cikkemről, melyben „subalpin Hegyhát”-nak neveztem a mecseki parókia táját, fehér templomtornyunkról vallatott, azzal a tervvel, hogy „— egyszer Mihállyal odalátogatunk, jó lenne neki is, ugye?” Náluk találkoztam öregek és fiatalok között az ifjú Szabó Lőrincceel is, aki annyira hasonlított a Pécsről akkortájt „arri-vált” Surányi Miklósrá, hogy elképedve Mesternek neveztem... Mire Szabó Lőrinc elnézően mosolygott, mondván:

— Nem, szaktársnő, nem én vagyok a Surányi Miklós, csak a Lőrinc, még költőnek is deák és nem szabó mesterségben sem...

Költő volt, — a legszebb emléket különben, az évtizedek alatt Mesterré emelkedett Szabó Lőrinc utolsó verseskötetét (*A huszonhatodik év*) 1957-ben kaptam ajándékkul Babitsra és Sophie-ra emlékezve, benne a feledhetetlen verssel:

*Ha véletlen itt jártok valaha
szellőfriss lányok, sugárszemű nők
s megálltok egy percre e sír előtt
nem tudom, lesz-e még díszre s hogy a*

*fejfánál áll-e a két rózsafa:
virágok, lepkék és kis zümmögők
társaságára kellett bíznom őt,
a Kedvest: ez a végső otthona.*

Az ünnepi látogatások alatt sokszor maradtunk kettesben Sophie-val, aki mozdulataiban, halk nevetésében mindig csöndes és szerény Tanner Ilonkának mutatkozott és Sophie, az igazi Török Zsófia, Kazinczy okos, de hűvösen előkelő „aszszonyfelesége” mint választott ideál magára hagyta, tovasuhant tőle és belőle, bárha magasra tűzött haját átsimítva, mindegyre homlokát támasztgatta, idézvéen legmélyebbről fakadt verssorát: „Itt mélyen a homlokom mögött egy ideg folyton csak Rád figyel!”

Őket — mindkettőjüket — nemcsak dunántúlinak, de egyenesen földijeimnek érezhettem Mihály mester kedveskedő biztatása után, s a Halálfiai, a Baranyához közeli Szekszárd táji és társadalmi közösségét prózában is az eposz magasságába idézett alkotása nyomán jóbarátoknak, rokonoknak. Ilonka-Sophie gyakran emlegette Budát, a Tanner-ősök táját, Mihály mester pedig Szekszárd bájos remetekápolnáját, a Bartinát, Kölesd és Tolna táját, Sióval, Koppánnyal, Dunával. Kapossal öntözött gazdag rétjeivel és *édesnek* nevezett szőlőskertjeivel. Templomokat is emlegettek: a költőfeleség a közeli Krisztus király kápolnáját és az esztergomi főtemplomot, Kiss György gyönyörű magyar szentjeivel.

Már pályakezdésében, amikor Tanner Ilonka helyett Török Sophie lett — kissé előkelő és hűvös, szobormerev és főleg idegen ahhoz az édes, alázatos s apródi Tanner Ilonkához, amilyennek a költőfejedelem Mihály megismerte és megszerette, és akivel emelkedni kívánt, elkerülve a látszatot is, hogy annak segítségével emeli, nyitja előtte az érvényesülés kapuját. Mindezen problémázásának, benső harcainak leghűbb tükörképe különben a Nyugatban megjelent emlékezetes *Majthényi Flóra*-tanulmány, majdnem hasonló témakörből: a költőfeleség, aki nem akar kisebb lenni uránál, méltóvá kíván emelkedni, mérközni és meghódítani... Prózai írásai között itt nőtt mesterré, mintapéldáját alkotva az arckép-irodalomnak... Ez a tanulmány tette, hogy megjelenése után külön vizitre indultam hozzá, amikor *csak* ketten voltunk együtt, én beszéltem és ő hallgatott. Hallgatta vallo-másaimat *Majthényi Flóráról*, akit gyermekkorom óta ismertem, de csak általa fedeztem fel. Úgy volt ugyanis, hogy anyánk halála után nagybátyám parókiájára kerültünk öcsémmel egy nyárban, ahol vörös bársonyba kötött könyvet kaptam szórakozásul nagybátyánktól.

— Nem mesekönyv ez, de csak olvasd, ha esik az eső és nem mehetek játszani se az erdőbe, se a rétekre.

A vörös bársony igen tetszett, meg a címlap rajta: *Patrona Hungariae*, meg hogy *Emlékalbum*, és sok a kép benne, katonák, papok, fátyolos asszonyok, koronás leányok, köztük egy szőke hajú szép leánnyal, alatta a nevet láttam: *Majthényi Flóra!* A név fölött apró betűs sorokat böngésztem egy sírról, ahol ő „dalolt”. Újabb évtized után már elolvastam, felértettem, hogy Rudolf királyfi *Emlékalbuma* gyermekkorom vonzó emlékkönyve, és a szőke hajú lány költő is, amiért többször külön is megnéztem. Soha úgy nem csuktam be a könyvet, hogy újból és újból meg ne nézzem. Nem a verséért, igazán nem, mert az nagyon szomorú volt, tíz év után is. Inkább a sűrű szőke hajáért. Később, újabb tíz év után már itt-ott olvashattam egy-egy novella, cikk alatt, felett a nevem két betűjét: D. G., amikor is nagybátyám sóhajtására kellett figyelnem:

— Nézheted, olvashatod, amit megkezdted, de ha folytatod, nem kerülöd el *Majthényi Flóra* sorsát. Ott fogsz kéregetni az Irgalmas barátok templomának lépcsőjén, mert érdemes munka helyett a kancsal egetek bámulod!

Nagybátyánk ugyanis mindent elkövetett, nehogy „íróféle” legyek: szerkesztőségekbe, kiadókhoz írt, adják vissza kézirataimat; „ne bolondítsák ezt a lányt, mert én még ismertem *Majthényi Flórát*, akiről azt írták, hogy szép, meg gazdag, meg híres is volt, de láttam ott az Irgalmas barátok templomának lépcsőin a teknősbékával, mivel reumás vagyok és évenként a Császárbán kell kúráznom. És nem akarom megérni, hogy ezt a lányt Nagytéténynél fogják ki a Dunából irodalmi tervek áldozataként...”

Míg feltűzesedve, fel-felnevetve vallottam, Ilonka a felnyitott Nyugatot lapozgatta, benne *Majthényi Flóra* lelki portréjával.

— Bizony magamat éreztem én ebben, te *DÉGÉ*, csak magamat egészen, ahogy adatott számomra. És nekem még sokkal nehezebb, hidd meg, mint Flórának, mert ő volt olyan tehetséges, mint az ura — Tóth Kálmán — volt!

Utána homlokához, *ahhoz az ideghez kapott* és gyötörtően sóhajtott:

— De te, te ne félj tőle, DÉGÉ. Hiszen nem vagy költőfeleség és ne bánd, hogy egyedül vagy, csak magadhoz kell igazodnod és a hajad is fekete, nem ilyen lagy szőke, mint az enyem...

Itt tudtam, hogy *gyenget* akart mondani, hiszen *szőkeségét* figyelve nem a kender fenersége csillámiott mélyében, mint Szezi lengyel testvéreien, de arany és rez csillámiott Ilonka-Sophie hajrengetegében s finom karcsúságában egy hercegnő acelessága is megcsilant. Hajunk színében gyorsan megnyugodtunk és el is felejtettük akkori diadalmas ifjúságunkban. O maradt két nevel, Tanner Ilonka és Török Sophie, a költőfeleség, magam négy betűmmel csak magányosan, de vidáman az úton, melytol nem riaszthatott el sem intelem, se jótanács.

... Tíz évvel később, a novellista Szezi és a költő Sophie után „ösmarked-tünk” össze Molnár Katával, a regényíróval, ugyancsak egy könyvkritika után. Egy olyan könyv után, melynek értékelését, a hősnő belső megvilágítását és benne az írói szándékot látta meg s ez a bírálat biztosította a könyv sikerét. Mert a könyvet minden ízében legbensőbb munkámnak tarthattam, több más, kisebb-nagyobb, érdemesebb és érdemtelenebb „alkotás” között. Valahogy szívem gyermekének éreztem, hősnőmmel együtt élve, szenvedve, megértve és felmentve. O, Molnár Kata, ezeket írta szó szerint: „Ez a hősnő, a kis Anjou Mária, aki egy időben koronás királya volt Magyarországnak, meghozza Nagy Lajos király három tengeres országának, úgy lebeg, hajlik, retteg, mint egy alázatos kis pásztorlány abban a feszes, gyönyörű ruhában, amit reá adnak a koronázásakor és ahogy azt a kitűnő Róna Emmy annyi lelkeséggel a könyvre rajzolta. Mert ez a címlap egy reneszánsz álomkép: aranyban és vörösben, sápadtan és tehetetlenül Máriát ábrázolja s ezt a benső tehetetlenséget lélegzetelállítóan tárja fel a könyv álmódója, D. G. Egy álomalakot keltett életre, akiben megfulasztották a gyermeket és az asszonyt is már tizenkét éves korában, amikor gyöngye, karcsú kis testét beleszorították a királyruhába. Szinte hallani, hogy cseppenként dermed vére, talán hullik is, akár a kegyetlen Báthory Erzsébet kis béreslányaiból, mikor feredőt kívánt a nevezetes asszonyság.”

Mert a *kritika* megértette szándékomat, egyben mindenért kárpótolt is... Azért a két keserves esztendőért is, amellyel a megjelenésre várakoznom kellett. Ugyanis könyvem, szívemnek legkedvesebbjét (*Kisasszonykirály*) 1934-ben fogadta el és szerződté le az Új Idők Kiadóvállalat, amikor is Gulácsy Irén már írni kezdte Nagy Lajos király nagy regényét, jelezvén a nevezetes, sekszpirien tragikus, vérbeli krimi történést *Asszonykirályok* című folytatását. Egyetlen s védett pozícióim maradt a várakozáshoz munkám címe, mert az enyémet így szerződték le és ahhoz való jogomat nem vonhatták vissza. Annál is inkább, mert Róna Emmy az elfogadás idején, mint mondta, „nyomban és falva olvasta, megalkotván hozzá a királyruhában reszkető tizenkét éves Anjou hercegnőt”. Magam később, a Jezabel megjelenésekor mélyen sajnáltam szegény Kotromanics Erzsébetet, Nagy Lajos feleségét, korának legszebb magyar asszonyát, ahogy hívei emlegették, a Slatka Maját, az aranybabát, a gyönyörű Bozicát, akit a legnagyobb Anjou mindhalálig szeretett, kemény akaratú anyja ellenére, aki ugyancsak Erzsébet volt, ám magát mindig rangosabbnak hirdette, hiszen a feltűnő lengyel Lokietek családot képviselte Európa kapujában. Ami minden-nél nagyobb kiváltságot jelentett számára: négy gyermek között két fiú is várakozott az Anjou-családban, a nápolyi és a magyar trón örököseként. Bozicának, a száműzetésbe menekült bosnyák hercegnőnek viszont csak két lány jutott. De ezért az osztályrésért, féltékeny nagyratörésért kapott a lengyel élet egy szentet Hedvigben, s a magyar trón a kis tizenkét esztendő Máriát anyja hívei, a fejedelmi vagyonú Horváthy urak segítségével. A szép Bozicát a Horváthy urak viszont Novigrádban megfojtották. Mint a hagyomány és a horvát legenda jelzi: ez a fojtogatás nem politikából, csupán végzetes szerelemföltésben következett el, miután a szép Slatka Maja, az Aranybaba, többre tartotta Anjou Lajost Stevo hercegnél, a lázadó pusztításba kezdő és annak lángjaiban elvesző Horváthy Istvánnál. Molnár Kata feledhetetlen és barátságkötő kritikája természetesen mindezt nem érintette, csak a szörnyűségek között vergődő leánygyermekre figyelt, amilyen lehetett s amilyennek éreztem.

Vele akár vérbeli testvérek is lehattunk volna, fekete szemünknel, hajunknál fogva is. Bár német-magyar családi összetétele ellenére Kata álmotag, csaknem olajos fényű, mély ragyogású szemével, simára fésült és kefélt hajának feltűzésével, igen karcsú ujjú kezeivel, mindig igen mozgékony vállalaival, lépéseinek tánra hajló lendületével olasz ősökre emlékeztetett, és vajmi kevés fi-

zikális közösséget érezhettem vele a magam magyar és délszláv rokonságában, bár egész nyomdát foglalkoztató, több kötetnyi „regénytémát” kaphattam velük örökségbe... amiről többször vallomásoztunk a Múzeum utcai nagy családi lakásban, az utcában egymást érő fák koronáira pillantva tavaszi virulástól őszi lombhullásig, akár havasan avagy virágosan néztük is.

Ez a lakás különben Molnár Kata édesanyjává volt, aki zongorát tanított a házban, kedves karcsú, kicsiny asszonyként, míg Kata fiai játszadoztak körülötünk. Jó anya, nemcsak szelíd, szorgalmas zongoratanárnő volt, amikor urát, Kata apját elvesztette. Az ő életük ismeretében alkotta meg Kata első, döntő erejű *Égnek a mécsék* című munkáját, a Dunántúl „színeit és éveit” ahogy Schöpflin Aladár, a kritikus nevezte s ahogy azt Benedek Marcell a Dante Könyvkiadó irányító, vezető lektoraként ajánlotta kiadásra, együttesen megállapítva, hogy Kaffka Margit után a korabeli ironók között „rangelsőnek nevezhető”. Ezt a könyvét Kata vizsgázásul adta az enyéért ezekkel a szavakkal: „A Dunántúl izeit bemutató D. G.-nek szeretettel a magam Dunántúlját”.

Bár az ő Dunántúljában lankás mezők, szelíd dombok, sűrű rétek jelentkeznek, hiszen Nagykanizsa tájában született és nevelődött, azoknak az erdőknek közelében, ahol legelőszőr nyílik a hóvirág és legtovább virít az édesillatú ciklámen. Az ő színei és éveit között, az ő Dunántúljában zenedélutánokat tartottak családi összejövetelek közben erdészek és tanárok, papok és kézművesek, és nem cigányzenés, magukat pusztító úri murikat... Sehol látízás avagy lázadás, tisztaeszlári és tiszazugi drámák: a táj és a benne élők adottsága szerint. Szinte oldalról oldalra emelkedik a benső dráma, a családi összeomlás eseményeit figyelve, ám ha itt is, ott is felcsendül a kétségbeesés hangja, puskagolyó nélkül csöndes munkába kezdenek a hősök, mint Freyde Ferenc főerdész úr, aki tündöklésre következő összeomlása után kalauzá lesz a meginduló kanizsai vonalon, ami akkortájt leginkább Kaposvárra járt, miként az egykori nóta is mondta.

Asszonyalakjai is ennek a névtelen, csöndes, békés munkának a követői, amiként a táj élete irányítja. Az ő hősnője özvegységben, magányosságban „megindul a maga útján, amely a munka útja lett számára, aztán a megnyugvásé lett és a *hité*, hogy mindezt *így* érdemes...” E mondataért új és új kiadást érdemel Molnár Kata 1937-ben megjelent első, de döntő fontosságú regénye, mely az új alkotások özönében is Kaffka Margitnál folytatódott. Későbbi, Nyugatban, Napkeletben megjelent novellái, tanulmányai és regényei is maradéktalanul emelkednek, hiszen munkáit többször és többször javíttatta, befejezte, új-rakezdte, mint a bájjal és ritmussal teli, feledhetetlen *Nyári közjátékot*, a *Mandarinkalapig* és a *Pipere Princesszig*. Együttléteink között nevetéssel és könynyekkel telien meleg az a szelíd délután, amikor „hazai” szilvával nyitottam be hozzá. Az ablaknál ülve találtam, sápadt arcából kicsillanó nagy fekete szemei váratlanul átfényesedtek és fojtott, csaknem fulladó nevetéssel veregette vállamat:

— Van ebédmaradék: sajtos makaróni, és még emlegettünk is, hogy menynyire dicsérnéd... De megmelegítjük, kár, hogy levesünk nem maradt.

Mire törékenyre hajlott, de töretlenül fekete hajú mamácskája már föl-emelkedett.

— Mert makarónihoz mindig kell paradicsom, mártásnak avagy levesnek, és mert a cicára is kell gondolni, az is lesz még az ebédhez.

Ám tiltakozásul magasra tartottam „hazaimat”:

— Semmi se kell, halljátok, semmi, hiszen mondom, szilvát hoztam, az én fehér tornyom mellől, a Hochstell-ről küldték!

Akkor már asztalra került az aranyhúsú, hamvas-kék csemege, mire Kata fölkel, lendületes lépteivel rózsásbarna, fényeshátú kenyeret emelt fel a tála-lóról s rekedtesen felnevetve, arcához szoritva csókot lehelt rá, míg szegni kezdte:

— Úgy vedd — mondta hálával, örömmel telítetten —, úgy vedd, hogy ez Pest legjobb kenyere, a Váci utcai Rutherschmiedtéké, s bár kenyeret kapni ugye nehéz napjainban, mert háború van a „Nagy Vezér” jóvoltából, de Minka mama, vagyis a legkisebbik Moll kisasszony, aki özvegyen fiaival vezetői a pékséget s akit én kereszteltem el Minkának, a bájos delizánszének után, hogy „Schöne Minka, ich muss scheiden...”, ő nem feledkezik el rólunk s küldi, küldi Karcsi fiával a mindennapit. És én a szilvához is eszem kenyeret, még ebéd után is!

— Kenyérrel — mondta csöndesebben, meleg mosollyal —, kenyérrel, kedves kolléganő — hiszen én is dunántúli vagyok és a templomokat én is szeretem, akár fehér a tornyuk, akár nem. Hiszen az *Élet kenyérét* is ott osztják szeretettel, mire mi könnyen vethetjük Reá a gondokat!

— Egyházközségileg mi a Ferencsekhez tartoznánk, de engem nem a hivatali szabály visz oda, hanem a Poverello, vagyis a szegények szentje, s ez sem azért van, mert nem a gazdagok közé tartoznék. Egyes-egyedül azért, mert Ő énekélni tanította a lelkeket; a madarakat meg a fákat is, ugye?! Ezenkívül békét hirdetett a gyűlölködésben és jóságot a gonoszságban. Ezenkívül pedig ott találok egyházközségileg megverhetetlen népszerűségben Pádua bölcs világhírességét. Őt sem az anyagiakért, kedveském, bárha megismételhetem interjúmat: az sem a gazdagságért történnék! De — és itt mindig fojtott, torok mélyéből forrva feltörő hangja zokogást és nevetést keverve csaknem kiáltássá csattant — szívek dobognak körülöttem ugye! Anyámé meg a fiaimé, hát van miért és kikért esedeznem. De tudom, hogy ott mindig az Úrra vetik a *gondokat*, hát a legkevesebb, hogy protekciójukat kérjem, miközben magam is énekelek csukott ajakkal is!

TOLDALAGI PÁL VERSEI

A legjobbnak találok

Nemcsak a mában, az emberiségnek
egész történetében élek én,
az évezredek sírkamrák, a tárgyak,
az összeragasztott sok ős-edény,

az énekek éneke és a baljós
kréta-szigeti labirintusok,
a szelíd Jézus, a példabeszédek,
a véres csaták, és amit tudok

királyi hitszegésről, szeretőkről,
törvénykönyvekről, úgy vesznek körül,
hogy legjobbnak találok, ha az ember
az embertársain megkönyörül,

úgy veszi őket, ahogy összeálltak,
az egyik félig ember, félig állat,
a másik szent, aki másoknak adja
magát, magától mindent megtagadva.

Tovább is ketten

Együtt vagyunk ketten tovább,
hiába volt, hogy eltemettek,
tovább szeretsz az életen
túl és én is tovább szeretlek.

Védelmezel, nagyon erős
erődtímnél is erősebb,
irányítasz, hogy hol legyen,
ahol veszély nélkül kikössek,

fogva tartasz és szabadon
hagysz engem. Ez az ellentmondás
csak látszólagos: készen állsz
helyrehozni, amit elront más,

összerakod, mit szétszedek,
ha győzők, sose hasonázol,
de láthatatlanul kilépsz
a halottak nagy táborából.

Fekete kátrány

Allnak és a szemük se rebben,
mikor halálra ítéltetnek.
Milyen anyagból vannak? mennyi
része van még az értelemnek

bennük? Régen elveszítették
a befogadás képességét.
Gyermekek voltak ők is, aztán
az évek őket kicserélték,

kiírtottak belőlük mindent,
ami valamit még megérne,
a belső mozgásuk hiányát
nem mutatja meg semmi mérce,

pedig a semmihez jutottak,
kegyetlen, gyilkos tettek árán.
Fekete minden körülöttük,
sötét, sötét fekete kátrány.

NAPLÓ

EGYHÁZI MUNKAÜGYI DÖNTŐBIZOTTSÁG?

Egyházmegyei bíróságaink előtt gyakorlatilag nem folynak munkaügyi perek. Kevesen vannak az olyanok is, akik egyházi alkalmazott létükre állami bírósághoz fordulnak jogorvoslatért munkaügyben. Mégis, gyakran hallani vitákat, panaszokat a szabadnap, az évi szabadság, vagy az egyes munkakörökhöz tartozó feladatok bizonytalansága miatt. A kántorok, sekrestyések és munkaadók még rögzíthetik munkaszerződésben főbb jogaikat és kötelelességeiket, de a papok munkaviszonya a tökéletes önfeláldozás megkövetelésétől a legszélsőségesebb Pátó Pál-i nemtörődomségig minden árnyalatot lehetővé tesz. Ezért érdemel figyelmet az Új Ember rövid híradása (1975. március 23.) a Salzburgi Főegyházmegye új törvénykönyvéről, mely a papi munka jogi szabályozását és érdekvédelmi rendjét tartalmazza.

Ausztriában, de az NSZK-ban is azért szükségesek az ilyen egyházi rendelkezések, mert az általános munkajogi törvények zöme az egyházakra nem érvényes (vö.: Knut Walf, Für ein kirchliches Dienstrecht, Diakonia 1975. I. 31—41.). Ez az állapot még az egyházi kiváltságok emlékéét őrzi, és az illető országok többi dolgozójához képest szociálisan rendkívül bizonytalan helyzetben tartja az egyházi alkalmazottakat, különösen a papokat.

Hazánkban a kérdés jogi szabályozása fejlettebb. A Munka Törvénykönyve érvényes minden Magyarországon létrejött munkaviszonyra (Mt. 6. §. (1)). Néhány kivételt pedig maga a törvénykönyv rendez (Mt. 6. §. (2)). Ésszerűen csak ez volna alkalmazható az egyházi dolgozók munkaügyi vitáiban is. Ha ugyanis egyházi jogszabály készülne (mint Salzburgban), ez felesleges kettősségre, esetleg jogszabály-összeütközésekre vezethetne. Mindenesetre az ilyen rendelkezéseknek csakis a Munka Törvénykönyve és az idevonatkozó végrehajtási utasítás megszabta kereteken belül lehet szabályozó szerepe. A megoldás tehát inkább a meglévő Munka Törvénykönyve jobb alkalmazásában, mint új egyházi törvények kialakításában keresendő.

A munkaadó monopolhelyzete. Régen elmúltak már azok az idők, amikor a papok nemesurakhoz szegődtek házikáplánnak, vagy az egyes plébánosok fogadták fel őket. Ma már a dolog természetéből adódik, hogy római katolikus pap vagy kántor — ha ebben a hivatásában kíván dolgozni — nem vállalhat munkát másutt, mint a római katolikus egyházban. Itt viszont érvényes az a törvény, hogy belső — különösen papok közti — vitás ügyeket tilos „világi” bíróság elé vinni (vö.: CIC 2334. c.), mert a klerikusok pereiben személyi, a munkájukra vonatkozó kérdésekben pedig tárgyi alapon az egyházi bíróság illetékes a Codex Iuris Canonici szerint (120. c., 1553. c.). Ezt az egyházmegyei zsinatok konkrétabb formában is megfogalmazták. Például az Esztergomi Főegyházmegyében az 1941-es egyházmegyei zsinat megtiltja, hogy „papok papársuk ellen világi bíróság előtt akár polgári, akár büntető pert indítsanak, kivéve, ha arra a Főegyházmegyei Hatóságtól... fölhatalmazást nem kaptak” (12. §.).

Maradna a másik lehetőség, az egyházi bíróság. Csakhogy a Munka Törvénykönyvében foglalt előírások nem egyházi jogszabályok. Semmilyen szentszék nem szerezhet nekik érvényt. Maga az egyházi törvénykönyv pedig még alig gondol a munkaviszonyok szabályozására. A plébánosok jogaival és kötelelességeivel ugyan elég bőven foglalkozik (451—470. c.), de a káplánok helyzetéről megelégszik egyetlen kanonnal (476. c.), s abban sincs szó a munkaidőről, a szabadnapról, az évi szabadságról, a nyugdíjkorhatárról — hogy csak a legfontosabbakat említsük —, nem is beszélve a feladatkör pontosabb meghatározásáról, amit a Codex az egyházmegyei statútumoknak (egyházmegyei zsinatok rendelkezései), a kinevező okmányoknak és a plébánosnak enged át.

A munkaviszonyok szabályozása az egyházmegyei statútumokban. Amikor az egyetemes egyház törvénykönyve, a Codex Iuris Canonici megjelent (1917), akkor a munkaviszonyok szabályozása még világszerte igen fejletlen volt. Az egyházmegyei zsinatok rendelkezései jelzik azt az utat, amelyen az egyházi munkaviszonyok szociális rendezése előrehaladt.

Székesfehérváron 1924-ben iktatták törvénybe először, hogy a káplánnak nyáron egyfolytában kétheti szabadság jár. (Decreta synodalia 1924. 59. §.). Ez már a Munka Törvénykönyvében biztosított évi 12 munkanap alapszabadság és két-évenként ehhez járuló 1 nap pótszabadság rendszeréhez közelít (Mt. 42. §. 1.). Ugyanakkor például Esztergomban még 1941-ben, Egerben 1942-ben sem tudnak arról, hogy a káplánnak szabadság járna. Az egrai statútumban mindössze annyit található, hogy üdülési szabadság csakis a nyári hónapokban kérelmezhető az egyházmegyei hatóságnál. Mértéke nincs megszabva, helyettesről a pap gondoskodik (21. §.). Érdekesen oldja meg a szabadság kérdését a Szatmári és Nagyváradi Egyesített Egyházmegyek 1938-as zsinata. Eszerint a káplán nyári szünetében *lehetőleg* négyheti szabadságot kapjon (256. §. b.). Egyébként ez a nagyváradi statútum, mivel a Román Királyságban keletkezett, mentes sok, az akkori magyarországi triumfalista egyházra jellemző túlzástól. Nem tiltja meg többek között, hogy a papok barátságot tartsanak fenn nem katolikus, vagy érvénytelen házasságban élő személyekkel, pedig ez a magyarországi katolikus pap viselkedésének akkoriban egyik fő szabálya volt a statútumok tanúsága szerint. Csupán annyit ír elő, hogy botrányos részegeskedésben ne vegyen részt a pap. A plébános szabadsága általában mindenütt évi kéthónapos keretben mozog. A káplán munkakörével járó feladatokat a plébános jelöli ki.

Az utóbbi évtizedek annyiban hoztak fejlődést, hogy ezek a statútumok részben ellentétes jogszokás, részben az egyházmegyei körlevelekben megjelent rendelkezések révén sok pontban hatályukat veszítették. A szabadságok ügyében például az Esztergomi Főegyházmegyében 1968-ban történt korszerűsítés (1004. sz. Közl. 1968. IV. 27—28. lap). Ennek értelmében: „Világi alkalmazottak fizetési szabadságára nézve a Munka Törvénykönyve az irányadó. Egyházi személyek szabadságára nézve is a Munka Törvénykönyve szellemében” kell eljárni. „Plébánosok, önálló lelkészek, templomigazgatók szabadságának ideje egyelesen egy hónap. Beosztottak (káplánok, kisegítők stb.) szabadságának ideje alapszabadságból és pótszabadságból áll. Az alapszabadság ezek számára egységesen két hét. A pótszabadság az első diszpozíciótól (az első munkaviszony kezdetétől) számítottn minden letöltött két működési év után egy nap, amely maximálisan szintén két hétig, tehát 14 napig emelkedhetik.”

Harmonikus rendezés. Tudjuk, hogy a magyar vállalati dolgozók és munkaadók munkaügyi vitáiban első fokon a Vállalati Munkaügyi Döntőbizottságok (VMDB) illetékesek. Itt a dolgozók érdekeinek képviselése a szakszervezet útján történik. Célszerű lenne ennek mintájára az egyházi alkalmazottak részére is — később meghatározandó formában — egyeztető bizottságot alakítani a Munka Törvénykönyvében biztosítottak megvalósítására. Ez a bizottság egyházzal jogilag békebírósnak minősülhetne. Döntését — ellentétben az ún. választott bírósággal — nem a törvény szabályai, hanem a békebírók józan belátása szerint hozná (vö.: 1929. c.). Ez a „józan belátás” természetesen a Munka Törvénykönyvében alapulna, amely nem számít egyházi törvénynek, bár egyes pontokban egyházi rendelkezések ihletője volt. Az egész eljárás megegyezés módjára folytatható le, és így lehetővé tenné a perek elkerülését. Ha mégsem sikerülne egyezsége jutni, akkor pert lehetne indítani, mégpedig állami fórumon, mert sok munkaügyi kérdés egyházzal nem szabályozott, tehát *nem causa* (egyházi bíróságnál perindítási ok nem lehet). Az állami fórumon való perindítás viszont értelmesebben nem zárható ki, mert ez állampolgári joga mind a munkáltatónak, mind a munkavállalónak és egyházi szinten az ügyet jogszabály hiányában nem lehet elintézni.

A statútumok ide vonatkozó tilalma alól általános felmentést lehetne adni. Az egyetemes kánonjog nem gátolja ezt a megoldást, mert a „privilegium fori”-ról (klerikusok ügyeiben az egyházi bíróság kizárólagos illetékességéről) az egyház már a Magyarországra is érvényes osztrák konkordátumban (1855-ben) lemondott, és a mindmáig fennálló jogszokás is ennek megfelelő (vö.: 120. c. §. 1.; Sipos, *Enchiridion iuris canonici* 6. 95—96. 1.). Mivel sok egyházi alkalmazottnak — különösen a papoknak — a munkája „lelkiekkel kapcsolatos”, az ilyen munkaügyekben az egyházi igazságszolgáltatás is érdekelt lehet, vagyis kettős illetékesség állhat fenn (*causae mixti fori*, vö. Bánk: *Kánoni jog* II. 427. k.). Ilyen esetben különösen hasznos lenne az egyezés a döntőbizottság előtt. Ha ez nem vezetne eredményre, akkor a pert a „világi” bíróság előtt célszerű megindítani,

mert az egyházilag is megengedhető lenne. Ha viszont az egyházi fórumon megkezdett pert akarnánk állami bíróság elé vinni, ez már 1554. c. előírásába ütközhet.

Az állami munkajog alapján működő „békebíróság” felállítása a fentiek szerint lehetséges, és elősegítené az összes egyházi alkalmazottak (beleértve a papokat is!) érdekvédelmét éppúgy, mint az egyházi munkáltató jogainak érvényesítését hazánk többi munkavállalójához és munkáltatójához hasonlóan. Így az egyházi munkaviszony sem kiváltságosnak, sem kizsákmányolónak nem mutakozhatna.

ERDŐ PÉTER

ZSOLTÁROSKÖNYV

Vajon időszerű-e manapság zsoltárokat imádkozni? — ezzel a kérdéssel kezdi zsoltárfordításaihoz* írt bevezetőjét Farkasfalvy Dénes (akinek *Új zsoltárfordítás* című tanulmányát és a fordításaiból való szemelvényeket 1974 májusi számunkban közöltük). És ebből rögtön adódik a másik kérdés: érdemes-e a zsoltárokat közel hozni a modern emberhez is? Érdemes-e azt a műfajt, amely évszázadokon keresztül szinte összeforrott a misztikával, korszerűvé tenni? Nem merészség-e erről a hagyományos műformáról kialakított képünket újjal helyettesíteni, melyben frissebb, élénkebb színek is vannak, s amelyből a régi sötétebb tónusok most szinte teljesen hiányoznak? És még egy már-már etikai kérdés, mely a magyar olvasóban szükségszerűen feltörl: szükség van-e Sík Sándor zsoltárfordításai után újabbra? (Az *ő Zsoltárok könyve* című fordítását 1955-ben jelentette meg a Szent István Társulat Szórényi Andor bevezetésével és jegyzeteivel.) Igaz, Sík Sándor akkori fordításait, a hatalmas vállalkozást méltatva, bizonyos fenntartással fogadta a kritika, s valóban, az 1922-ben megjelent, majdnem tízévi munkával készült *Zsoltáros könyv* — mely ugyancsak Sík Sándor fordítása volt — mintha életszerűbb, dinamikusabb lett volna egyes helyeken. A második fordításban érződött, hogy a fordító áldozatos munkával beledolgozta magát ebbe a jellegzetes műfajba, s igyekezett alázatosan követni az eredeti fordulatait. Am eközben néhol háttérbe szorította a maga költőiségét, mely az első fordításban oly remek megoldásokban tört a felszínre. Hadd

idézzek erre csak egy példát. A 37. zsoltár első négy sora így hangzott 1922-ben:

Uram, ne feddj meg haragodban engem,
Uram, ne fenyíts fölgerjedtedben,
Mert nyilaid átjárják testemet,
Kezed keményen rám nehezedett.

1955-ben ugyanez a négy sor:

Uram ne feddj meg haragodban engem,
ne fenyíts meg fölgerjedtedben,
Mert nyilaid átverték engemet,
és kezed rám nehezedett.

Az utóbbi nyilván hívebb az eredetihez. Mégsem hinném, hogy a „Mert nyilaid átjárják testemet” sor kevésbé hozná közel a zsoltárok szellemét, mint a „Mert nyilaid átverték engemet”, melynek „engemet”-je nem is cseng szépen. S ugyanígy el lehetne elmélkedni a korábbi „átjárják” és a későbbi „átverték” állítmány különbségén. Az előbbit költőibbnek, élőbbnek érzem.

Minden további eszmélkedés helyett idézzük most Farkasfalvy Dénes új fordításában ugyanezt a négy sort:

Uram, ne vess el haragodban,
ne büntess meg indulatodban.
Mert nyilaid belém hatoltak,
mert rám süjtött karod.

Egy valami rögtön szembetűnő: a legújabb fordítás tudatosan közeledik az élő beszédhez, annak jellemző kihagyásos alakzatait is kitűnően alkalmazva (az „engem” szó nyilvánvalóan beleérthető a szövegbe, ezért Sík Sándor „fölgerjedtedben”, a rím kedvéért alkalmazott, kicsit erőltetett kifejezése az egyszerűbb „indulatodban”-nal helyettesíthető). S ebből nyilvánvaló, hogy az új *Zsoltároskönyv* fordítója igenis korszerű műfajnak tartja a zsoltárokat, s fordításait elsősorban korszerűsítésük érdekében adta közre. De hadd

*Farkasfalvy Dénes: *Zsoltároskönyv* (Prugg Verlag Eisenstadt, 1975.). Kérjük olvasóinkat, hogy esetleges kérdéseikkel ne hozzánk, hanem a kiadóhoz forduljanak.

idézzük őt magát: „A zsoltarimádság valóban lelki iskola, amelyben az ember saját vágyainak, törekvéseinek és lelki hányattatásainak kifejezését találja meg. De miközben „mintegy tükörben” vizsgálja önmaga arcát (Nagy szent Gergely), egyben azt is megtudja, megsejti, mit jelent rá vonatkozólag az Isten szava, akarata és vágya. Mert ezekben az imádságokban az ember és Isten szava egybefonódik, s ezért egyszerre tanítanak önismeretre és istenismeretre.” Önismeret és istenismeret. Ezek ma is korszerű, fontos jellemzői kell hogy legyenek a keresztény magatartásnak és életvitelnek, nyilvánvaló hát, hogy a zsoltaroknak, melyekben ez a kettősség együtt jelenik meg, ugyancsak megvan a maguk szerepe és helye korunk keresztényének életében és áhítatában.

Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy Farkasfalvy Dénes előbb a Vigiliában és *Mérlegben*, majd jelen kötetébe vezetésében is részletesen szól fordítási elveiről. „Mindenekelőtt műfordítást akartunk adni — írja a többi között —, hogy a magyar zsolttár, mint vers is hason az olvasóra, egyszerre szóljon az értelemnek és a szívnek, az öszövétségi istenélményt a költői közlés minden eszközzel élményszerűen közvetítse.” Hadd tegyük hozzá: már azt sem egyszerű eldöntenie a fordítónak, versben vagy prózában fordítsa-e a zsolttárokat. Azok között ugyanis meglehetősen sok olyan van, amelyik nyilvános istentiszteleti célt szolgál. Néhányat eredetileg körmenetekben adtak elő. Másokban a harcba indulókért könyörögnek. Tehát amit ma mi összefoglalóan a „zsolttárok könyvé”-nek nevezünk, az különböző liturgikus alkalmakhoz kapcsolódó, változatos rendeltetésű és előadású szövegek gyűjteménye. A hagyomány mindenestre a verses fordítást részesíti előnyben. Nagyobb kérdés, milyen legyen a vers formája. A régi magyar fordítók különböző nyugat-európai formákkal kísérleteztek: Szcenci Molnár Albert francia dallammal, Bajza trocheusokkal. Sík Sándor nagyon helyesen ismerte fel, hogy a zsolttárnak versnek is kell lennie, meg nem is kell versnek lennie, s különösen arra kell ügyelnie a fordítónak, hogy a ritmus ne nyomja el a gondolati elemet, a rím pedig ne legyen önmagáért való ékítmény. Ezért választotta ő a modern magyar jambust, „amely a maga belső zenéjével és nagy szabadságával egyedül látszott

alkalmasnak”. S ezért használt asszonáncokat és a gondolatrítmushoz „simuló” ragrímekeket. A héber szöveg ritmusa hangsúlyos. Sík Sándornak mégis igaza van, hiszen túlságosan „megmagyarította” volna a zsolttárokat, ha magyaros verseléssel fordította volna őket. Farkasfalvy Dénes is az ő útját járja, de nagy gondot fordít olyan rejtett árnyalatok visszaadására is, mint például a sorok kiasztikus elrendezése. (Az ilyen jellegű sorpárokban az azonos jelentésű szavakat összekötve X-et kapunk. Ennek görög neve a „khi”, ebből származik az elnevezés. Egy jellegzetes példája „az ártatlant titkon leszúrja, / rejtékből tör a nyomorultra.”) Ugyancsak megkülönböztetett gonddal figyel a fordító a szóismétlésekre, melyek sokszor a gondolatrítmus hordozói. Igaz, megkötö a kezét, hogy a magyarban a sokszoros ismétlés elnehezíti a verset, ezért szerencsés leleménnyel inkább rokonértelmű szavakat szó bele a szövegbe.

De hogy mit is jelentenek az új fordítások, annak bizonyosságául válaszszuk ki talán az egyik legismertebb zsolttárt, a 89-et, és vessük egybe ismertebb tolmácsolásait. (Könnyebb összehasonlítás végett a részlet latin fordítását is megadjuk: „Domine, refugium factus es nobis a generatione in generationem. / Priusquam montes fierent, aut formaretur terra et orbis, a saeculo usque in saeculum tu es Deus” — azaz: Uram, menedékhelyünk lettél nemzedéktől nemzedékig. / Mielőtt a hegyek megszülettek s föld és világ vajúdott, és örökkön örökké te vagy a mindenható.”

Szcenci Molnár Albert fordításában:

Tebenned bízunk eleitől fogva,
Uram! Téged tartottunk hajlékunknak,
Mikor még semmi hegyek nem voltak,
Hogy még sem ég sem föld nem volt formálva,
Te voltál és te vagy, erős Isten.

Kálmán Károly tolmácsolása (Kálmán 1913-ban halt meg különösen Osszián-fordításai sikerültek):

Uram, óh fiúról fiúra
Híveid kegyes égi Ura!
Mielőtt e világ, eme föld s hegyek itten
Te öröktől örökre vagy óh Uram, Isten!

Sík Sándor első fordítása:

Uram te lettél menedékünk,
Mind nemzedéktől nemzedékig.
Mielőtt még a hegyek lettek,
Föld és világ mielőtt megszülettek,
Te vagy Mindenható, öröktől-örökgig.

1955-ben:

Uram, te lettél menedékünk,
nemzedékektől nemzedékekig.
Mielőtt még a hegyek lettek, föld és
a világ megszülettek
Isten, te vagy öröktől örökig.

Végül Farkasfalvy Dénes változata:

O Uram, támaszunk, állj mellénk,
mindenkor légy mellettünk, el ne hagyj!
Még mielőtt a hegyek lettek,
a föld s a mindenség mielőtt megszülettek,
te mindöröktől mindörökre vagy.

Szenczi Molnár Albert tolmácsolása alighanem a magyar líra egyik örök kincse marad. Kálmán Károlyét már a maga korában is bírálatok érték csengő-bongó rímei miatt, melyek elvonták a figyelmet a tartalmi kérdésekről. Sík Sándor két fordításának összehasonlítása viszont megint csak azt sugallja, hogy első fordításaiban tágabb teret kapott a költő, míg utóbb egyre több körülményre volt figyelemmel, melyek itt-ott megbénították fantáziájának szabad szárnyalását (azzal együtt persze, hogy 1955-ös kötete a magyar zsolttárfordítás-történet egyik legjelentősebb állomása volt). Farkasfalvy Dénes szabadabb, lendületesebb. A záró sor: „te mindöröktől mindörökre vagy” — valamennyi fordításnál jobb. S hogy még alaposabb betekintést nyerjünk költői műhelyébe — mert az új *Zsolttároskönyv*nek valóban a költőiség a legnagyobb érdeme —, idézzük a 91. zsolttár első szakaszát.

Sík Sándor 1955-ös fordítása:

Oly jó az Urat áldani,
nevedet, ó Fölséges, énekkal dallani:
Hirdetni reggel kegyességedet,
Éjszakánkint hűségedet.

Tízhúrú lanton, hárfaszóval,
citera mellett énekszóval.
Mert tetteid, Uram, énnekem örömem;
és kezéd műveim örvendezem.

Farkasfalvy Dénesnél:

Uram, jó neked hálát mondani,
Fenséges dalban dicsegni neved.
Szerelmedet hirdetni virradatkor,
s az éj óráiban hűségedet.
Kísérni lanttal, citerával,
a hárfa dallamával.
Mert alkotásod ujjongással tölt el,
dalolom kezéd műveit örömmel.

Az első két sort összehasonlítva mindekenélőtt azt állapíthatjuk meg: a legújabb változat szerencsésen kiküszöböli a meglehetősen régiesen csengő „dallani”-t (amihez Sík Sándor nagyon ragaszkodott, hiszen 1922-ben ugyanezzel a megoldással élt). S szerencsésnek kell tartanunk azt is, hogy a legújabb tolmácsolás a megszólítást a sor elejére téve annak érdekes kettős értelmet ad, s nem töri meg a gondolat folyamatosságát. A második egységben a „szerelem” szó az eredeti, Sík Sándor kicsit „szemérmesen” fordította kegyességné. A „virradatkor” egy árnyalattal szebb, mint a „reggel”, s ugyanezt mondhatjuk el „az éj óráiban”-ról az „éjszakánkint”-tal szemben is. A következő részletekben is megfigyelhetjük Farkasfalvy Dénes költői lendületét. Nem azt jelenti ez, hogy megoldásai mindenütt jobbak Sík Sándorénál. De az, hogy összemérhető vele, hogy költői erőben sem alacsonyabb nála, s hogy valóban modern zsolttároskönyvet adott kezünkbe, jelentős könyvvé avatja vállalkozását, mely a magyar műfordítás történetének is fontos állomása.

SÍKI GÉZA

SZÁMUNK ÍRÓI. — *Domonkos László* egyetemi tanár, a Youngstown-i Állami Egyetem professzora. Lapunknak írt tanulmányát Dr. Péter Ernő fordította angolról magyarra.

Gaucher, Guy sarutlan karmelita, az egyik legmodernebb Teréz-kutató. Vezető tagja annak a munkacsoportnak, amelyik Lisieux-i Szent Teréz műveinek és a róla szóló szövegeknek centenáriumi kritikai kiadását készítette és készíti elő részben még ma is. „Lisieux-i Teréz szenvedése” c. híres könyve az orvosi tényközlés eszközével rajzolja meg a Szent testi-lelki szenvedéseit tükröző, sokaknak még ismeretlen arcát. Jelen tanulmánya a centenárium alkalmával az Institut Catholique de Paris által rendezett konferenciabeszédek sorozatában hangzott el a párizsi Notre-Dame székesegyházban, 1973. március 13-án.

30 ÉVES A KAPISZTRÁN KÓRUS KAMARAKONCERTEK

Puccini *Messa di Gloria*-jával jubilált az idén a Kapisztrán kórus. Azzal a művel, amelyet fennállásának 15. évfordulóján (és hazánkban először) vezényelt az együttes alapító karnagya, Tamás Alajos, aki ha élne, ebben az évben lenne 60 éves.

„1945—46-ban — amint Rónay László írja az Egy nagy szándék történetében (Vigilia, 1970 szeptember) a ferences Tamás Alajosról — alkalmi egyházzenei hangversenyeken vezényelte a kórust, de mintha már ekkor valami nagyra, teljesre készülődött volna.” Szándékát, míg élt, meg is valósította. Bemutatók, új művek írása bizonyítják: csak az első tíz esztendőben csaknem 25 kantáta és oratórium, tíz zenekari mise szerepelt repertoárjukon, valamint világi művek, motetták. Felszabadulásunk után a magyar zenei életben jelentős munkát fejtettek ki.

Az egyházzeneben kifejtett tevékenységüket Puccini *Miséjének* előadásán kívül Sztravinszkij, Gounod, Kodály szakrális ihletésű művei, Liszt *Krisztusa*, Händel *Messása*, Dvorák *Stabat Mater*e és még számos kompozíció reprezentálja. Ugyanakkor a karmester-szerző saját szerzeményei (*Lacrimae Petri*, *Kánai menyegző* — vallásos népi szokások feldolgozásai — valamint a *Nándorfehérvár 1456* című oratórium, és a *Missa populii*, melyek már az egyházzenei reformot megelőzően keletkeztek) egyszerűségükkel, népi ihletésükkel a zsinati szellemet hordozták. (A *Missa Juventutis* hangszerelésben és nemzeti jellegben egyszerre hagyományos és új.)

Tamás Alajos külön érdeme, hogy gyermekkórust is alapított. Ezzel nemcsak az utánpótlást biztosította, hanem a legkisebbek lelkébe korán elpalántálta a *musica sacra*-t.

A lobogásnak, mellyel az együttest irányította, e sorok írója is tanúja volt. Egy-egy művének írása idején a hosszú töprengések, az örökös belső hajszja, a legjobb megoldás keresése a mindig előbbre lépni vágyó alkotó ember példája volt számunkra, akik gregorián-órára jártunk a Hittudományi Akadémián.

A mindenki által szeretett „Lojzi bácsi” halálával valóban úr támadt a kórus életében. Az elszálló évek azonban azt tanúsítják: emléke, lobogása továbbra is él azokban, akik mind ez ideig összetartották az együttest, amely — bízunk benne — egyre inkább ön-

magára talál s visszaidézi a régi időket, amikor karmester és kórus példaadó összhangban dolgozott az egyházzene értékeinek ápolásában.

Érdeklődéssel vártuk az Ammerlandban (Bajorország) élő hegedűművész, Zsigmondy Dénes kamarakoncertjét a Kiscelli Múzeum udvarán. A művek tolmácsolása azt bizonyította: inkább technikai felkészülésben rangos művészt halottunk, mint a zenében elmélyülőt. Lelki rokona a „Boszorkánytánc” Paganinije, aki, ha túl is jut a briliáns csillogtatáson, képtelen eljutni a zene metafizikájáig. Az irracionális számára csak annyiban érdekes, amennyiben háborzongató effektusokkal kifejezhető. Természetesen a romantika gyermekétől többet nemigen várhatunk, noha tudjuk: századunk zenéjének egyik ihlető forrása éppen a romantika volt. Zsigmondy azonban meg sem próbálta a korszerű interpretálást: hegedűjátékából hiányzott a nemes egyszerűség.

Az erkölcsi tartalom kifejezését különösen Beethoven *Kreutzer*-szonátájának előadásából hiányoltuk. Csak a rutinból fakadó könnyedséget csodáltuk, a bravúros vonókezelést. „Szabad-e megengedni, hogy akárki hipnotizálhasson egy sereg embert s azt tehesse velük, ami neki jólesik” — írja híres elbeszélésében Lev Tolsztoj, bírálva Beethoven zenéjét. Ez a téves felismerés mintha ezúttal is érvényre kapott volna. Jöllehet a nagy klasszikus mester művében szét-feszítette a hegedűjáték addigi kereteit, ezzel azonban nem kerülte meg a zenei lényegét. A mondanivaló heroikus lendülete, „a természet roppant elemi erőinek felmutatási” igénye diktálja a szédületes tempót a szonáta első és harmadik tételében. A második tétel lírai pillanataiban éreztünk meg valamit abból a „mély alatti mélyből”, amely a „terra tremuit” valóban hipnotikusnak tűnő robajából a „csendes vizek partjaira” vezet.

A legsikerültebb Dvorák gyakran játszott *G-dúr* szonátájának előadása volt. A feszültségteremtő első tétel s a negyedik szenvedélyes lírája közé ékelődő gyönyörű „*Indián canzonetta*” s a triós harmadik tétel egzotikus hangulata, az „idegen ég alatt”, az Új világban szerzett élmény (ahogyan a szimfóniában is) lelki tükröződéseinek konzseniális megszólaltatása ezúttal valóban eszköztennek tűnt. Itt a hegedű énekelt s a zongorakísérő Wehner Tibor hangról hangra követte az előadót, együtt remekelt vele.

Prokofjev Melódiák című öt darabból álló szerzeménye a neobarokk és a romantika ízeit hordozza. A finom hangulati regisztereket (álmodozó, fanyar és gúnyos) azonban Zsigmondy nem érezte, ezért a mű elszürkült. Ravel „Tzigane”-ja párja lehetne Paganini iménti művének, főként ami a virtuóz előadást illeti. A rapszodiát 1924-ben írta és Arányi Jelly magyar hegedűművésznek ajánlotta a szerző.

A műnek a magyar zenét érintő érdekessége, hogy egyszer a palotást, máskor meg a verbunkost idézi fel ritmusban, melódiában. Zsigmondy javára szolgált a hitelesen „cigányos” előadás, melynek értékeiről legutóbb Sárosi Bálint is szólott a Cigányzene című könyvében. A mű ürügyén elmondhatjuk: a régi magyar szórakoztató zenét számunkra európai rangú mesterek is megőrizték műveikben, éppen Kodály és Bartók idejében. S manapság mit is jelenthet a hitelesen „cigányos” előadómód? Zsigmondy Dénes koncertjének ez az egyik elgondolkodtató kérdése.

A fiatal orgonaművész, Zászkaliczky Tamás hangversenyén hat Bach mű, valamint Kodály teljes Orgonamiséje (Organoedia) hangzott el. (A közreműködő Csajbók Terézia Bartók Magyar népdalok II. sorozatából adott elő, Szabóky Márta zongorakiséretével.)

Zászkaliczky Bach interpretálásai nem egyértelműek. Csak a g-moll fantáziát fogta át teljes mélységében. A toccata-szerű első rész szenvedélyességét, romantikus modulációkra emlékeztető harmóniáit szépen kiegyensúlyozta a fúga szigorú szerkesztésének ritmusban jelentkező érzékeltetésével, amelynek ugyanakkor könnyedsége, feloldó ereje van. A mester egyik legszebb darabját hallottuk méltó tolmácsolásban. Koncertszerűség szempontjából nem volt kifogásolni való a C-dúr preludium és fúga megszólaltatása. Csupán a kitörő öröm hiányzott, amely a mű alaphangulata, hiszen a Sie werden aus Saba alle kommen kezdetű korálra épül. Az előadó ezúttal az egyszerűségben rejlő korszerű interpretálást összetévesztette a technikai fölényességgel, s így mintha gépzene hallottunk volna. Ezt éreztük a két korálelőjáték esetében is (Wo soll ich fliehen bin. Nun komm der Heiden Heiland) és csak a Wir glauben kemény hitvallása szólalt meg hitelesen.

A Pastorale bensőséges lírája főleg az Ariában jelentkezik, s ez könnyen

romantikus érzelmességre ad alkalmat az előadónak. Zászkaliczky Tamás a tempó fokozásával ezt elkerülte.

Kodály Orgonamiséjét teljes szépségében hallottuk: kifogástalan regisztrálással, nagy belső átéléssel. A mester Couprin, Bach, Liszt, Franck örökségét folytatva, a háború alatt írta „Csendes mise orgonára” című művét, a Mátrában, csendes miséken, harmónium mellett, ahogyan megfogalmazódtak benne sorra az egyes tételek. Eből készült a Missa brevis, az Organoedia, amelynek átfogalmazott formája 1967-ben, Kodály halála előtt jelent meg Londonban. A Kyrrie könyörgő éneke az Agnus Dei motívumaiban újra visszatér, s így az egész misének alaphangját az a fájdalmas imádság adja meg, amely az emberiség pusztulásán szinte kiszakadt a zeneszerzőből. A Gloria drámai ereje, az Ite missa est himnikus harmóniái, az Adj nekünk békét sokszoros ismétlése, valamint a többi tételen belül is érvényesülő mélységes líra, árnyalt zenei tartalom, fényesen zengett a kitűnő előadásban.

A FELÚJÍTOTT FIDELIO

Soha még zenemű olyan nehezen nem született, mint Beethoven Fidelio című operája. Érdemes belelapozni a szakirodalomba, a bécsi mester önvallomásaiba s kiderül: a hangszerek mindentudó művésze nehezen boldogult az emberi hanggal. Csak egy részlet abból a levélből, amely 1814-ben kelt. A címzett: Georg Friderich Treitschke színházi titkár, aki végleges formába öntötte a Fidelio szövegkönyvét: „Ez az operatűz a legfáradtságosabb munka a világon — panaszkodik Beethoven — majdnem mindent át kellene dolgoznom... Nem olyan ez, mint mikor az ember szabadon követheti gondolatait vagy lelkesedését... Hamarabb írnék valami egészen újat, mint most újat a régihez... Hangszeres műveimben is mindig az egészet tartom szem előtt; de itt az egész mindenütt részekre oszlik, s nekem mindenütt újra bele kell helyezkednem... Mondhatom, kedves Treitschke, hogy ez az opera megszerzi számomra a vértanúk koszorúját.” A daljátékot ekkor Beethoven már harmadszor dolgozta át a Hofoper három énekesének kérésére, akik jutalomjátékkul választották.

Kérdés kérdésre halmozódik: valóban Beethovennek a „vox humana” iránti érzéketlensége okozta ezt a keserves torturát, vagy inkább az, amit az iménti levélrészletben olvashatunk: „Nem olyan ez, mint mikor az ember szabadon követheti gondolatait”. A szimfonikus távlatokban gondolkodó zene-költő panaszkodik, a variációk ezer lehetőségét érző és felvonultató poéta, aki csak a klasszikus arányokat tartotta kötelezőnek, hogy közöttük romantikus módjára csapongjon. Szándékosan említünk arányokat és nem határokat. Mert a Fidelio, a késői zongoraszonáták és vonósnégyesek szét-feszítették a határokat: Beethovennek kevés volt a klaviatúra oktáv-beosztása, az énekhangok értéktartománya. S aki mindig többet akar, egyszerre újat teremt. Szinte jelképes, hogy Cherubini az olasz és francia műveltségű Bécsben a Fidelio első bemutatása (bukása) alkalmával megajándékozta a mestert a párizsi Conservatoire énektankönyvével. Ha a Fidelio szerzője nem is tudott az akkori követelményeknek megfelelően az éneklés művészetéről, mennyivel többet tudott annál. (Ezt csak ma mérhetjük le igazán, az avangárd idején.) Mondhatjuk ezt spontán ráérzésnek, a zse-ni lobogásának, de véletlennek vagy szeszélynek nem. Mert Beethoven, a színpadi muzikus elsősorban „homo moralis” volt, aki fennkölt témáját már nem a kor nyelvén, az akkor divatos „szabadító-darabot” nem Grétry, illetve Paer módján (olaszos melódiákkal, üde könnyedséggel) dolgozta fel. Zenéjének koloratúrája sötét, melódiái mélyzengésűek, áriái nem fülbemászóak. Minden egyes alakja valamely emberi tulajdonságot testesít meg, s fő eszméjében azt a szigorú erkölcsi következettséget, amellyel még Mozart operáiról is így vallott: ezekben szerzőjük „méltatlan anyagra pazarolta művészetét”.

Fény és sötétség csap össze a Fidelio-ban, történelmi korok időtlen fájdalma és reménysége. Vagy maga a Fajdalom s a Remény? Ha Beethovennel kapcsolatban Goethét és Schillert emlegetjük, akkor az utóbbi égre pillantó tekintetében, ahogyan benne tükröződik a földi, felfedezzük a zeneköltő világát. Mert inkább Schillerhez állt közelebb, mint a weimari költőfejedelemhez, aki Ritschel szobor-kompozícióján is a földre tekint. Beethoven a tiszta eszme költője, s (főljegyzések is tanúsítják) Goethének

aligha lehetett füle erre a zenére.

Az eszme végtelen távlatai a szimfonikus zenében nyílnak meg igazán, melyet nem köt a korlátozott emberi hang, a színpad nagyon is esendő esz-köztára. A Fidelio is megmarad a szimfóniák világában anélkül, hogy egyetlen pillanatra szem elől tévesz-tené a színpadot. Eszméje nem par-nasszien hideg, elérhetetlen magaslat, hanem áttüzesített fennköltség, amely-nek csak az emberhez van köze. Ha Rilke költészetének potenciális energiája van, akkor Beethovennek hő-energiája. Leonora valóban: Fidelio, Pizarro: a Gonoszság. A kultúrtörté-net úgy tartja számon, hogy a néme-tek a zenét és a gondolkodást adták az emberiségnek. Beethoven operája a kettőt együtt tartalmazza: zenébe foglalt filozófiát. A tiszta ideát, ahogyan az megjelenik a földön s óriási árnyékot vet. Nem fénye jelzi a jelen-létét, hanem az árnyéka: Pizarro s a rabok sokasága. Őket azonban már látható fény emeli egyre magasabbra, ahogyan a lépcsőkön vonulnak, ajku-kon a szabadság énekével, mint a szo-láris kultusz résztvevői. A rabok só-haja testvére a finálé himnuszának, annak a különös „istentiszteletnek”, amely a IX. szimfóniában az Öröm, a Pastorale-ban a Béke, s itt a Hűség tiszta-szép megfogalmazása: „Wer ein holdes Weib errungen...” (Ki egy tiszta lelkű nőben élte hű párjára lett...)

Most, hogy az Erkel Színházban fel-újították a Fideliot, nemcsak annak a világvéleménynek tett eleget a magyar operajátszás, hogy klasszikus dalművek mindig legyenek repertoá-ron, hanem érzékenyen reagáltak a mai kultúrember igényére is. Manap-ság a bonyolult kérdések útvesztőiben az eszme megjelenítése (felidézése, amely már szinte felfedezésnek szá-mít) világos felelet lehet.

A felújított dalmű méltó volt a beethoveni elképzeléshez. A két fel-vonás (egy-egy képpel), a második kö-zepén — mintegy külön drámaként — a III. Leonóra nyitánnyal, az eddigi hagyományokat folytatta. Ami újdon-ság: a fiatal szereplők, a rendezés „müncheni követése”, a tehetséges Medveczky Ádám karmesteri remeklé-se. Alighanem az utóbbi évek egyik legszínvonalasabb operaelőadását lát-hattuk.

Az első felvonás friss, lendületes in-dítása a mindvégig kitűnően éneklő,

játszó Csengery Adrienne (Marcellina) érdeme. Messze elkerülte a szubrett felszínes pajkosságát, hazug vidámságát. (A jőnevű sopránénekest egy évre a müncheni opera szerződtette, ahol ugyanazt a szerepet James King és Dietrich Fischer Diskau társaságában éneklte.) Leonórát Szőnyi Olga énekelte pátosz nélkül. Hangjának keménysége, karaktert formáló ereje, elmélyült szereptudása nem a herosz emberfeletti magaslataiba emelt, hanem a tiszta eszme földi terein vezetett, a lélek gyötrelmes útján a Jóság forrásaihoz. Berczelly István európai rangú művész. Ahogyan helytartóként belépett a színpadra, egy szempillantás alatt drámái kontrasztot teremtet. Bosszú-ártája kimagasló teljesítmény volt, egyénisége, hangja maga a beethoveni erő. Fernandót Kovács Kolos énekelte, imponáló könnyedséggel, bársonyos orgánnummal. Vadas

Kiss László (Florestan) mély átélésről, rutinról tett bizonyosságot. (Kár, hogy a börtön-áriába néhány érdes hang is becsúszott.) Polgár László (Rocco) egyenletes, szép hangformálása, a főiskolás Leblanc Győző lendülete is dicséretet érdemel. Ami kifogásolni való: a hadsereg komikus bevonulása (csupa apró termetű ember!) és a fúvósok változatlanul gyenge játéka. Békés András díszlete a zene karakterét emelte ki, Márk Tivadar jelmezei alapos kor- és stíluszismeretre vallottak. Külön kiemelhető a napóleoni egyenruhás katonák beállítására az utolsó jelenetbe, amely finom visszautalás a francia forradalom idején élt író, Bouilly Leonóra-szövegére, vagy inkább a Fidelio bemutatójának évére (1805), amikor Bécsset megszállták Napóleon csapatai.

TÓTH SÁNDOR

AZ ÚJ EGY RÉGI TEMPLOMBAN

Mit lehet a szakrális művészet megújulásától remélni? Megszoktuk, hogy többszáz éves templomaink átmennek a pusztulás, megújítás, kibővítés, felújítás mindennemű fázisán. Időnként idegen kultikus célok szolgálatába is kerülhetnek, ahogy ezt a székesfehérvári Szent Anna-kápolna falán is tanúsítja a bájos török életfácska freskótöredéke, egyes templomok pedig magukon viselik a katolikus-protestáns csere jegyeit. Ha napjainkban épül fel egy templom, látásunknak, áhítatunknak hozzá kell edződnie az új szentélyek tömör blokkjaihoz, merész-modern puritánságához. Tudjuk már, hogy ráléptünk arra az útra, melyen vissza kell találnunk a régi keresztények igazságához, mai mértékkel.

Bármilyen régi volt a templom, — román kori falai ott omladoznak szét a föld mélyén, gótikus szárbaszökkenését ma is kikövetkeztethetjük, felszívódik a nedvesség is a sokszáz évvel ezelőtt lerakott kövek lyukacsos matériájában, — s bárhogy szépítették ki a rutinos kismesterek a barokk korban, íme, eljött az idő, amikor meg kell válnia tetszétős díszetől, vállalnia a kor „vakmerő”(!) újításait, kivetkőznie a megszokottságból.

Az egyik pestkörnyéki templomba nagyarányú változásokra léptünk be.

Két lélegzetelállító, olajos fényű pannó, jobbról-balról a szentély ívétől, szinte elálta látásunkat. Megtörte a kellemesen átfestett falak barokkosan átkaroló mozdulatát, mellyel gyöngéden magukhoz ölelték volna a főhajót, ha nem építették volna bele, éppen ebbe az alig észrevehető hónalj-ívbe. „Pünkösöd” — hirdette az egyik, a hófehér ruskicai márványambó fölött, „Utolsó vacsora” — olvastuk a tabernákulum fölötti felírását. A fénylő vérvörös, narancs- és citromsárga kerámiakockákon, melyek közé keményen élődtek a fehérek, kirajzolódtak a motívumok, azaz szimbólumok. Az „Utolsó vacsora” terített asztal látható (két jókora amforával az asztal végén), keménytojás-szeletekkel. A „jelenlevők” egyetlen vonallal jelzett törpengék, mágneses tűként veszik körül az asztalt. A „Pünkösödön” — melynek szentirási szövege így szól: „... megjelentek előttük kettős tüzes nyelvek és üle mindenikre azok közül” (ApCsel, 2,3) — narancssárga gázlángok pislákolnak a kerek fehér pillulákon, egy közülük kék: Mária. S mindenütt a csorgó, olajos vérvörös, mely vakítóan hasítja fel a tompasárgára és diszkrét mályvaszínre festett barokkos falakat.

A rendbehozataikor (1969) kibontották a szentély ablakait, összesen kettőt, melyeknek finom gótikus kőkerete ismerős mesterek munkájára utal.

Új üvegablakokat helyeztek be (1972): jobbfelől a „Tisztaságos Anya”, közepén a „Megváltónk Anyja” kompozíciókat (ismét felirattal). A szimmetria kedveért, harmadiknak ismét kerámiát: az „Egyház hajóját”, mereven kihúzott, óriás vitorlával, mely fenyegetően nagyobb, mint a mellette levő ablak Máriaja és Krisztusa. Ez a csempe-kompozíció nemcsak megkeményítette, kifeszítette ismét a boltozat felé induló falakat, hanem útját állja annak a követelménynek is: ne tegyük tönkre „arányossággal” a fal szabad menetét, képzeletbeli, kétirányú terjeszkedését, ne merevítsük meg szimmetriával bizonyos egyensúlytalanság jótékonyan felkínálkozó játékát... Végül történelmileg: a templom minden bizonnyal vártemplom helyén épült 1270 körül, e korban észak felől nem törték át a templomfalat ablakkal. A soha meg nem levő ablaknak a helyét foglalta el tehát az odatolakodó, harsogó kompozíció.

A főhajó északi és déli falán kerámia-astációk, gondosan kikalkulált, szimbolizálni óhajtó színekkel, melyek ezúttal bonyolult árnyalatokban csatlakoznak az előző látványhoz. Az alakok, főleg Krisztus alakja, nemcsak leegyszerűsítettek, hanem inkább vékonyan kemények, élettelenek, Krisztus pietisztikusan elaggott. A stációk nincsenek semmiféle összhangban a panórákkal, — furcsa mód éppen az „alaposan tanulmányozott” színkeverés miatt. De mindannyian hozzájárulnak ahhoz, hogy sematikus kaptafára húzzák fel a mondanivalót, felmentsenek az átérzés mélységétől. A szimbólumokon nem izzik át semmiféle „spirituális” tartalom, az absztrakciók nem a spiritualizmus, hanem az élettelen puritanizmus felé tartanak.

A szakrális művészetben eddig jól megtúrták egymást a legkülönbözőbb alkotások, s nem bontották meg az egységet, a tér egységét, mely elsőrendűen fontos. A templom nem azért szép, mert „Isten háza” — hiszen ezért nem is lehetne eléggé szép... A temp-

lom hitünk otthona: mindannyiunknak más és más erősségű, más és más halmozott állapotú hitée. Díszítése ma első sorban az értelemhez szól, logikus kíván lenni, utaló jellegű. De milyen vallásosságot követeljünk, várjunk el a tömegektől, amelyek nem mindenkor a kiváltságosak kultúrájával vagy edzett látásával élnek bele magukat a kétesen értelmezhető vagy gyatra kivitelező szimbólumokba? (Bizonyíték rá jelen esetben mindenütt az oktató felirat, még az üvegablakok alatt is, a falon!) Mit várjunk a zseni fiatalságtól, pajzán gyerekektől, akikkel nehéz elfogadtatni Krisztus testét szendvics formájában? Nem ürrülnek-e ki a tudatban s az emlékekben később még könnyebben ezek a majdnem karikatúra-képek, melyeknek főbúne nem a koncepcióban, az „ikonográfiában” hanem a mű szűkösségében, technológiai oda-nem-illőségében rejlik. A „tudományosan kikalkulált színfelépítéssel” áttörték a templom egységét: a színek és a kompozíciók elhelyezése túlkibálja a teret, megtépdési az entériőr finom egységét, eltűnedező középkori hangulatát, belesüvölt harmóniájába.

„A festészet számomra állandó és türelmes haladás valamiféle kiürülés felé, azzal az abszolút hittel, hogy az út végén ott van a csoda”, jegyezte meg Manessier, a kölni, a Les Bréseux-i, a bázeli üvegablakok tervezője, aki semmi, de semmi „rendbontót” nem vitt bele ezekbe a kényes terekbe. Vallomása egyképp vonatkozhat áhítatunkra is: ha belépünk egy templomba s elmélyedünk gondolatainkban, a végén: ott van a csoda... Legerőteljesebben Thomas Zacharias tervező formálta meg ítéletét, ezelőtt tizenöt évvel, a szakrális művészet legújabbkori fellendülése kezdetén: „A modern templomok kialakítása nem a tetszőtlenség, hanem a keresztényi fennmaradás egyik életfontosságú problémája” (Münchener Klerusblatt, 1960 november).

BOZÓKY MÁRIA

Idővel

*Idővel megjön az a nyár,
mint a pályán a villamos,
amely a nedves ég alatt
tücsköt-bogarát visszahoz.*

*Idővel nem kell az a nyár,
se a gyerekkor, se a fény,
csak állsz a mozdulatlan ég
alatt sajátmagad helyén.*

GYURKOVICS TIBOR

RÉTI JÓZSEF EMLÉKE LEMEZEN

Szinte hihetetlen, hogy az a csodálatos lemez, mely Réti József Mozart szerepeiből ad izeltöt, a művész utolsó üzenete (SLPX 11679). (S milyen kevesekhez juthatott el! Megjelenése óta is egyike a legkeresettebb s a csak itt-ott, nagynéha felbukkanó lemezeknek.) Két éve halt meg, 48 éves korában, művészi kvalitásainak teljében, a nagy beérkezés küszöbén. Európa-szerete úgy emlegették, mint az egyik legnagyobb oratórium-énekest, de Mozart és Rossini szerepeivel is elismerést keltett mindenütt. Csak itthon kellett egy kicsit hosszú ideig várnia. Ő volt az a művész, akit a kritika rögtön érdeme szerint méltányolt, az Operaház azonban kevésbé. Termete miatt talán? Igaz, ami igaz, nem volt „hőstenori alkát”. De amikor megjelent a színpadon, minden gesztusának, minden hangjának atmoszférája volt. Neki a Così fan tutte-ban elhittük, hogy hódító lovag, s hogy Ory lenyűgöző grófja. Utóbbi szerepében élete egyik legremekebb alakítását nyújtotta Melis György oldalán. Kettejük komédiázása és Gardelli pezsgő zenei értelmezése tartotta színen ezt a különben nem kiemelkedő Rossini-operát. A Se-villai borbélyban megint csak a komédia nagymesterének bizonyult.

Ezekben az években már a közönség egyik kedvence, de még mindig beteljesületlen vágyairól, szerepálmairól nyilatkozott. Aztán végre ráosztották Dávidot a Nürnbergi mesterdalnokokban, s ebben a szerepében a magyar operaszínpad egyik remeklését formálta meg. Mert minden alakról megvolt a maga legsajátosabb elképzelése. Minden szerepből ki tudta hozni azt a drámai vagy vígjátéki teljességet, amiről nemcsak a zeneköltő, hanem a szövegíró is álmodott.

Akik nem látnak a kulisszák mögé, elképedve és megdöbbenéssel fogadták a hírt, hogy felbontotta szerződését, mely az Állami Operaházhoz fűzte. (Azóta módunkban volt az ilyesmit is megszokni. Erejük teljében lévő világnagyságoknak kell nyugállományba vonulniuk: külföldi meghívásoknak ifjú frissességgel tesznek eleget, miközben itthon „kiöregedtek”.) A Zeneművészeti Főiskola Énektanszakának tanára maradt, s volt mit tanítania! Mert úgy, olyan értelmesen egyetlen magyar énekes nem tudott szöveget mondani, mint ő. S olyan

kristálytisztá világozással is kevesen építették fel szerepeiket, mint Réti József.

Igazi területe a dal- és az oratórium-éneklés maradt, s ez utóbbi hálálta meg igazán a sok belé fektetett munkát és alázatos lemondást: Réti József elsősorban oratórium-szerepeivel emelkedett európai hírű énekesé. Ő volt az evangélista. Döbbenetes és felejthetetlen volt minden frázisa, minden hangja Bach János és Máté passiójában. (Milyen kivételes öröme lehetne a magyar hang-lemez barátainak, ha akadna valahol egy hangszalag, mely megörökítette őt a Máté passió evangélistájaként, s ez megjelenne lemezen! Méltó elégtétel lehetne a hibás kivitelezésű János passióért.) Amikor ő ezt énekelte: „Erre Jézus ismét hangosan fölkiáltott és kilehelte lelkét”, az Erkel Színházon valóban végigsöpört a dráma szele, s a szemekből olykor bizony kicsordult a könny.

Szinte vég nélkül lehetne sorolni ragyogó oratórium-émlékeinket, melyek mind az ő nevéhez is fűződnek. Nemzedékek vihették magukkal életre szóló üzenetül az ő hangján, hogy „csak tiszta forrásból...” Vele és általa tanultuk meg igazán szeretni Bach kantátáit. A Händel-oratóriumoknak bámulatos erejű, szuggesztív tenoristája volt. S Bach Magnificatjában évről évre fellépett annak a szólista-négyesnek egyik tagjaként, melyről úgy fog majd megemlékezni a magyar zenetörténetírás, mint a harmincas évekbeli nagy együttes méltó utódjáról.

Mégsem érdemes tovább emlékezni szerepeire, felejthetetlen tolmácsolásaira, mert egyre fájóbb lesz az űr, amit maga után hagyott, s egyre nyilvánvalóbbá, milyen pótolhatatlan veszteség érte zenei életünket az ő kiválásával. Valóban igazán nagy művész volt, és felejthetetlen, derűs egyéniség. Ez a lemez, ez a siron túli csodálatos üzenet is a költő szavát igazolja:

De bármily szomorú, talán mégsem reménytelen.

Valami, talán, mégis megmarad: a Teljesítmény névtelen érdeme. A kútféjből itatót fedi a téli föld már; de él s nem tűr jeget a Tiszta Forrás.

Non omnes moriamur.

(Rónay György: Gyászének Réti József halálára)

R. L.

KASSÁK, CZÓBEL ÉS MÁSOK

Iványi Katalin — akinek festményeiből, kollázsából és színes grafikáiból a *Helikon Galériában* nyíltot nemrégiben kamara-kiállítás — művészeti alapismereteit a Dési Huber-szabadiskolában szerezte meg; itt Gráber Margit, Tamás Ervin és Fenyő A. Endre voltak a tanárai. A művész tizenöt évvel ezelőtt lépett első ízben a nyilvánosság elé („Képzőművésznők Nemzetközi Kiállítása”, Budapest, 1960), 1971-ben önálló tárlata volt a Fényes Adolf-teremben, majd Párizsban járt tanulmányúton.

Érzelmekben és hangulatokban gazdag, színbellelleg nagyon kultúrált, a *nonfiguratív és az ábrázoló festészet határmezsgyéjén járó munkáiról* azt szokták a kritikusok megállapítani, hogy azok a szentendrei iskola egyik vezető mesterének: Bálint Endrénének világához állanak közel. Maga a művész is képeinek címadásával („Groteszk szerená”, „Komor angyalok”, „Ligetben” stb.) nagyban hozzájárul ahhoz, hogy munkásságát Bálint Endrénéhez kötik; valójában azonban a Bálint-inspiráció nem oly erős, mint ahogyan emlegetni szokták. Iványi Katalin álmódú és poétikus alkatú, rokonszenves és kvalitásos művész, aki festőnőink legjavához (Vaszko Erzsébet, Vajda Júlia, Anna Margit, Szántó Piroška, Ország Lili, Berki Viola stb.) tartozik. Néhány munkája — így elsősorban az „Ünnep” (amelyen a sötét alaplóból világos, élénk színtoltok szikráznak fel), a „Régvolt hölgyek”, „A varázsló”, a „Régi vásárnapok” és az „Utazás Szindbád körül” (ez utóbbi pasztellkép, az előbbieket olajfestmények) — a kortársi magyar piktúra nemes hangú darabjai. A tárlatot *Ury Endréné* művészettörténész rendezte meg, gondosan, hozzáértően.

Biai-Föglein István festő (1905—1974) születésének hetvenedik évfordulója alkalmából — a művész mintegy hatvan-hetven festményéből — júniusban emlékkiállítást rendezett a *Nemzeti Galéria*. Biai-Föglein — aki a budapesti Képzőművészeti Főiskolán (Vaszary János és Csók István tanítványaként) végezte tanulmányait a 20-as években — az impresszionizmusnak és a posztimpresszionizmus dekoratív ágának szellemében festette munkáit, amelyeknek legtöbbje tájkép, csendélet, enteriőr és jelnyomat ábrázoló cirkuszi jelenet. Sajnos, a festő (aki egyéb-

ként igen művelt, világot járt, a művészettörténetben is rendkívül tájékozott ember volt) nem tudott ellenállni a műkereskedelem és a publikum kisigényű rétegei részéről megnyilvánuló érdeklődésnek, így azután munkái (főleg kései festményei) egyre hígabbá, egyre konvencionálisabbá váltak („Vihar előtt”, „Árnyékos út”, „Kisoroszi részlet”). Biai-Föglein — annyi társával együtt — egy napon elkezdett a „piac” számára dolgozni, s ezen az úton nincs megállás...

Matisse 1945-ben nyilatkozatot adott Léon Degand francia újságírónak; ebben ezt olvassuk: „Sok festő — tragikus hibát véve — így gondolkodik: »Egy darabig engedményeket teszek a közönségnek, és ha majd már elég pénzt kerestem, attól kezdve magamnak fogok dolgozni«. Ettől a pillanattól fogva el vannak veszve... Úgy viselkednek, mint azok a nők, akik elhatározzák, hogy addig róják az utcát, amíg összegyűjtenek egy bizonyos összeget, és azután férjhez mennek... Az erkölcs olyan, mint a gyufa, — csak egyszer használható, — mondja Marcel Pagnol a Marius-ban. Ugyanez áll a festőkre...”

Így Biai-Fögleinre is, aki kétségtelenül tehetséges ember volt, jól indult („Játékvilág”, 1931), de azután a tehetőségét aprópénzre váltotta. A tárlat anyagából mindössze egy-két mű emelkedik ki, így „A művész felesége kutyával”, a „Szinétár Miklós arcképe”, az artisztikus, színben igen finom „Komód virággal” és a „Kalácsok és festőállvány” című szépen komponált munka. Ismerjük Biai-Föglein néhány figyelemre méltó aktfestményét is; a hevenyészetten megrendezett Galériabeli emlékkiállítás azonban egyetlen-egyet sem mutatott be ezekből.

A *Győri Xántus János Múzeum Kassák Lajos-emlékkiállítása* (június—július) a magyar avantgarde atyamesterének — a *győri* vagongyár egykori lakatosának — képzőművészeti tevékenységéről adott áttekintést. (Lényegében a győri kiállítás anyagát mutatták be augusztus 15 és szeptember 15 között az esztergomi Vármúzeumban.) Az ún. „Napoleon-ház”-ban több mint száz Kassák-mű: olaj- és pasztellfestmények, akravellek, kollázsok, rajzok és linóleummetsetek függöttek a falakon, — azt dokumentálva, hogy a magyar képzőművészetben Kassák volt a konstruktivizmus legfőbb úttörője, s hogy e *képarchitektúrák* nem margi-

nális jelentőségű melléktermékei a mester írói és költői munkásságának, hanem időtálló műalkotások, a geometrikus absztrakt művészek: Mondrian, Van Doesburg, Frantisek Kupka, Malevics, Sonja Delaunay-Terk, Auguste Herbin kompozícióinak testvérei.

Kassák — 1920 körüli — bécsi képzőművészeti munkásságát sajnos éppen csak jelzi egy-két mű, — annál gazdagabban van viszont képviselve a mester 60-as évekbeli piktúrája. Szépen írja e kompozíciókról Körner Éva: „Derűs, nagy lélegzetű képek ezek, egy kiteljesedett élet érett gyümölcsei... Utolsó éveinek munkái a dolgok végső összefüggéseit kutató ember hatalmas érzelmi és szellemi távlatának vetületei.”

A Kassák-műveken kívül a mester barátainak, küzdőtársainak és tanítványainak (Czöbel, Barcsay, Vasarely, Schöffler Miklós, Korniss Dezső, Bálint Endre, Gyarmathy Tihámér, Fajó János stb.) egy-egy — Kassák romolhatatlan életműve és keménykötésű emberi lénye előtt tisztelgő — munkáját is bemutatta a győri kiállítás, amelynek létrejöttéért a műtárgyakat késztesen odakölszónozó *Kassák Lajosné* és a tárlatot megrendező *Salamon Nándor* művészettörténészt illeti meg az elismerés.

A *Miskolci Galéria* — néhány év óta — rendszeresen megrendezi a „Rajzok” című tárlatot. Ezekon a kiállításokon az észak-magyarországi grafikusoknál kívül az ország egyéb részeiben élő művészek legjobbjai is részt szoktak venni, mint meghívott vendégek. A miskolci kezdeményezés, amely a rajzművészet sarkalatos jelentőségére hívja fel a figyelmet, példamutató; e rajzkiállítások rendezői tudatában vannak Michelangelo szavai igazságának: „A rajz, amelyet másképpen a vázlat művészetének is neveznek, lényege a festészetnek, a szobrászatnak és az építészetnek... Aki oly sokra vitte, hogy a rajznak mestere lett, arról elmondhatjuk, hogy drága kincs jutott a birtokába.”

A „Rajzok 1975” című tárlattal Munkácsy Mihály (1844—1900) halálának 75-ik évfordulójára emlékeztek a rendezők és a kiállítók. A magas színvonalú kiállítás anyagából főleg *Mazsaroff Miklós* „Mediterrán táj” című konstruktív szellemű tusrája, *Radics István* „Lábmosás” című friss, eleven tanulmánya, a Kossuth-díjas *Reich*

Károly „Fekvő akt” című — a női test szépségét és ifjúságát ünneplő — könnyed futamú ceruzarajza és a Sajószentpéteren élő *Demeter István* „Arc” című — drámai erejű — grafikai lapja emelkedett ki.

Az 1895-ben született, nyolcvan esztendősen *Nyergesi János* festő- és grafikusművész jubiláris gyűjteményes kiállítását az *esztergomi Balassa Bálint Múzeum* rendezte meg júniusban. A „tizenéves” *Nyergesi* 1910 körül modellje volt *Nyergesújfalun* *Kernstok*-nak (és *Czöbel Bélának*), majd *Kernstok* — tehetséget látva benne — a szegény családból származó fiatalembert beíratatta az *Iparművészeti Iskolába*.

Nyergesi János 1923 óta állít ki. A két világháború között tagja volt az *akadémikus-naturalista hivatalos művészettel szembenálló KÜT*-nak („Képzőművészek Új Társasága”); művei *Bálint Aladárnak* (a *Nyugat* és a *Népszava* képzőművészeti kritikusanak), *Kállai Ernőnek*, *Rabinovszky Máriusz*-nak és *Móricz Zsigmond*-nak elismerését is kiváltották.

Nyergesi munkáinak legtöbbje akvarell és színes rajz. Túlnyomórészt dunántúli tájakat, falusi utcákat, munkálkodó, megpihenő vagy tereferelő paraszt- és munkásembereket ábrázol, leggyakrabban azonban önmaga arcvonásait; önportréinak száma több száz (!). *Nyergesi* élesen figyelő pillantással, gyors, lendületes ecsetvonásokkal, nagyfokú tömörítő-sommázó képességgel, a kicsinyes részletezés, az aprólékos pepecselés kátyúit messzire elkerülve alkotja (pontosabban: rögtönzi) vízfestményeit és grafikáit. Művészi módszerének alapja a spontaneitás, az improvizáció. Nem széles skálájú művész, életműve azonban imponálóan egységes és következetes. Mai művészetünkben talán ő az egyetlen, aki megható hűséggel őrzi tanítómestereinek, a század eleji modern magyar festőknek, a „*Nyolcak*”-nak (*Kernstok*, *Márffy Ödön* stb.) szellemét.

Ez év nyarán *Szentendrén* megnyílt a kilencvenkét éves *Kossuth-díjas* mester, *Czöbel Béla* festményeinek állandó gyűjteménye: a *Czöbel-múzeum*. *Czöbel* az első magyar festő, aki megérte, hogy művei még életében külön múzeumot kapjanak... A művészt bőségesen megillette ez a megbecsülés, hiszen hét évtizedet felölölő pályája folyamán olyan remekművekkel gazdagította a magyar kultúrát, mint a

„Kislány ágy előtt” (1905), a „Fiú labdával” (1916), a „Párizsi utca” (1926), a „Múzsa” (1930), a „Madonna” (1937), a „Hátakt” (1941), a „Szentendrei Vénusz” (1968), az „Erdélyi blúzos leány” (1973) vagy az egészen újkeletű „Önarckép” (1975), amelyen még éppen csak hogy megszáradt a festék.

Czöbel korai — 1905-ben, a párizsi Salon d'Automne-ban, a „Fauves”-teremben kiállított munkáiról joggal írta a nemrégiben elhunyt művészettörténész, Pataky Dénes: „Ekkor Czöbel Bélával ismét ott állott a magyar művészet, ahol 1870 körül Szinyei Merse Pállal és az 1890-es években Rippl-Rónaival: az élvonalban, Európa vezető művésze, a francia mellett...”

A magyar festészetben — sajnos — gyakoriak a nagyszerű indulás utáni megtorpanások, az elszürkült, megrekedt, torzóban maradt életművek. Czöbel a ritka kivételek egyike. Festésmódja, komponálása, koloritja változott-módosult ugyan az évek-évtizedek előrehaladtával (fiatalkorában a szenvedélyes, robbanó erejű szíkontrasztok, élete delelőjén a mély, borongós, fátýolos színek, újabban a derűs, lágy, világos színharmóniak uralkodnak képein), de piktúrájának érzékletessége, hőfoka, magas kvalitása, sejtelmessége, költőisége sosem fogyatkozott meg, s művészeete mindig független maradt kortársainak (s barátainak): Modiglianinak, Picassónak, Marcel Gromaire-

nek, a „Die Brücke”-csoport német expresszionista festőinek (Heckel, Kirchner, Schmidt-Rottluff) stílusától.

A Czöbel-múzeum előterében elhelyezett felirat szövegénél tömörebben, találébban nehéz lenne összefoglalni a czöbéli művészet lényegét: „Czöbel Béla — a Párizsi Iskola legkiválóbb magyarországi képviselője — a legnagyobb világégek közepette is meglelte a lehetőséget az élet szépségeinek a festészet nyelvén való kifejezésére. Az embert és az ember környezetét varázsos színfoltokkal, érzékeny ecsetvonásokkal meglevenítő művészeete hasonlatos a természethez, amely folytonosan újjászületik és az ifjúsághoz, amely teli van derűvel, felszabadultsággal, életörömmel.”

A szentendrei Czöbel-képtár anyagát Mucsi András művészettörténész válogatta össze és csoportosította; a képes katalógus előszavát Kratochwill Mimi írta; a múzeum itáliai hangulatú kis udvarán Varga Imre szobrász bronzba öntött, rendkívül karakteres Czöbel-büszjtjét helyezték el; többen (André Dunoyer de Segonzac francia festő, Anette Massiani stb.) fontos Czöbel-kompozíciókat ajándékoztak az új gyűjteménynek... Köszönet jár mindazoknak (nem utolsósorban Kathy Imre tervezőépítésznek), akik közreműködtek Magyarország egyik kívül-belül legszebb múzeumának létrejöttében.

D. I.

AZ „ÁRVA BETHLEN KATA” A BUDAVÁRI KIRÁLYPINCÉBEN

Kocsis István romániai író, közelebb-ről erdélyi. Erdély pedig a balladák, tragédiák, véres drámák földje. A föld most visszatérni vérvetését: Kós Károly, Nagy István után sorba jönnek új ottani drámaírók, Sütő András, Páskándi és most Kocsis István, hogy a könnyedebb mai életet tükröző Méhesről, Bálint Tiborról ne is beszéljünk. A romániai hét magyar színpadon egyre jobban érvényesül az önellátás szelleme s erre a román nyelvű drámaírás följejlődése is biztató példa. S biztató példa nekünk is.

Már Németh László minden magyar ütközéspontot kifigyelő szeme rávillant Bethlen Kata alakjára. 1939-ben írta meg róla szóló drámáját, drámaírói pályafutása kezdetén. Nem szabadult még ekkor eléggé a színpadainkon si-

keres (Herczeg Ferenc-i), nagy hőseink életéből csak egy kúpszeletet kihasító színpadi ökonómia varázslatától. Arva Bethlen Kata megpróbáltatásos életének is csak egy szeletét, a Haller Lászlóval kötött első házasság drámáját írta meg. Bethlen Kata anyja, Borbára katolikus férjhez ment férjhez, a házasság sikerült és Borbára asszony így biztatja leendő vejét, a katolikus Haller László grófot: „A te hajlandóságod őt a maga gyengeségire emlékezteti. Ha könyörgésednek enged, gyanús lesz, hogy a maga gyengesége, ami vallásban megtántorította. Az ilyen magukra gyanús természetekre kötelességül kell rájuk mérni, amit szívük rejtékében mint gyönyörűséget remélnek.” Mire László megörlülve: „Ez a nénem-asszony gondolatja. S vallásunk kétfélesége?” Borbára: „Kevélykedés mind. Az ő kevély fiatalága a vallásban akar dölyfösködni. Az anyjának jó volt

egy katolikus ember. Ő különb. Ha megneveled, hasznodra lesz az ő nagy magáratartása." László: „Asszonyom anyám pártfogásba veszi hát az én gyűrűmet?” Borbára: „És ha lánc volna, avval is odakötöm szerencséhez.”

Kata kezén valóban lánc lett ez a gyűrűváltás. Rövid házaselet után már így tör ki belőle féktelen természete, ura békítő szavára: „En pedig arra kérem az Ő Irgalmasságát, hogy esztendő ilyenkorra legyünk elválva egymástól: vigyen el az Isten vagy engemet, vagy kegyelmedet...” László: „Kata, megátkoztál.” Kata: „Meg — mind a kettőnket.”

S Haller László rövidre rá pestisben meghal. Idáig tart csak Németh László Kocsiséhoz mérten csonkának tetsző drámája. Mert Kata még hosszú évtizedeket él meg. Újra férjhez megy egy hitebbeli Telekihez s eleinte örül az új rokonságnak, de férje korai halála után rácsap a Teleki rokonság, ki akarja forgatni vagyonából. Hallertől származó gyermekeit elveszik tőle, a Telekitől származók sorra elhalnak, csak acsarkodó, vagyonéhes rokonok maradnak. Kata a sok mérhetetlen gyász után a filantropiába menekül. Előbb Bethlen rokonfiút vesz a szárnyai alá, hogy taníttassa s legyen, aki orációt mond fölötte a saját hite szerint. De ez a szépreményű gyermek is elhal. S akkor még a Bod Péter anyátlanul maradt áróját is elüzi magától, mert úgy érzi, átok van a házában, a saját átka leng fölötte kiengecszelhetetlenül. Vagy pedig az Úr így akarja megpróbálni őt predestinációs hitében.

Kocsis István Németh Lászlón túlhaladva ezt az egész életsorsot másfél óras monodrámába önti-forrasztja, mint Bethlen Kata önvallomását, egészen addig a pontig, amíg fél évszázadon is túlmenő élete végén már csak a keserű diadal marad számára, hogy rokon-ellenségei öröme nem halt meg, kikelt halálos ágyából is, és talán mégis tartogatja valamire a Gondviselés.

Kocsis István drámáirólí érzékét dicsérsi, hogy egy darabból faragott monodrámába sűrítette ezt a végletekben csapongó életet. (Írása a „Forrás” című kitűnő kecskeméti folyóirat hasábjain is megjelent a szeptemberi számban.) Németh László Bethlen Katáját nem láthattuk hazai magyar színpadon. Most talán erre a kissé epizodikus Németh-darabra is sor kerül színpadjainkon a testvérdarab nagy sikere folytán.

Kocsis István Bethlen Katája ugyan is ugyanolyan szívetcirgató meglepetése a magyar színpadnak, mint Paskándi „Vendégség”-e, vagy Sütő András Kleist adaptációja, az „Egy lócsiszár húsvétvasárnapja” volt. S már bemutatásra vár Pesten Sütő újabb darabja a Servét Mihályt elégetni kényszerült Kálvin drámája, amelyben a toleranciát eleinte hévvel hirdető Kálvin végül is odajut, ahol az általa ostromolt inkvizíció. A történelem vas-törvényei súlyosítják ezeket az erdélyi darabokat, de a boncolgatásnál kiderül, hogy tévedéseikben is jóhiszemű ellenfelek állottak egymással szemben. Bethlen Kata is beleszeret rövid házassága folyamán a katolikus Haller Lászlóba, s pestises lábában tenyerével hűsítgeti a halálba menő homlokát. Az emberi küzd itt a korszülte torz ideákkal. A múltak ebbéli rémképeit okulással szemlélheti a néző s a csatabárd elásása nemcsak jelképes, hanem katartikus.

Hogy Kocsis a monodrámá formáját választotta, annak van egy művészi és egy gyakorlati oldala is. A művészi az, hogy nem akart ötfelvonásos, végét nem érő múlt századi drámát szerkeszteni, mint ahogyan Németh László is visszariadt ettől s inkább trilógiát tervezett. A gyakorlati az, hogy a romániai szórvány magyarság kisebb településein is igénylik a magyar nyelvű és ihletű színjátást. S egyszál színészno néhány úszkös, tüzegette gerenda alatt elmondhatja Bethlen Kata majdnem balladás élethistóriáját a legkisebb faluban is, ahogy el is mondják sokan. A katarzis Zetelakán vagy Farkaslakán mégis ugyanaz. Csak éppen színészno legyen a talpán, aki előidézi.

A budapesti, azaz egyelőre budai előadás rendezője szerencsés kézzel keltette fel Ronyecz Mária ambícióját. Egy egész hónapon át s aztán még ki tudja hányszor egyes-egyedül a színpadon lenni és lefolytatni egy szenvedély Niagaráját: nem gyerekjáték. Játék a javából. Színészi munka, erőfeszítés és próba. Ronyecz Mária megállotta ezt a próbát. Színezésében, értelmezésében találhatnánk gáncsot, a teljesítmény azonban hódolatra késztet. Nem is a színészben akadt nála parányi hiba, inkább a túlszínezésben. A színpadi hatás csábította néha rá, hogy ezt az istenhívő Katát boszorkányabbnak jelenítse meg, mint amilyen volt. A hisztériát súroló kitörései remekül színezték az előadást, de az el-

mélyültebb istenhit csorbát szenvedett ezekben a kitorésekben. Vad nőstény is tudott lenni hite álcájában, átokmondó szavában, teste rángásában, de reméljük, ezek a kiéléződések az előadások hosszú során át letompulnak, s egy igazán hívő Kata alázatává szelidülnek, aki már nem azt írja levele végeztére: gróf Bethlen Kata, hanem azt, hogy: Arva Bethlen Kata. Hiszen így fér a szívünkhöz legközelebb.

Mert mi a Kata bűne? Miért bűnhődik? A kor bűne a mi bűnünk is. Az addig független, vagy csak laza rabláncon törökös és protestáns Erdélyre rázuhan az egész céltudatosságában és álszentségében tündöklő Habsburg birodalom. Neoaquistica Commissio, hajdani katolikus templomok protestánsoktól való erőszakos visszavétele s anyagi-udvari javakkal való üzérkedéses térítés. Ebben az akkori szemmel fölfordított világban egy talán léha anyjától is idegenkedő „agere contra” személyiség szabadságharca az elnyomó s mindent kisajátító hatalommal szemben. Ronyecz Mária a hősnőnek ezt az életvonalát hangsúlyozta. Emlekezetesen.

A rendezés — Vadász Ilona munkája — is hajlíthatta erre. Kitérő rendezés.

Tájékoztató

Gazdag, izgalmas és modern írói világ tárul a szemünk elé Mészöly Miklós **Alakulások** (Magvető) című kötetéből. A magányos, kiszolgáltatott ember rémületét falgalmazza meg új és új változatokban, halatlannul pontos és tudatosan egyszerű képekben. (Nem véletlenül volt egyik legjobb kötetének címe **Pontos történetek útközben.**) Nem ismeri a magasra lobbanó, vakító lángra csapó, majd kesernyésen kihunyó érzelmeket, mert hőseinek érzelmi életét szinte a minimumra redukálja. Nem érzi fontosnak a környezetet, a helyszínt, mert csak azok a reflexek érdeklik, amelyek általánosíthatók, s melyek minden ember életében jelentkezhetnek ilyen vagy olyan formában. Kétségtelen, hogy egyfajta emberi életérzésnek (nevezük ezt jobb híján egzisztencialistának, bár Mészöly Miklós nem egzisztencialista író) lényeglátó krónikája az **Alakulások**, bár itt-ott kísért az olvasóban az az érzés, hogy kicsit több megértéssel, humánussal közelebb érne céljához az író.

Természetesen más eszközökkel, de ugyan- ebbe az irányba tapogát **Gyurkovics Tibor Szeretlek, akárki vagy** (Szépirodalmi) című

zói ötlete volt, hogy a hét fuvolás és éneklő leánka szerepét beiktatta a szerző monodramás szikársága ellenére a darabba. Kell egy lélegzetvételnél pihenő annak az Arva Bethlen Katának, míg kifújhatja magát két drámai kitorése közt a színpad hátsó terében, talán még köhinthet is egyet ebben a hűvösre fordult kora őszben ott, a budavári Királypince barlangban. De nem lett volna-e okosabb, ha a szerzővel megegyezkedve az alig érthető zöngemények helyett két kórust állítanak be a szerző utólag beiktatott soraival. Egy protestáns kórust képzelünk és egy katolikusát. Az egyik erre inti a hősnőt, a másik arra. És az igazi megbékélés a Kata megnyugvása, filantropikus munkája: árvaházak, nevelőiskolák, magyar könyvek kiadása. A magyar felekezeten belüli megbékélése az a katarzis, amin az egész nemzet átvészeltte magát, békeséget teremtett egymás közt protestáns és katolikus oldalról egyaránt. Jó néha a történelem tükrébe nézni és jó is tanulni belőle. Bethlen Kata sorsa így lett nagy tanítónk. Alakja azért él bennünk ma is olyan elevenen.

POSSONYI LASZLÓ

kötetében. A versek nagy erővel vallanak a szeretethiány tragédiájáról, s hatásukat az sem csökkenti, hogy a költő néhol túlzottan és erőltetetten modern akar maradni. Mihelyt az a kisugárzó vagy pontosabban kisugározni kész szeretet, melyről ír, megtalálja tárgyát, bizonyára világa is kiszélesedik és egyensúlyba kerül.

Tanulmányt — jó néhány tanulmányt — érdemelne Kassák Lajos **A fal mögött áll és énekel** című novellagyűjteménye, melyből irodalmunk e korszakot nyitó óriásának kevésbé ismert és méltányolt remekeit ismerhetjük meg. Kassák ugyanolyan nehezen indul hódító útjára, mint annak idején Bartók Béla. De az ő világa ugyanolyan szilárd, ugyanolyan kikezdetetlen erkölcs alapokon áll, mint nagy zenész kortársáé. S újításain, merészségén túl ez teszi maradandóvá és élménnyé minden írását.

Zenei könyvjátszók:

Oldal Gábor: A vájtfüllű kutya esete (Zeneműkladó). A modern világ kulturális robbanásának egyik legjelentősebb eseménye a hanglemeggyártás megindulása volt. A lemezek a legisztaabb művészet hordozói is lehetnek, s ezt a gondolatot egy pillanatra

sem téveszti szeme elől izgalmas, szellemes könyvében — mely tulajdonképpen a hanglemezyártás történetének keresztmetszete — Oldal Gábor. Ez a könyv a legjobb értelemben vett ismeretterjesztést valósítja meg, s nyilván minden hanglemesbarátnak kedvelt olvasmányává válik.

Breuer János: Harminc év magyar zenekultúrája (Zeneműkiadó). A joggal népszerű Zeneélet című sorozat egyik legizgalmasabb, vitára serkentő kötetét adta közre Breuer János. Jól ragadta meg e harminc esztendő zenei fejlődésének legfontosabb csomópontját, és sok helyütt a fejlődés legjelentősebb összefüggéseit is sikerült érzékeltetnie. Ezúttal csak egy vitapontra mutatnánk rá: Breuer János is beleesett abba a hibába, amibe a magyar zenekritika nagy része: nem vesz tudomást az egyházzenei életéről — pedig nincs szégyellnivalónk világviszonylatban sem! —, s így a harminc év zenekultúrájából kiesik annak egy fontos összetevője. Ezért természetesen az összképet is hiányosnak, csonkának érezzük.

A hét zeneműve 1975/3 (Zeneműkiadó) ezúttal is kitűnő elemzésekkel segíti a tájékozódni vágyókat. Az avatott zenetörténetek elemzéseiből mindenütt a szépség és harmónia tárul fel. Külön kiemelni Molnár Antalnak Kodály énekkari műveiről szóló elemzését, mely nemcsak zenei magyarázatot, hanem a kortársnak a közös harcok részesének forró, átélte vallomása is.

Ády Endre meglehetősen keveset foglalkozott a zenével, de mint gyakorló újságíró természetesen olykor zenei tárgyú írásokat is közölt különböző lapokban. Korántsem egységes ízlésről árulkodnak ezek az alkalmi cikkek, inkább azt érezni bennünk, hogy a zenéhez is volt érzéke, de mint mindent, azt is a maga egyéniségének szűrőjén át értékelte. A **Péntek esti levelek** (Zeneműkiadó) címmel megjelent válogatás (Varga József értő munkája) ezért izgalmas és tanulságos olvasmány.

A **Gondolat** Könyvkiadó érdekes válogatást adott ki A. V. Lunacsarszkijnak, a szovjet zenekritika egyik jelentős első művelőjének írásaiból (**A zene világa**). Kortörténeti munka ez ma már, amely zene és társadalom, művészet és közönség kapcsolatairól, zenetörténeti kérdésekről tesz fontos megállapításokat.

A Szépirodalmi Könyvkiadó jelentette meg **Benamy Sándor** kitűnő kisregényét, A pakompártos, az agglégény és a kisfiút. A neves idős író a magányos öregkorról, nemzedékek értetlenségéről, a hamis nyomot követő indulat robbanást jelző feszült-

ség-terheiről vall mesterien megszerkesztett, gondosan motivált figurákat ábrázoló művében.

Századunk irodalmának egyik legjelentősebb költő-egyénisége kétségtelenül **József Attila**; annál fájóbbnak érezzük, hogy mindmáig nem készült róla összefoglaló monográfia. Pedig ma még talán valóban „életközelen” van, még élnek, akik személyesen ismerték, „holnapra” azonban ugyanezek az adatok jöveteletlenül elenyésznek. Épp ezért rendkívül fontos, hogy nagyjából egyidőben jelent meg a költő élete két fontos tanújának, **Vágó Mártának** és **Fábián Dánielnek** a róla szóló könyve (mindkettőnek **József Attila** a címe, az előbbit a Szépirodalmi Könyvkiadó adta ki, az utóbbit a szerző Szij Rezső közreműködésével). Félelmetesen hiteles írás mindkettő. **Iszonyúan** tragikus életút bomlik ki belőlük, melynek igazi drámaiságát az adja, hogy maga a költő is tisztában volt betegsége szörnyű terheivel, s amíg bírta, küzdött is ellene kemény, szinte emberfeletti önfegyelmel. **Vágó Márta** könyvének némelyik lapja megrázó olvasmány; mint ahogy egy zseniális tehetségnek, akinek egyre inkább „a semmi ágán ült szíve”, fájdalmas sikoltásai azok a levelek, üzenetek is, melyeket **Vágó Mártához** intézett. **Fábián Dániel** jó néhány eddig homályban maradt irodalmi kapcsolatát elemzi **József Attilának**, **Vágó Márta** könyvéből pedig jelenvaló hitellel lép elénk maga a tépett, tragikus ember, aki így is, sőt épp így alkotta századunk egyik legszébb és legtágasabb lírai épületét.

Szerkesztőségünkhez beküldött, külföldről megjelent magyar kiadványok:

Mehrle Tamás: Egy az Isten. A Rómában megjelenő Teológiai Kiskönyvtár új kötetének szerzője három részre osztotta könyvét. Előbb a szentírásnak Istenre vonatkozó tanításait foglalja össze, majd az egy Istenről szóló tan bölcselleteológiai kifejtésének szükségességét és nehézségeit vázolja, végül pedig Isten lényegét tanulmányozza (Szent Tamás alapján): Korántsem könnyű olvasmány, de valóban Isten lényegét ismerhetjük meg belőle és általa.

Emmerich András: Entstehung und Entwicklung der sogenannten Völkischen Bewegung in Ungarn (Wien, 1974). A doktori értekezésnek készült könyv címét így fordíthatjuk magyarra: „Az úgynevezett népi mozgalom keletkezése és fejlődése Magyarországon”. A szerző rendkívül sok adatot feldolgozó, a kor társadalmi, ideológiai mozgására is gondosan figyelő, komoly szociográfiai kitekintéseket tévő könyve jelentős nyeresége a népi mozgalommal foglalkozó irodalomtörténetírásnak.

Revue mensuelle — Monatschrift Rédacteur en chef — Chefredakteur: György Rónay —
1053 Budapest, Kossuth Lajos u. 1. — Abonnements pour un an — Abonnement für das Jahr: 11,80 US dollars

SOMMAIRE

Dans l'étude publiée par le Prof. Tamás Nyíri sous le titre *Jésus est vivant*, nous relevons le passage qui suit: Peu après la mort de Jésus de Nazareth, les disciples n'ont pas tardé à faire une expérience extraordinaire: ils ont vu leur Maître crucifié vivant. Ils en sont venus à comprendre que Dieu était intervenu pour son Fils, le délivrant de la puissance du péché et de la mort et le faisant Seigneur du monde. Cette expérience du Crucifié ressuscité, loin d'être un phénomène subjectif ne correspondant à aucun fait objectif, repose sur un événement historique qui a réellement eu lieu et qui n'a pas manqué de bouleverser la vie des disciples. Aussi leur témoignage ne peut-il être enregistré comme le produit de quelque mystification ou comme le dérivé d'un plus ou moins long processus historique. Et la bonne nouvelle du Royaume de Dieu et de son proche avènement fut de nouveau annoncée. — Dans son étude, Margit Széll traite du *transcendentalisme de Joseph Maréchal*, philosophe décédé en 1944. L'auteur démontre par quel cheminement de pensée Maréchal est arrivé à formuler la thèse qui constitue l'acquisition majeure apportée au transcendentalisme de Kant. Cette acquisition se résume en ceci: La connaissance transcendente est susceptible d'accéder à l'être transcendent. Toute connaissance relative à une parcelle de l'être implique nécessairement, par anticipation, l'idée de la totalité de l'Être Transcendent, mobile et fin de notre dynamisme intellectuel. — Dans la série des conférences organisée en 1973 par l'Institut Catholique de Paris et donnée dans la cathédrale Notre-Dame, pour commémorer le centenaire de la naissance de sainte Thérèse de Lisieux, Guy Gaucher a faite une conférence sur *La Passion de Thérèse ou l'épreuve de la foi*. Nous en publions la traduction hongroise due à Monika Kis. — *Sándor Bálint* fait connaître une représentation inconnue de Saint François d'Assise. — Dans son étude, *László Domonkos*, Professeur à l'Université de Youngstown (U. S. A., Ohio), retrace l'histoire de l'Université que Sigismond, roi de Hongrie, puis empereur germanique fonda en 1395 à Óbuda (actuellement le IIIe arrondissement de Budapest). — Imre Varga poursuit son étude historique en présentant le village *Mezőörs* après l'occupation turque, à travers des documents d'archives originaux. — *Gizella Dénes* fait le portrait de trois éminentes femmes écrites hongroises.

Le théologien *Péter Ernő* aborde la question des différends d'ordre professionnel que peuvent avoir les prêtres et les travailleurs employés par l'Eglise.

I N H A L T

Tamás Nyíri: *Jesus lebt*. In seinem Essay schreibt der Autor unter anderen: „Die ersten Christen erfuhren kurz nach dem Tode Jesu, dass der Gekreuzigte lebt. Es wurde ihnen klar und sie vergewisserten sich der Tatsache, dass Gott im Interesse des Jesus von Nazareth in die sündhaften Machinationen der Welt eingriff, ihm von der Macht des Todes entriss und zum Herrscher der Welt machte. Die Wirkung in ihrer Seele ist nicht unabhängig von dem Glauben, aber die Wirklichkeit des Ostererlebnisses ist eine geschichtliche Tatsache. Es ging nicht von ihnen aus, sondern brach von aussen her in ihr Leben, man kann es nicht als Ergebnis einer Intrige, einer Verschwörung oder einer längeren geschichtlichen Entwicklung verbuchen. Diese Christen hatten sehr bald nach dem Tode Jesus die fantastische Erfahrung, dass Jesus lebt. Und seine Botschaft über Gottes Reich fing an sich wieder zu verbreiten.“ — Margit Széll beschäftigt sich in ihrem Artikel mit dem *Transzendentalismus von Joseph Maréchal* und stellt fest, dass „er die Wahrheit, die Einheit und den Frieden, von dener er so viel lehrte, auch persönlich erlebte. Die Mystik interessierte ihn nicht nur theoretisch, sondern persönliche Erfahrungen ver-

knüpften sich mit dem „Gegenstand“ seiner Forschungen. Er respektierte die Wahrheit eines jeden Menschen, weil er den in ihm tätigen Gott erkannte.“ — Wir veröffentlichen einen Vortrag von Guy Gaucher den er im Rahmen einer Konferenz-Serie des Institut Catholique de Paris über die *Heilige Therese von Lisieux* im Pariser Notre Dame hielt, übersetzt von Monika Kis. — *Sándor Bálint* würdigt eine bisher unbekannte Darstellung des heiligen Franziskus von Assisi. — *László Domonkos*, Professor an der Universität Youngstown (USA) schildert die Geschichte der Universität von Alt-Ofen, gegründet im Jahre 1395 von dem ungarischen König und deutsch-römischen Kaiser Sigismund. — *Imre Varga* schreibt diesmal über die Geschichte des ungarischen Dorfes *Mezőörs in den Zeiten nach der türkischen Besetzung*. — *Gizella Dénes* zeichnet je ein literarisches Portrait über drei namhafte ungarische Autorinnen. — Im Literaturteil Gedichte von *Tibor Gyurkovics*, *Tamás Táz* und *Pál Toldalagi*, eine Erzählung von *Béla Hegyi*.

Der Theologe *Péter Erdő* wirft die Frage eines kirchlichen Arbeits-Schiedsgerichtes für die Lösung von Arbeitskonflikten bei Angestellten der Kirche und bei den Priestern auf. Er schreibt unter anderen: „Als das allgemeine Gesetzbuch der Kirche, der *Codex Iuris Canonici* im Jahre 1917 erschien, war die Regelung der Arbeitsverhältnisse auf der ganzen Welt noch sehr unentwickelt. Die Vorschriften von Diözesan-Konzile zeigen den Weg auf dem die Sozialregelung der kirchlichen Arbeitsverhältnisse vorangeschritten ist.

Die letzten Jahrzehnte brachten insofern eine Entwicklung, dass diese Statuten, teilweise wegen widersprüchlicher Rechtsgewohnheiten, teilweise durch Verordnungen bischöflicher Zirkulare in vieler Hinsicht ausser Kraft gesetzt wurden. In der Frage des Urlaubs z. B. wurde in der Erzdiözese von Esztergom im Jahre 1968 eine neue Regelung eingeführt. Dementsprechend sind für den Urlaub der weltlichen Angestellten die Vorschriften des ungarischen Arbeitsgesetzbuches massgebend. Man sollte aber auch im Falle von kirchlichen Persönlichkeiten im Sinne desselben Gesetzbuches verfahren. Der bezahlte Urlaub der Pfarrer, der selbständigen Seelsorger sowie Kirchendirektoren, ist einheitlich ein Monat. Die Urlaubszeit der Zugeteilten (Kaplanen, Aushilfe-leistende usw.) besteht aus einem Grundurlaub und einen Ersatzurlaub. Der Grundurlaub ist einheitlich zwei Wochen, der Ersatzurlaub je ein weiterer Tag nach je zwei Dienstjahren, berechnet von der ersten Disposition. Der Ersatzurlaub kann höchstens 14 Tage erreichen.

Wie bekannt, im Falle von Arbeitskonflikten der ungarischen Werk-tätigen ist als erste Instanz das Arbeits-Schieds-kommission des Unternehmens zuständig, wobei die Interessen der Arbeitnehmer von der Gewerkschaft betraut bzw. vertreten werden. Zweckmässig wäre nach diesem Beispiel auch für die kirchlichen Angestellten einen ähnlichen Schlichtungsausschuss ins Leben zu rufen der für die Geltendmachung der Vorschriften des Arbeitsgesetzbuches verantwortlich wäre. Kirchenrechtlich wäre dieser Ausschuss als Friedensgericht qualifiziert. Seine Entscheidungen würde er — im Gegensatz zum gewählten Schiedsgericht — nicht den gesetzlichen Vorschriften, sondern der Einsicht der Friedensrichter entsprechend bringen. Diese Einsicht würde sich selbstverständlich dem Arbeitsgesetzbuch anpassen, der zwar nicht als kirchliches Gesetzbuch gilt, doch in einigen Punkten kirchliche Vorschriften inspirierte. Das ganze Verfahren würde in Form gegenseitigen Entgegenkommens abgewickelt, das die Vermeidung von Prozessen ermöglichen würde. Sollte man aber doch nicht zur Einigung kommen, dann könnte man auch einen Prozess einleiten und zwar vor dem weltlichen Gericht, da viele Arbeitsfragen kirchlich nicht geregelt sind, also gelten sie nicht als *Causa* (sie können nicht als Anlass zu Prozessen vor kirchlichen Gerichten dienen). Ein Prozess vor weltlichen Gerichten dagegen ist vernünftigerweise nicht auszuschliessen da dies ebenso ein Bürgerrecht des Arbeitnehmers wie des Arbeitsgebers ist und die Sache, mangels rechtlicher Vorschriften, auf kirchlichen Niveau nicht zu erledigen ist. Von diesbezüglichen Verboten könnte man eine allgemeine Dispensation geben.

Auch die Aufstellung eines Friedensgerichtes der aufgrund des staatlichen Arbeitsrechtes funktioniert wäre möglich, und es würde die Interessenvertretung sämtliche kirchlichen Angestellten (die Priester inklusive!) begünstigen, ebenso, wie die Geltendmachung der Rechte der kirchlichem Arbeitsgeber. So würde das kirchliche Arbeitsverhältnis weder als Privileg, noch ausbeuterisch erscheinen.“

HUNGAROTON MŰVÉSZLEMEZ AJÁNLAT

XV. SZÁZADI EURÓPAI LANTZENE

Kecskés András — lant
Méth Ágnes — köcsögdob,
csörgödob

SLPX 11721   ára: 60,— Ft

MAGYAR GREGORIÁNUM

Középkori dallamok

Schola Hungarica
(Karigazgató:
Szendrey Janka)

Vezényel: Dobszay László

SLPX 11477   ára: 80,— Ft

HAYDN FÚVÓSDIVERTIMENTÓK

Pongrácz Péter,
Hock Bertalan — oboa
Medveczky András,
Mesterházy Dezső — kürt
Fülemile Tibor,
Nagy András — fagott

SLPX 11719   ára: 60,— Ft

SCHUMANN

a-moll gordonkaverseny

LALO

d-moll gordonkaverseny

Onczay Csaba — gordon-
ka, MRT Szimfonikus Ze-
nekara

Vezényel:

Jancsovcics Antal

SLPX 11705   ára: 60,— Ft

Guy Gaucher:

A hit próbatétele

Nyíri Tamás:

Jézus él

Széll Margit:

Joseph Maréchal

Bálint Sándor:

**Szent Ferenc ismeretlen
ábrázolása**

Domonkos László:

Az óbudai egyetem

Erdő Péter:

**Egyházi Munkaügyi
Döntőbizottság?**

Dénes Gizella:

Emlékeztető emlékezés

Gyurkovics Tibor, Toldalagi

Pál és Tűz Tamás **versei**

Hegyi Béla:

Vastagh Mária (elbeszélés)

Bozóky Mária:

**Az új egy régi
templomban**

Tájékoztató

FERENCZY BÉNI GRAFIKÁJA

KRITIKA

Zsoltároskönyv (Siki Géza), Kassák, Czöbel és mások (D. I.), 30 éves a Kapisztrán kórus; A Fidelio felújítása (Tóth Sándor), Árva Bethlen Kata (Pozsonyi László), Réti József emléke lemezen (R. L.)